

YAŞLILIK ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF AGING STUDIES

ISSN 2602-4268

senex

9 (1) • 2025

Baş Editör / Editor-in-Chief

Özgür Arun, Prof.Dr.,

Alan Editörleri / Field Editors

Seda Bayraktar, Prof.Dr.,
Editör: Davranış Bilimleri / Behavioral Sciences

Mutlu Binark, Prof.Dr.,
Editör: Dijital Kültür ve İletişim Çalışmaları / Digital Culture and Communication Studies

Ayşe Gündüz Hoşgör, Prof.Dr.,
Editör: Nitel Araştırmalar / Qualitative Research

Göksenin İnalhan, Doç.Dr.,
Editör: Mimari Tasarım ve Yaş Dostu Çevreler / Architectural Design and Age Friendly Environments

Jason K. Holdsworth, Dr.,
Editör: Uluslararası Araştırmalar / International Research

Editörler Kurulu / Editorial Board

Yasemin Afacan, Prof.Dr.
Bilkent Üniversitesi, Türkiye

James Nazroo, Prof. Dr.
Manchester Üniversitesi, Birleşik Krallık

Ş. Özlem Erden Aki, Prof.Dr.
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Oscar Ribeiro, Prof. Dr.
Porto Üniversitesi, Portekiz

Miki Suzuki Him, Doç.Dr.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye

Nadir Suğur, Prof.Dr.
Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Jan Jukema, Prof. Dr.
Saxion Üniversitesi, Hollanda

Bei Wu, Prof. Dr.
New York Üniversitesi, ABD

Harald Künemund, Prof. Dr.
Vechta Üniversitesi, Almanya

Tahsin Yılmaz, Prof. Dr.
Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Danışma Kurulu / Advisory Board

Edward F. Ansello, Prof. Dr.
Virginia Commonwealth Üniversitesi,
ABD

Feng-Hwa Lu, Prof. Dr.
National Cheng Kung Üniversitesi,
Tayvan

JoAnn Damron-Rodriguez, Prof. Dr.
California Üniversitesi, Los Angeles,
ABD

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

Veli Özkurt, Öğr.Gör.
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye

Mert Ersözlü, Öğr. Gör.
Düzce Üniversitesi, Türkiye

Teknik Editörler / Managing Editors

Elif Pınar Acıyan Şen, Dr.
Senex: Association for Aging Studies, Türkiye

Nil Meral
Open Universiteit, Hollanda

Multimedya ve Grafik Tasarım / Multimedia and Graphic Design

senexPUB

İletişim / Contact Info

Sosyoloji Bölümü
Akdeniz Üniversitesi, 07058, Antalya / Türkiye
www.senexjournal.tr | www.senexjournal.org.tr
senex@akdeniz.edu.tr | Telefon: +90 530 2017 242

Department of Sociology
Akdeniz University, 07058, Antalya / Turkey
www.senexjournal.tr | www.senexjournal.org.tr
senex@akdeniz.edu.tr | Phone: +90 530 2017 242

İndeksler / Abstracting and Indexing

Senex aşağıda belirtilen indeksler tarafından taranmaktadır: / Senex is covered by the following services:

EBSCO

DOAJ

ERIH Plus

Index Copernicus, ICI Journals Master List

Senex içinde yayımlanan tüm yazılar kamu kullanımına açıktır; serbestçe, ücretsiz biçimde, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın okunabilir, kaynak gösterilmesi şartıyla indirilebilir, dağıtılabilir ve kullanılabilir. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi açık erişimi benimsemiş, çift taraflı kör hakem değerlendirilmesi yapılan uluslararası bir dergidir. Dergide yayınlanan çalışmaların, sorumluluğu yazarlarına aittir.

All published articles in Senex are open to use by the general public; all content may be read, downloaded, distributed and used free of monetary charge and without permission from the publisher or author(s) provided that the source is cited. Senex: Journal of Aging Studies is an international, doubleblind peer-reviewed open access journal and published content is the responsibility of the respective author(s).

senex

YAŞLILIK ÇALIŞMALARI DERGİSİ | JOURNAL OF AGING STUDIES

ISSN 2602-4268

9 (1) • 2025

Bir gün, tek başına!

*Gökbük'te yalnız bir yaşlı kadın,
Gökbük Yaşlılık Araştırması, 24 Nisan 2014, Antalya
Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği Arşivi*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden / Editorial

Yoksulluğa, Ayrımcılığa ve Dışlanmaya Karşı: Bakım Ekonomisi	1
<i>Özgür Arun</i>	

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Kırdaki Yaşlılara Yönelik Politikaların Değerlendirmesi ve Topluluk Temelli Politika Önerileri	3
<i>Bengü Kurtege Sefer</i>	

Nüfus Yaşlanmasının Etkileri ve Yaş Dostu Kent Planlama: Antalya Örneği	15
<i>Elif Nur Ulu, Nilüfer Gürer</i>	

Avrupa Ortaçağ Kırsal-Kentsel Yaşamında Cadılık Olgusunun Yaşlı Kadınlar Bağlamında Değerlendirilmesi	27
<i>Gökçe Karabacak</i>	

Yaşlı Bireylerde E-Sağlık Hizmetlerinin Kullanım Engelleri ve Çözüm Stratejileri: AHP-MARCOS Uygulaması	37
<i>Gözde Koca, Özüm Egilmez, Cennet Bulut</i>	

Yoksulluğa, Ayrımcılığa ve Dışlanmaya Karşı: Bakım Ekonomisi

Özgür Arun

Prof. Dr., Baş Editör, Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi

Adres: Akdeniz Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Kampüs, Antalya

E-Posta: arun@akdeniz.edu.tr

Doi: 10.5281/zenodo.15699624

Künye: Arun, Ö. (2025). Yoksulluğa, Ayrımcılığa ve Dışlanmaya Karşı: Bakım Ekonomisi. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 9(1), 1-2.

 <https://orcid.org/0000-0002-6232-0785>

Bakım bir ihtiyaçtır. Tekrar söyleyeyim: bakım bir muhtaçlık değil, bir ihtiyaçtır. Bakımı muhtaçlık değil de bir ihtiyaç olarak düşündüğümüzde, bakım alan ve bakım veren arasında asimetrik bir iktidar ilişkisi yaratmaktan da çıkarıyoruz onu. Ancak, bakım işi Türkiye’de hala görünmeyen ellerle, çoğunlukla kadınların, yaşlı kadınların, göçmen kadınların, yoksul kadınların sırtına yüklenmektedir.

Peki, sürdürülebilir, adil ve hak temelli bir bakım ekonomisi inşa etmek için nasıl bir yol izlenmeli? Bu sorunun yanıtı yalnızca ekonomik değil; politik, toplumsal ve etik bir tahayyül gerektiriyor.

Birleşmiş Milletler (UN, 2024) tarafından “kapsayıcı kalkınmanın mümkün kılınmasının yolu” olarak tanımlanan bakım ekonomisi, yalnızca bakım ihtiyacı olanlara hizmet sunmayı değil; bu hizmeti sunanlara ekonomik ve sosyal haklar tanımayı da içerir. Ne var ki Türkiye’de sosyal bakımın yapısı hala parçalı ve dağınık: kurumlar arası eşgüdüm eksik, hizmetler mekansal olarak eşitsiz dağılmış, bakım işgücü ise hem güvencesiz hem de değersizleştirilmiş durumda. Oysa bu yapısal dağınıklık yalnızca bir koordinasyon sorunu değil; toplumsal cinsiyet körlüğüyle iç içe geçmiş, sınıfsal ve mekansal eşitsizlikleri yeniden üreten bir bakım rejiminin izdüşümüdür.

Senex’in önceki sayılarında hep birlikte altını çizdiğimiz gibi: “yaşlanma bir sorun değildir”, “yaşlılar homojen toplumsal bir grup değildir”, “yoksullaşarak yaşlan-

mak kader değildir”. Aynı şekilde artık şunu da açıkça söylemeliyiz: “bakım piyasaya bırakılamaz!” Çünkü piyasa yalnızca kâr ve verimliliği gözetir; hakkı, şefkati, güveni ve karşılıklılığı bilemez.

Peki, nasıl bir bakım ekonomisi? Türkiye’de bakım ekonomisini sürdürülebilir kılmak için beş temel ilkeyi uygulamaya ihtiyacımız var:

1. Hak Temelli Hizmetler: İhtiyaç temelli yardım politikalarından vaz geçip, evrensel haklara dayalı bakım düzenlemelerine geçilmelidir. Yaşlılık, engellilik, çocukluk gibi yaşam evreleri birer “risk durumu” değil, bakım hakkının doğal uzantılarıdır.
2. Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığı: Kadınların ücretsiz bakım emeği üzerinden kâr eden sistemin adaletsizliğini tersine çevirmek için bakım hakkı anayasal güvence altına alınmalı; kadınların gelir, zaman ve sosyal güvenlik eşitsizlikleri giderilmelidir.
3. Kamu Sorumluluğu ve Kamu Yatırımı: Bakım, piyasa dışı bir kamusal görev olarak görülmelidir. Merkezi ve yerel yönetimler arasındaki yetki ve kaynak dengesizliğini aşmak için entegre planlamalar yapılmalıdır.
4. Yerelleşmiş ve Kapsayıcı Hizmet Tasarımı: Coğrafi eşitsizlikleri azaltmak için kırsal ve kentsel alanlarda erişilebilir bakım modelleri yaygınlaştırılmalıdır.
5. Bakım Emekçisinin Güçlendirilmesi: Profesyonel ve aile üyesi bakım verenler için insana yakışır iş, yaşam

boyu eğitim, sosyal güvence ve örgütlenme hakları, bakım ekonomisinin belkemiğidir. Bakım verenlerin medeni ve sosyal hakları tanınmalıdır.

Sosyal bakım hizmetlerinde kurumsal entegrasyonun sağlanamaması yalnızca hizmet sunumunun verimliliğini değil, bakım alanının ve bakım verenin onurunu da zedeliyor. Türkiye’de bakım sisteminin sürdürülebilir olması için tek bir bakanlığın altına yığılmış “yaşlı bakımı” politikasından uzaklaşmak şart. Bunun yerine istihdam, eğitim, toplumsal cinsiyet, göç, kentleşme gibi alanlarda çok sektörlü ortaklıklara dayalı bir sistem inşa edilmelidir. Birbirimize bakmadan, bu dünyayı nasıl iyileştirebiliriz? Bu bağlamda, BM’nin önerdiği “5R Çerçevesi” (Recognize, Reduce, Redistribute, Reward, Represent) Türkiye için yol gösterici olabilir (UN, 2024).

Bizler, bakım emeğinin görünür kılındığı, toplumsal adaletin bakım politikalarıyla inşa edildiği bir ülkeyi hayal ediyoruz. Yaz 2025 sayımızda bu hayali somutlaştırmak üzere disiplinlerarası yazılara yer verdik. Bu sayıya katkı sunan tüm araştırmacılara, görüşlerini esirgemeyen hakemlerimize ve bu kolektif emeği taşıyan editorial ofisimize sonsuz teşekkürler.

Kaynakça

United Nations. (2024). Transforming Care Systems in the Context of the Sustainable Development Goals and Our Common Agenda. UN System Policy Paper.

Kırdaki Yaşlılara Yönelik Politikaların Değerlendirmesi ve Topluluk Temelli Politika Önerileri

Bengü Kurtege Sefer

Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Adres: İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

E-Posta: bkurtege@gmail.com

Geliş Tarihi: 30 Temmuz 2024; Kabul Tarihi: 9 Eylül 2024

Doi: 10.5281/zenodo.15699720

Künye: Kurtege Sefer, B. (2025). Kırdaki Yaşlılara Yönelik Politikaların Değerlendirmesi ve Topluluk Temelli Politika Önerileri. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 9(1), 3-14.

 <https://orcid.org/0000-0002-0539-8375>

Özet

Demografik dönüşüm sürecinde yaşlıların karşılaştıkları ayrımcılık ve eşitsizliklerle mücadele kapsamında kırdaki yaşlıların ihtiyaçlarına uygun politikaların tasarlanması ve uygulanması önemlidir. Bu makalede yaşlılarla ilgili politik belgelerin içerik çözümlemesi yapılarak, kırdaki yaşlılara yönelik politik bakış açısı ve mevcut politikalarındaki eksiklikler gösterilecektir. Ayrıca farklı ülkelerde kırdaki yaşlıların ve aktif yaşlanmayı gerçekleştirmeyi hedefleyen sosyal tarım ve sosyal kooperatifçilik uygulamalarına referansla Türkiye için toplum temelli alternatif politika önerileri geliştirilecektir. Yaşlıları tektipleştiren ve sadece yaş dostu kent yaratmayı hedefleyen politik yaklaşım yerine, mekân ve birey arasındaki karşılıklı kurucu ilişkileri gözetken bu tür politik uygulamaların geliştirilmesi ve kırsaldaki yaşlılara ilişkin detaylı veri setlerinin oluşturulması gerekmektedir. Kırdaki yaşlıları aktif özneler olarak politika tasarım ve uygulama süreçlerine katan ve kıra özgü yaş, sınıf gibi toplumsal konumların kesişiminde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamayı hedefleyen toplum temelli politikalarla, yaşlılığı anaakımlaştırma ilkesinin gerçeğe dönüşmesi mümkün olacaktır.

Anahtar Sözcükler:

Kırda yaşlılık • sosyal kooperatifçilik • makro politikalar • yerinde yaşlanma • sosyal tarım

Interpretation Of Aging Policies In Rural Communities And Community-Based Policy Suggestions

Abstract

It is important to design and implement policies appropriate to the needs of the older people in rural areas within the scope of combating the discrimination and inequalities faced by these people during the demographic transformation process. In this article, the political perspective on the older people in rural areas and the deficiencies in current policies will be shown by analyzing the content of political documents related to older people. Furthermore, community-based alternative policy suggestions will be made for Turkey with reference to social farming and social cooperative practices that aim to realize in-situ and active aging in rural areas in different countries. Instead of a political approach that stereotypes older people and only targets creating an age-friendly city, increasing the welfare of the older people in the city and making services accessible to them, such political practices that consider the mutually constitutive relationships between space and the individual need to be developed and detailed data sets regarding older people in rural areas need to be created. The principle of mainstreaming old age becomes real with community-based policies that include older people living in rural settings as active subjects in policy design and implementation processes. These policies also aim to meet the needs that arise at the intersection of rural-specific social positions such as age and class.

Keywords:

Older people in rural areas • macro politics • aging in place • social cooperatives • social farming

Giriş

Küresel ölçekte pek çok ülkede doğum oranlarının düşüşü ve ortalama yaşam beklentisinin yükselmesine bağlı olarak yaşlı nüfus oranı artmakta ve demografik bir dönüşüm yaşanmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Nüfus Beklentileri Raporu'na göre 2022 yılında 72 olan ortalama yaşam beklentisinin, 2050 yılında 77'ye, 2100 yılında ise 82'ye yükseleceği tahmin edilmektedir. 1950 yılında dünyada 65 yaş ve üzerinde olan kişi sayısı 128 milyon iken bu sayı

2022 yılında 740 milyona ulaşmıştır. Bu sayının 2030 yılında 1 milyara ulaşması ve 2075 yılında 2 milyarı aşması beklenmektedir (Eryurt, 2023, ss.3-4). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK'in) yaşlı istatistikleri küresel ölçekte yaşanan demografik dönüşümün Türkiye'de de gerçekleştiğini göstermektedir. 65 yaş üstü nüfus 2018-2023 yılları arasında %21,4 artarak 8 milyon 722 bin 806 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı da 2018'de %8,8 iken, 2023 yılında %10,2'ye çıkmıştır. Bu oranın 2040 yılında %16,3'e, 2060 yılında ise %25,6'ya çıkması beklenmektedir (2024).

BM'in 2030 yılı sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında "yaşa, cinsiyete, engelliliğe, ırka, etnik kökene, dine, ekonomik ya da başka bir statüye bakılmaksızın herkesin güçlendirilmesi ve sosyal, ekonomik ve siyasi olarak kapsanmasının desteklenmesi" amaçlanmaktadır (BM Türkiye, 2024). Bu kapsamda yaşlılara yönelik politika ve hizmetlerle yaş ayrımcılığına karşı çıkılması ve aktif yaşlanmanın sağlanması hedeflenmiştir. Bu politika ve hizmetler tasarlanırken yaşlılık olgusunun mekânla ilişkisinin değerlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet, sınıf, medeni durum gibi toplumsal konumların yaşlılık deneyimleri üzerindeki etkisinin gözetilmesi gerekmektedir.

Resmi istatistikler yaşlıların homojen bir grup olmadığını göstermektedir. TÜİK'in kent kır nüfus istatistiklerine göre 2022 yılında yaşlı nüfusun %30,1'i kırdaki yaşamaktadır. Kırdaki yaşlıların çoğunluğu 65-74 yaş aralığındadır ve 65 yaş üstü tüm yaş aralıklarında kadınların sayısı erkeklerden fazladır (TÜİK, 2023). TÜİK verilerine göre yaşlı nüfusun %44,5'u erkek, %55,5'u kadındır ve yaşlıların %64'ü 65-74 yaş aralığındadır. Ayrıca tüm hanelerin %24,5'ine denk gelen 6 milyon 458 bin 465 hanede en az bir yaşlı olduğu ve 1 milyon 669 bin 270 yaşlının tek başına yaşadığı tespit edilmiştir. Tek kişilik hanelerde yaşayan yaşlıların %74,4'ünü de kadınlar oluşturmaktadır (2024). Eğitim durumuna ve medeni duruma göre yaşlı nüfus incelendiğinde de toplumsal cinsiyet açısından büyük farklar bulunmuştur. TÜİK Ulusal Eğitim Veri İstatistikleri Veri Tabanı 2018-2022 verilerine göre 2022 yılında yaşlılar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı %13,5'tir ve okuma yazma bilmeyen yaşlı kadınların oranı erkeklerden 5,7 kat fazladır. Eğitimin diğer kademelerinde de yaşlı erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğu bulunmuştur. TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt verilerine göre 2023 yılında dul yaşlı kadınların oranı dul yaşlı erkeklerin 4 katıdır (2024). Yaşlı nüfusun iş gücüne katılımıyla ilgili istatistiklere göre 65 yaş üstü istihdam oranı erkekler için %19,3 iken bu oran kadınlarda %6'ya gerilemektedir. Ancak istihdamın sektörel dağılımına

baktığımızda tarımın ön plana çıktığını, yaşlı nüfusun %57,7'sinin tarım sektöründe istihdam edildiğini ve tarım sektöründe istihdam edilen yaşlıların %60'ını kadınların oluşturduğunu görüyoruz (2024a). Kır kent nüfus istatistiklerinde sadece yaş ve toplumsal cinsiyet değişkenleri üzerinden karşılaştırma yapmak yerine medeni durum, çalışılan sektör gibi farklı değişkenleri kullanan kapsamlı veri setlerinin hazırlanması politika yapım süreçlerinde yol gösterici olacaktır.

TÜİK verilerine göre yaşlıların en yoğun yaşadıkları iller Sinop, Kastamonu, Giresun, Artvin, Çankırı, Balıkesir, Çorum, Edirne, Çanakkale, Burdur, Amasya, Tunceli'dir (2024). Hızlı bir demografik dönüşüm geçiren bu illerde ve bu illere bağlı ilçe ve köylerde sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, kamu kurumları ve yerel yönetim birimlerinin yapacağı araştırmalar yaşlıların kırdaki farklılaşan talep ve ihtiyaçlarını tespit etmek ve bunları karşılayacak politikalar geliştirmek için önemlidir.

Yaşlıların kentten kıra hareketliliğini etkileyen faktörler de kırdaki yaşlıların homojen bir grup olmadığını göstermektedir. Yaşanılan coğrafyadaki iklim, konut, ulaşım ve sağlık hizmetlerine erişim yaşlıları "ikili çoklu mekân pratiğine" yönlendirmektedir (Demirci, 2022). Bazı yaşlılar yaşam döngüleri içerisinde yoksulluk, aile üyelerine yakınlık, sağlık sorunları, eş kaybı, torun bakımı gibi sebeplerle birden fazla mekânda yaşayabilmektedirler. Ege ve Akdeniz kıyılarındaki kırsal alanlar ekonomik durumu iyi olan, mülk sahibi emekliler için çekici mekânlara dönüşmüştür. Şehir hayatından yorulmuş, sakinlik ve huzur arayan yaşlılar için kır alternatif yaşam alanı haline gelmiştir (Beyaz, 2023, s.6; Koç ve Saraç, 2018, s.32).

Yaşlı göçünün yönünü ve büyüklüğünü etkileyen en önemli etken toplumsal sınıftır. Göç ve yaşlıların sosyo-kültürel ve ekonomik uyum süreçlerine ilişkin çalışmaların yapılması, bu süreçte yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik politikaların geliştirilmesi için önemlidir. Yaşlı göçünün büyüklüğü, yönü ve sonuçlarına ilişkin yapılacak nitel ve nicel araştırmalar kırdaki yaşlılara yönelik kapsayıcı politikaların geliştirilmesini sağlayacaktır. Lefebvre zengin bireylerin kente yakın kırsal alanlarda kendilerine ayrı bir yaşam alanı tesis etmelerini "dışa doğru patlama" kavramı ile açıklamaktadır. Kırdan kente göç sonucu artan pahalılık, yoksulluk, ulaşım sorunları, gürültü ve hava kirliliği, artan suç oranı gibi sorunlar karşısında kır belirli bir grup için "kritik alan" haline gelmiştir (Lefebvre, 2019, s.20). Bu alanda kentle kır arası ayrım silikleşir çünkü bireyler hem kırdaki yaşamakta hem de kentin sosyal

olanaklarından faydalanmaktadırlar. Kente yakın kırsal, üst sınıf yaşlı bireyler için sakinliği, komşuluk ilişkileri, güvenlik duygusu ve kentteki sosyo-kültürel aktivitelere katılma, sağlık hizmetlerinden faydalanma olanaklarıyla psiko-sosyal açıdan çekici hale gelmiştir. Kentteki zor yaşam koşullarından kaçarak kendilerine alternatif bir yaşam tarzı inşa eden yaşlıların tersine göçü bir “yaşam biçimi göçüdür” (Dinç, 2021, s.133). Bu göç sonucu kırdaki arazilerin imara açılması, plansız yapılaşma sonucu tarım alanlarının azalması, kentten gelen yaşlılarla, köylüler ve gençler arası uyumsuzlukların artması tersine yaşlı göçünün muhtemel sonuçları arasındadır (Sürmeli, 2017, s.283). Bu iç göç hareketine katılan yaşlıların sosyal ve ekonomik konumlarının incelenmesi ve kırsal yaşama entegrasyonlarını kolaylaştıracak yerel ve kapsamlı politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Ekonomik durumu iyi ve üst sınıfa mensup yaşlıların kentten kıra göçü dışında yaşlılara özgü iç göç türlerinden biri de kırdan kıra göçtür. Genç bireylerin iş bulması amacıyla kırdan kıra gerçekleşen aile göçü sürecinde yaşlı bireyler sosyal izolasyon ve uyum sorunu yaşamamaktadırlar. Örneğin, İzmir’de kültürel özellikleri, konut tipi vs. açısından benzeşen iki köy arasında gerçekleşen göç sürecinde yaşlılar yabancılaşma, yalnızlık ve izolasyon sorunlarıyla karşılaşmamışlardır (Arap ve Göktürk, 2015, s.58). Ancak tarım sektöründe çalışmak için yapılan mevsimlik göçlerde farklı etnik gruplar arasındaki çatışmalar yaşlıların yaşam kalitesini düşürmektedir (Dinç, 2021, s.132). Kentten kıra veya kırdan kıra yaşlı göçünün sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarına ilişkin çalışmalar üzerinden ihtiyaçlar belirlenmeli ve bunları çözmeye yönelik politikalar geliştirilmelidir.

Dolayısıyla kırdaki yaşlıların sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılaşan ihtiyaçlarını tespit edecek ve bunlara özgün çözümler geliştirecek politik planlamalar yapılmalıdır. Politikaların yeniden tasarlanması sürecinde bireyin mekânla olan etkileşiminin gözletilmesi önemlidir. Arka plan kısmında detaylı şekilde açıklandığı gibi kırdaki yaşlıların sosyal, ekonomik ve psikolojik kırılganlık düzeyleri, ihtiyaçları ve karşılaştıkları ayrımcılıklar kentteki yaşlılardan farklıdır. Bu yüzden sadece kentteki yaşlıların toplumsal hayata entegrasyonunu ve sosyal refahını arttırmayı hedefleyen politikaların kapsamının genişletilmesi ve kırdaki yaşlılara özgün yerinde ve aktif yaşlanma politikalarının tasarlanması gerekmektedir. Bu makale Türkiye’de makro politik belgelerdeki yaşlılık olgusunu ve kırdaki yaşlılara ilişkin bakış açısını çözümleyecek ve farklı ülkelerdeki kırsal mekândaki yaşlılarla ilgili toplum

temelli politik uygulamalara referansla önerilerde bulunarak literatüre önemli bir katkı sunacaktır. Öncelikle yaşlılara dönük politik bakış açısında ve araştırmalarda yaş dostu kent yaratmaya yapılan vurgu açıklanacak ve kırdaki yaşlıların kenttekilerden farklılaşan deneyim ve ihtiyaçları vurgulanacaktır. Ardından yaşlılarla ilgili makro politik belgelerin içerik analizi yapılarak, bu belgelerde kırdaki yaşlılara dönük yaklaşım ve eksiklikler irdelenecektir. Son olarak farklı ülkelerde kırdaki yaşlıların toplumsal entegrasyonunu ve hizmetlere erişimini sağlamayı hedefleyen sosyal kooperatifçilik ve sosyal tarımı içeren makro politik uygulamalar üzerinden politika savunuculuğu yapılacaktır. Kırdaki yaşlıların farklı ihtiyaçlarına uygun toplum temelli, aktif ve yerinde yaşlanma odaklı politika uygulamaları, kırdaki demografik dönüşüm sürecinin toplumsal ve ekonomik etkilerinin başarılı bir şekilde yönetilmesini sağlayacaktır.

Arka Plan

Kent Odaklı Yerinde Yaşlanma Kuramı ve Eleştirileri

Yaşlılara yönelik politika ve hizmetlerin dayandığı bakış açısı 1990’lı yıllarda köklü bir dönüşüme uğramıştır. BM Genel Kurulu 1991 yılında kabul ettiği “Yaşlılar İçin Prensipler” bildirgesiyle ilk kez hak temelli bir yaklaşımla yaşlıların kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve bağımsız bir hayat sürmeleri ilkelerine vurgu yapılmıştır. Yaşlıların işlevsiz, bakıma muhtaç bireyler oldukları yönündeki algıya dayalı önceki politikalarda, yaşlılar bağımlı ve edilgen hale getirilmiş ve topluma aktif ve bağımsız bireyler olarak katılmaları engellenmiştir. Ageism (yaş ayrımcılığı) anlayışıyla tasarlanan sosyal yardım ve sağlık odaklı politikalar yaşlıların toplumsal olarak dışlanmalarına yol açmıştır. Bildirgeyle yaşlıları toplumsal ve ekonomik hayatta yaşadıkları statü ve rol kaybı dolayısıyla hiçbir toplumsal işlevi olmayan bireyler olarak tanımlayan bu yaklaşımın yerini aktif yaşlanma kuramı almıştır. Bu kurama göre yaşlıların toplumsal ve ekonomik hayata aktif katılımını sağlayacak, yaşam standartlarını ve sosyal refah düzeylerini yükseltecek politikalar geliştirilmelidir (Akyıldız, 2023, ss.457-458).

2002 yılında II. Dünya Yaşlanma Asamblesi’nde kabul edilen Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda yaşlıların ekonomik ve sosyal kalkınma süreçlerine aktif katılımının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. 2007 yılında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yaşlıların ihtiyaçlarına göre “age friendly cities” (“yaş dostu kentler”) tasarlayacak politikaların tasarlanması önerilmiştir. Bu kapsamda kentsel mekânda kuşaklar arası iletişimi güçlendirecek aktivitelerle, evde bakım hizmetleriyle, yol ve kaldırımların kaza riskini azaltacak şekilde yeniden tasarlanmasına yönelik politika ve programlarla yerinde

ve aktif yaşlanmanın sağlanması hedeflenmiştir. “Yaşlı dostu kent kavramı ile vatandaşların kenti kendi talepleri doğrultusunda dönüştürebilme imkanına işaret eden kent hakkı arasında bir örüntü kurularak” yaşlıların kentsel mekânla olan ilişkileri ve deneyimleri ifade edilmektedir (Tunçer, 2019, s.17). Bu kavram, kentteki konut yapısının, ulaşım olanaklarının, kamusal alanların ve sağlık hizmetlerinin yaşlıların toplumsal dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalmasını önleyecek şekilde tasarlanmasını gerektirir. Ayrıca yaşadıkları mekân üzerinde hak sahibi olan yaşlılar, kentsel alanı aktif katılımcı olarak değiştirme hakkına sahip bireylerdir.

Kentsel dönüşümün yaşlılar üzerindeki etkilerini yaş dostu kent kavramını merkeze alarak değerlendiren çalışmalarda, dönüşüm süreçlerinde yerinde ve aktif yaşlanma ilkelerinin çiğnendiği bulunmuştur. Kadıköy'deki kentsel dönüşüm sürecinde yaşlıların deneyimlerin yorumlandığı çalışmada stres düzeylerinin arttığı, yoksullaştıkları, yalnızlaştıkları ve sosyal çevrelerini kaybettikleri saptanmıştır (Tunçer, 2019, ss.26-27). İstanbul Beykoz'da Paşabahçe mahallesinde dönüşüm sürecinde yaşlıların güvenli yaşam alanlarını ve komşuluk ilişkilerini değiştirmek istemedikleri, hukuki süreçlerde zorlandıkları ve bahçeli evden apartmana geçmek istemedikleri bulunmuştur (Özmete ve Dinç, 2020, ss.214-217). Burdur ilinde yaşlıların bu süreçteki algılarını inceleyen bir diğer çalışmada da yaşlıların mekânsal hafızalarını, alışkanlıklarını ve dayanışma ağlarını yitirdikleri vurgulanmıştır (Ergun ve Dericioğlu, 2020, ss.131-134).

Literatürdeki yaşlılık ve mekân ilişkisine odaklanan sınırlı sayıda çalışma, kırdaki yaşlıların deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının kenttekilerden farklılaştığını göstermektedir. Kırdaki dağınık ve plansız yapılaşma, altyapı eksikliği, sağlık tesislerinin erişilmezliği, ısınmada odun kullanımı, genç nüfusla iletişim eksikliği, eğitimsizlik ve ulaşım hizmetlerinin yetersizliği kırdaki yaşlılara özgün dirençliliği azaltan faktörler arasındadır (Altıntaş, 2021). Yaşlılar arasında afet bilincinin eksikliği ve acil durumlarda dijital teknoloji kullanımı konusundaki sorunlarda kıra özgüdür (Tepecik, 2023). Amasya Göynücek köyünde yapılan çalışmada kırdaki sosyal sermaye ağı, aile ve komşuluk ilişkileri zayıf olan, sivil toplum kuruluşu üyeliği olmayan, özellikle kadın, dul ve yoksul yaşlıların afet sonrası kurumlardan yardım hizmeti almakta kenttekilere kıyasla daha fazla zorluk çektikleri ve kırılganlıklarının fazla olduğu bulunmuştur (Akçakaya ve Him, 2021, s.13). Yaşlılara sunulan kurumsal hizmetler ve enformel bakım hizmetleri de kırsal ve kentsel alanda farklılaşmaktadır. Kırdaki yaşlılar arasında aile ve komşular tarafından sağlanan

enformel bakım kente göre daha yaygındır ve alzheimer ve demans hastalarının kurumsal bakıma erişimi daha azdır (Işıklıoğlu, 2023, s.5432). Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun Yaşlılık Çalışma Grubu (United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Working Group on Ageing) raporuna göre kırdan kente göç oranı yüksek, popülasyonu düşük köylerde ve dağlık bölgelerdeki yaşlıların sosyal izolasyon, yalnızlık ve bununla bağlantılı bilişsel ve psikolojik rahatsızlıkları kenttekilere göre çok daha şiddetli hissettikleri bulunmuştur (2017, ss.10-13). Amerika Birleşik Devletleri'nde resmi verilerin analizine dayanan politika brifinginde kırdaki yaşlıların karşılaştıkları en önemli sorunlar ulaşım sistemindeki eksiklikler, pahalı kurumsal bakım hizmetleri, gıdaya erişim konusunda yaşanan sıkıntılar ve evde bakım hizmetlerini sunacak nitelikli personel yetersizliği olarak sıralanmıştır (Lahr ve Henning-Smith, 2021). Kırdaki yaşlıların deneyimledikleri farklı sorunlara ve eşitsizliklere odaklanan bu tür araştırmalar, özgün politikalar geliştirmenin gerekliliğini göstermektedir.

Yöntem

Bu makalede kırdaki yaşlılara yönelik politikalar, nitel bir yöntem olan içerik analizi yöntemiyle değerlendirilecektir. Bu yöntem “ yazılı metinlerin içeriğinin, belirlenen önemli kavramların ne sıklıkla kullanıldığının, bu kavramlara yüklenen anlamların ve mesajların, bu kavramların ilişkilendirildiği kişi, olay ve olguların vb. yansız, sistematik ve sayısal olarak irdelenmesi ve tanımlanması sürecini ifade etmektedir” (Gül, 2015, s.23). Türkiye'de yaşlılara yönelik eylem planı, yaşlılık şurası sonuç bildirgesi, meclis araştırma komisyonu raporu, kalkınma planları, çalıştay raporu, vizyon belgesi gibi politik belgelerin içeriklerinin analiz edilmesi, politikaların kapsamının ve etkinliğinin kırdaki yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yenilenmesini sağlayacaktır. Politik belgelerin içerik çözümlemesiyle aktif yaşlanma, anaakımlaştırma, yaş dostu kent gibi anahtar kavramlarla yaşlılık olgusunun nasıl ilişkilendirildiği, yaşlılara yönelik politik bakış açısı ve kırdaki yaşlıların bu belgelerde nasıl temsil edildiği gösterilecektir. İçerik analizlerinde “metnin içerisinde önemli olarak görülen temalardan bazı kategoriler oluşturulmakta ve sosyal gerçekliğin çoklu tanımlamalarıyla betimlemeler yapılmaktadır”(Metin ve Ünal, 2022, s.277). Makale kapsamında politik belgelerdeki yaşlılık olgusuyla ilgili çıkarım yapmadan önce makale hedefi kapsamında örnekleme dahil olacak politik belgeler seçilmiştir. Yaşlılık konusundaki güncel politik dokümanların isimlerine 2023-2025 yıllarını kapsayan Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı'ndan ulaşılmıştır. Belgelerde kırdaki yaşlılık

olgusuyla ilgili kullanılan kelime, kavram ve cümleler taranmıştır ve belgelerde yaşlılık konusunda tekrarlanan anahtar kavramlar-anaakımlaştırma, yaş dostu kent ve aktif ve yerinde yaşlanma- seçilmiştir. Araştırma problemi açısından önemli kavramların seçilmesinden sonra politik belgelerin içeriği yorumlanmıştır. “Azami çeşitlilik” içerik çözümlemesinin güvenilirliğini arttırmaktadır (Metin ve Ünal, 2022, s.282). Seçilen politik dokümanların çeşitliliği yaşlılık olgusu ile ilgili bulguların temsil gücünü arttırmaktadır. Ayrıca aynı kavramlarla benzer veya aynı sonuçların başka araştırmacılar tarafından aynı politik belgeler üzerinde yapılacak çözümlemelerde bulunma ihtimali yüksektir. Politika çözümlemeleri yaparken Türkiye ve dünyadaki kırsal ve kentsel mekândaki yaşlıların farklılaşan ihtiyaçlarına ilişkin araştırma bulgularına ve politik belgelere başvurulacaktır. Farklı bağlamlardaki politik uygulamalar betimlenecek ve politikalar karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler Türkiye’de yaşlılarla ilgili mevcut politikaların eksikliklerini göstermek ve alternatif politika önerileri geliştirmek için önemlidir.

Bulgular

Makro Politik Belgelerde Yaşlılık ve Kırdaki Yaşlanma

Öncelikle makro politik belgelerde yaşlılara yönelik politik bakış açısının aktif yaşlanma kuramına dayandığını görüyoruz. Bu belgelerde, yaşlıları bağımlı, işlevsiz ve bakıma muhtaç edilgen bireyler olarak gören ayrımcı yaklaşımın aksine, yaşlıların topluma bağımsız ve aktif bireyler olarak katılmasını sağlayacak yerinde yaşlanma uygulamaları geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. 25 Eylül 2018 tarihinde BM Genel Kurulu’nda Cumhurbaşkanı tarafından 2019 yılının Yaşlılar Yılı ilan edilmesi sonrasında, 20-22 Şubat 2019 tarihlerinde Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) tarafından I. Yaşlılık Şurası düzenlenmiştir. Yaşlı istismarı ve yaş ayrımcılığıyla mücadele, yaşlı bakımı, kuşaklararası iletişimi güçlendirme gibi konularda Asya ve Avrupa ülkelerinden davet edilen katılımcılarla yapılan istişarelerle yaşlılık konusunda politik farkındalığın artırılması ve Türkiye’de yaşlılıkla ilgili politikaların içeriğinin tavsiye kararlarına göre güncellenmesi hedeflenmiştir. Şuranın sonuç bildirgesinde fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan yaşlıların sağlıklı, bağımsız ve aktif bireyler olarak yaşlanmasını ve topluma entegrasyonunu sağlayan aktif yaşlanma politikalarının geliştirilmesi önerilmiştir (AÇSHB, 2019, s.4).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın (ASHB) hazırladığı 2023- 2025 yıllarını kapsayan Yaşlanma Vizyon Belgesi’nde “yaşlı bireylerin haklarını gerçekleştirebildikleri, kendi ihtiyaçlarına ve taleplerine uygun hizmetleri alabildikleri ve yaşam deneyimlerini gelecek nesillere aktarabildikleri her yaş için toplum inşa etmek” vizyonuna dayanan politika ve uygulamaların anaakımlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır (ASHB, 2023b, s.14). Yaşlıların hak temelli bir bakış açısıyla ihtiyaçlarına uygun hizmetlere erişebildiği kapsayıcı ve eşitlikçi bir toplum yaratılması hedeflenmektedir. Benzer şekilde 12. Kalkınma Planı’nda Nüfus ve Yaşlanma başlığının 803. maddesinde de “yaşlanan nüfusun bedensel ve ruhsal sağlık düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, işlevselliğinin artırılarak aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürmeleri, ekonomik ve sosyal hayata katılımının sağlanması, kaliteli bakım ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi temel amaçtır” ifadesi yer almaktadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), 2024, s.194).

Makro politik belgelerin içerik çözümlemesi yapıldığında ortaya çıkan ikinci önemli anahtar kavram anaakımlaştırmadır. 2023 yılında ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü BM Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun Guidelines for Mainstreaming for Ageing yayınına Türkçe’ye çevirmiştir. Bu rehber, toplumların sağlık ve sosyal bakım, istihdam ve sosyal güvenlik politikalarını yaşlıların ihtiyaçlarına göre yeniden uyarlanması sürecinde uluslararası çerçeve olarak kullanılmaktadır. Rehber Almanya, Macaristan, Belçika, Fransa, Portekiz ve Türkiye’yi de kapsayan 23 ülkenin yaşlanma anaakımlaştırılmasına yönelik bilgi notlarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu politik strateji çerçevesinde yaşlanmayı anaakımlaştırma şöyle tanımlanmıştır: “Yaşlanmayı anaakımlaştırma, yaşlanma konularını tüm politika alanlarına ve tüm politika seviyelerine entegre etmeye yönelik bir strateji, süreç ve çok boyutlu çabadır. Nihai amaç, toplum içinde tüm sosyal ve yaş gruplarına fayda sağlayacak daha adil bir kalkınma sağlamaktır” (ASHB, 2023, s.XII). Anaakımlaştırma kapsamında yaşlıların ihtiyaçlarını, bu ihtiyaçların farklı sosyo-ekonomik konumlarla ilişkisini, karşılaşılan eşitsizlik ve toplumsal dışlanma biçimlerinin karmaşıklığını doğru yorumlayacak ve bu eşitsizlikleri ortadan kaldıracak politikalar geliştirilmelidir. Bu yaklaşım hem yaşlanmanın toplumsal ve ekonomik yapı üzerindeki etkilerine hem de sosyo ekonomik koşulların bireysel yaşlanma üzerindeki etkilerine odaklanan “çift yönlü” bir yaklaşımdır (ASHB, 2023, s.9). Yeni politikalarla sağlık ve bakım sistemini, iş gücü piyasasını, eğitim sistemi, konut, emeklilik sistemini vs. demografik dönüşüm sürecine uygun olarak yeniden

yapılanması mümkün olacaktır. Böylelikle yaşlıların sosyal ve ekonomik koşulları nedeniyle işte, sosyal hayatta karşılaştıkları kurumsal ve bireysel yaş ayrımcılığı (ageism) önlenecektir.

Ancak anaakımlaştırma ilkesiyle çelişkili bir şekilde kırdaki yaşlılara politik belgelerde yer verilmediğini görüyoruz. Politik belgelerde aktif yaşlanma vurgusuna paralel olarak yaş dostu kent vurgusu yapılmakta ve kentteki yaşlı tipolojisi ile kırdaki yaşlılar görünmez kılınmaktadır. Belgelerde sunulan politika önerileri de kentteki yaşlıların ihtiyaç ve taleplerini karşılamaya yöneliktir. Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı'nda (2023-2025) "aktif ve sağlıklı yaşlanma, toplumsal hayata katılım, afet ve insani bakımdan acil durumlar, yaşlı hakları, uygulama ve izleme" başlıklarıyla altı politika alanı belirlenmiştir. Ancak eylem planında tanımlanan politik tedbirlerde yaşlıların tektipleştirildiğini ve kırsaldaki yaşlıların sınıf, toplumsal cinsiyet, medeni durum gibi etkenlere bağlı olarak farklılaşan ihtiyaçlarından ve bu ihtiyaçlara yönelik politikalardan bahsedilmediğini görüyoruz. Belge içerisinde sadece "kentsel bölgelerdeki yaşlı bireyler ile kırsal bölgelerdeki yaşlı bireylerin hizmetlere erişimi açısından farklılıklar bulunmaktadır" ifadesi kullanılmış ancak bu farklılıklar tanımlanmamıştır (ASHB, 2023a, s.58). Önerilen politik tedbirlerle kentteki yaşlılar için güvenli, erişilebilir bir yaş dostu kent yaratılması hedeflenmektedir. Taksi uygulamalarının ve dijital uygulamaların yaygınlaşması, ücretsiz şehir içi ulaşım, kentsel dönüşüm sürecinde yaşlılara destek olunması ve yaş dostu yeşil alanların artırılması gibi tedbirler kentteki yaşlılara yönelik tedbirlere örnek olarak verilebilir (ASHB, 2023a, s.58). Planda kırdaki yaşlıların hizmetlere erişimde yaşadıkları ulaşım ve altyapı sorunlarını çözmeye yönelik politikalara yer verilmemiştir. 2019 yılı I. Yaşlılık Şurası sonuç bildirgesinde de sadece yaş dostu kent vurgusu yapılmış ve kentteki yaşlıların hizmetlere erişimini arttırmaya dönük yerel yönetim uygulamalarının yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır (ASHB, 2019, s.5). 12.Kalkınma Planı'nın 806. Maddesi'nde de "yaşlı dostu, erişilebilir ve güvenli" kentlerin oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmış ve hem toplu ulaşım sisteminin hem de şehirlerdeki konut yapısının yaşlılara risksiz, güvenli bir yaşam ortamı sunacak şekilde yeniden yapılandırılmasının önemi vurgulanmıştır (SBB, 2024, s.195).

Sadece Şubat 2023 tarihinde yayımlanmış TBMM araştırma komisyonu raporu ve 10. Kalkınma Planı (2014-2018) kırsaldaki yaşlıların farklı ihtiyaçlarına dikkat çekilen iki politik belgedir. Ancak bu belgelerdeki kırdaki yaşlılara yönelik tespitlerden güncel vizyon bel-

gesi ve eylem planı hazırlanırken faydalanılmadığını görüyoruz. İlk kez aktif yaşlanma vurgusunun yapıldığı 10. Kalkınma Planı'nın Kırsal Kalkınma başlığı altındaki 1016. ve 1021. Maddelerinde kırdaki yaşlıların sosyal ve ekonomik yaşama katılımlarını sağlayacak, hizmetlere erişimlerini arttıracak kırsalın demografik yapısını ve coğrafi koşullarını gözeten yenilikçi politika modelleri geliştirilmesi önerilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s.136). 2023 yılı raporunun 67 numaralı tespitleri kapsamında yerel yönetimler, Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kalkınma Ajansları ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı koordinasyonu ile konforlu, güvenli ve erişilebilir yaşam alanı sunma amacıyla yaşlıların sıcak su, ısınma ve tuvalet sorunlarını çözecek kırsal dönüşüm projelerinin uygulanması önerilmiştir. Benzer şekilde kırdaki yaşlıların yaşadıkları konutların toprak kayması, sel, deprem gibi doğal afetlere karşı risk durumlarının değerlendirilmesi ve özgün tahliye planları yapılması önerilmiştir. Ayrıca kırdaki yaşlıların ekonomik hayata aktif katılımını teşvik etmek amacıyla yaşlılara girişimcilik eğitimi verilmesi ve akıllı tarım uygulamalarının öğretilmesi, tarımda faaliyete devam etmeleri için hazine arazisi tahsis ve kırdaki hizmet ve sanayi sektöründe özel şirketlerle yaşlı istihdamına yönelik iş birlikleri yapılması gibi öneriler sunulmuştur (TBMM Kanun ve Kararlar Başkanlığı (KKB), 2023, ss.397-398). Kırsal bağlamda yerinde ve aktif yaşlanmayı destekleyen ve yaşlıların özgün sorunlarını çözmeye yönelik politik öneriler sunan bu yaklaşımın diğer güncel politik belgelerin içeriğine yansımadığını görüyoruz.

Anaakımlaştırma ilkesinin gerçeğe dönüşmesi için farklı bağlamlarda bireylerin yaşlanma sürecinde deneyimlediği sorunları tespit etmeye yönelik akademik araştırmalar çoğaltılmalı, kırdaki yaşlılarla ilgili detaylı profil çıkarılmalı ve veri setleri oluşturulmalıdır. Sosyal, ekonomik ve mekânsal göstergeleri baz alan kırsal alan sınıflandırmalarının yapılması kapsayıcı politika oluşturmanın ön koşuludur (Öksüz, Beyazlı, Aydemir ve Sulak, 2014, s.2). Dolayısıyla yaş, göç, toplumsal cinsiyet, medeni durum, istihdam, konut, gelir, hane yapısı, fiziksel çevre gibi göstergeler kırdaki kentten farklı dinamikleri yorumlamamızı sağlayacaktır. Bu verileri temel alan politikalarla kırdaki aktif yaşlanmayı sağlamak ve yaşlılara doğru hizmetleri sunmak mümkün olacaktır.

Yaşlılara yönelik politik belgelerin içerik çözümlemesini yaptığımızda üç temanın ön plana çıktığını görmekteyiz: aktif ve yerinde yaşlanma, anaakımlaştırma ve yaş dostu kent. Belgelerde, yaşlıları bağımlı ve bakıma muhtaç bireyler olarak ele alan yaklaşımın yerine yaşlı-

ların aktif ve bağımsız bireyler olarak toplumsal hayata katılımını öngören politik bir yaklaşım benimsenmektedir. Ayrıca anaakımlaştırma ilkesi doğrultusunda yaşlanmanın farklı sosyo-ekonomik konularla ilişkisini ve yaşlıların uğradıkları ayrımcılıkları ve toplumsal dışlanma biçimlerini dikkate alan politikaların geliştirilmesi önerilmektedir. Ancak sadece kentteki yaşlılara odaklanan ve kırdaki yaşlıları görmezden gelen makro politikalarla anaakımlaştırılan, kentli yaşlıların yerinde yaşlanması ve kırdaki yaşlılara yönelik ageizm (yaşlı ayrımcılığı) yapılmaktadır. Politik belgelerdeki yaş dostu kent vurgusuyla kentli yaşlıların refahlarını arttırmak öncelenmekte ve böylelikle kırdaki yaşlılara yönelik olumsuz, ayrıştırıcı bir politik tutum takınılmaktadır.

Bu yaklaşıma alternatif olarak kırdaki yaşlılara yönelik topluluk temelli yaklaşım önerilmektedir. Bu yaklaşım, belirli bir mekânda bakıma yönelik hizmetlerin tasarım ve uygulama süreçlerine topluluğun her üyesinin aktif özneler olarak katılımını gerektirir. Sağlık hizmetleri ve sosyal bakım hizmetleri, yaşlıların yaşadıkları topluluk içerisinde aktif bir şekilde yaşlanmasını sağlamalıdır. Kırdaki aktif yaşlanma politikalarının başarıya ulaşması için “mekân olarak topluluk” “community as a space”, kararların yerel halk tarafından alındığı ve uygulandığı “aktif bir özne olarak topluluk” “community as an active subject” ilkelerinin bir arada düşünülmesi gerekmektedir (Kim ve Ha, 2023). Yaşlıları bakım hizmetlerinin nesnesi değil, kırsal topluluğun aktif bir üyesi olarak gören bu yaklaşımda, politika tasarım ve uygulama süreçlerine topluluğun tüm üyeleri dahil edilmelidir.

Bu yaklaşımda bireyle içinde yaşandığı çevre arasındaki karşılıklı etkileşime vurgu yapılmaktadır. Yaşanılan ortamdaki ekolojik yapı, iklim, coğrafya, konut yapısı, alt yapı hizmetleri gibi faktörler yaşlıların yaşam koşullarını şekillendirmekte ve refah düzeylerini belirlemektedir (Jeffery and Schmdit, 2022). Bireyin toplumsal cinsiyeti, gelir durumu, eğitim düzeyi, mülk sahipliği, toplulukla olan sosyal ilişkileri vs. bağlamsal olarak ele alınmalıdır. Yaşlıların ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeleri yaşanılan mekândaki deneyimlerini, karşılaştıkları sorunları ve hizmetlere erişimlerini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla yaşlılar tektipleştirilmemeli ve yaşlılık olgusu bağlamsal olarak ele alınmalıdır. Bireyle çevre arasındaki çok boyutlu ve dinamik etkileşimleri gözeten makro politikalar tasarlanmalıdır.

Kırdaki Topluluk Temelli Yaşlılık Uygulamaları: Sosyal Kooperatifçilik ve Sosyal Tarım

Farklı ülkelerde uygulanan, sosyal kooperatifçilik ve sosyal tarım, kırdaki yaşlıların toplumsal içerilmesini sağlayacak ve refah düzeylerini arttıracak topluluk temelli yaş dostu kır yaratma politikalarına örnek olarak verilebilir. Aktif ve yerinde yaşlanma yaklaşımına uygun olarak, yaşlı bireyleri kırsal topluluğun aktif katılımcıları olarak ele alan bu uygulamalarla hem kırdaki yaşlıların bakım hizmetine erişimi, hem de psiko-sosyal güçlenmeleri sağlanabilmektedir. Topluluk temelli yaklaşıma uygun olarak kırdaki yaşlıların aktif yaşlanmasını sağlayacak örgütlenme biçimlerinden biri sosyal kooperatiflerdir. Engelliler, yaşlılar gibi dezavantajlı grupların sosyal hizmetlere erişimini sağlamayı ve iş gücüne katılımını arttırmayı hedefleyen sosyal kooperatifler ilk kez İtalya’da 1991 yılında yasal statü kazanmıştır. Bu kooperatifler geleneksel kooperatiflerden farklı olarak ortakların ekonomik güçlenmesi yerine dezavantajlı grupların ihtiyaç ve taleplerine yönelik geliştirdiği çözümler ve projelerle toplumsal refahı arttırmayı hedeflemektedir (Nizam, 2021, s.87). Kamu ihale ve alımlarında önceliğe sahip olma, vergilerden muaf tutulma ve sübvansiyonlu kredilerden faydalanabilme gibi pek çok avantaja sahiptirler (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022, s. 64). Bu kooperatiflerde “ya sunulan mal ve hizmetler, kamusal fayda üretmelidir (sosyal bakım gibi); ya da iş gücü piyasasından dışlanmış kişilere gelir getirici faaliyet ve istihdama erişim sağlanmalıdır” (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022, s.63). Günümüzde İtalya, Yunanistan, İspanya, Fransa ve Hırvatistan’da yasal statüye sahip sosyal kooperatifler, gönüllüler, özel şirketler, sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları ve yerel yönetimler gibi farklı aktörlerle toplumsal ihtiyaçların tanımlanmasında ve çözüm üretilmesi konusunda iş birliği geliştiren çok paydaşlı bir örgütlenme modelidir.

Yeni sosyal ekonomilerin bir parçası olarak kabul gören sosyal kooperatiflerde kar elde etmek yerine, gelirin hizmet sunulan grubun yararına yeniden kullanılması esastır. Sundukları ürün ve hizmetlerle sosyal girişimci olan bu kooperatifler, piyasa ekonomisi anlayışına karşı sosyal ekonomi anlayışına göre işlemekte ve bireysel çıkar yerine dayanışmayı ve toplumsal faydayı öncelemektedirler. İtalya’da 164 sosyal kooperatif üzerinde yürütülen araştırmada, finansal kaynaklara erişimi fazla, farklı kurum ve kuruluşlarla bağlantısı olan sosyal kooperatiflerin sosyal değer yaratmaya yönelik yenilikçi stratejiler geliştirme ve sosyal fayda sağlama konusunda daha başarılı oldukları bulunmuştur (Campopiano ve Bassani, 2021, s.2). Yunanistan’da sosyal kooperatiflerin 2011 yılında yasal olarak sosyal ekonomi kapsamında tanınması, kooperatiflerin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmek için kamu fonlarından

yararlanmalarını olanaklı kılmıştır. 4019-2011 sayılı yasanın ikinci maddesinde “sosyal ekonominin uzantısı olan sosyal kooperatif girişimleri, toplumsal amacı olan girişimcilik kapasitesine sahip sivil kooperatifler” olarak tanımlanmıştır (Nasiulas, 2012, s.165). Sosyal ekonomi anlayışına dayalı yasal çerçeve, kooperatifler aracılığıyla toplumsal kırılganlığı yüksek dezavantajlı gruplara sosyal hizmet sunulmasını ve kooperatiflerin sosyal inovasyona yönelik stratejiler geliştirmesini kolaylaştırmaktadır.

Sosyal kooperatifler aracılığıyla kırdaki aktif ve yerinde yaşlanmanın gerçekleşmesi mümkündür. Örneğin, Güney İtalya’nın yaşlı nüfusun yoğun olarak yaşadığı, yoksul Molise bölgesinde sosyal kooperatif girişimleriyle yaşlılara yönelik bakım hizmeti sunulmakta ve yaşlılara yönelik çiftçilik, turizm ve el yapımı ürünlerin üretimiyle iş hayatına entegrasyonları sağlanmaktadır. Bu sosyal kooperatifler, “aciliyet” yerine toplumsal kırılganlıkları “önleyici” ve azaltıcı hizmetler sunmaktadır (Mastronardi, Giagnacovo ve Romagnoli, 2020, s.8). Benzer şekilde yaşlı nüfusun hızla arttığı Kuzey Kore’de kurumsal bakım hizmetinden faydalanamayan ve evinde bakım hizmeti almak isteyen yaşlılar için toplumsal bakım sunan sosyal kooperatifler kurulmaktadır. Toplumsal bakım “bakıma ihtiyacı olan sakinlerin toplulukları içinde yaşamlarını sürdürmelerini, bireysel ihtiyaçlarına uygun refah hizmet ve yardımlardan faydalanmalarını, toplulukla birlikte yaşamalarını ve kendilerini gerçekleştirecek aktivitelere katılmalarını hedefleyen yenilikçi sosyal hizmet modelini ifade etmektedir” (Kim ve Ha, 2023). Bakım hizmetleri sadece sağlık ve tıbbi bakım hizmetlerini değil, günlük yaşamsal aktiviteleri sürdürmeye yönelik hizmetleri de kapsamaktadır. Kurumsal bakımevlerinin pahalılığı, erişilmezliği ve sağlık çalışanları ve sosyal hizmet uzmanlarının yetersizliği nedeniyle kırdaki yaşlıların bakım hizmetlerine erişimini sağlama konusunda sosyal kooperatifler üzerinden topluluk temelli iş birliği geliştirilmiştir. Yerel halkın bakım hizmetlerini planlama ve uygulama konularında aktif rol üstlendiği bu sosyal kooperatifçilik projesi kapsamında yaşlıların kırdaki bakım hizmetlerine erişimi artmıştır.

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun politika brifinginde, kırsaldaki yaşlıların kentteki yaşlılara göre daha yoksul oldukları, altyapı eksikliği yüzünden özellikle sağlık ve bakım hizmetlerine erişimde sorun yaşadıkları ve toplumdan izole bir yaşam sürdükleri için yerel ve bölgesel düzeydeki farklılıkları hesaba katan politikalar tasarlanması gerektiği vurgulanmıştır. Kırdaki yaşlıların yerinde yaşlanmasını ve sosyal entegrasyonunu hedefleyen uygulamalar arasında gönüllülük

esasına dayalı, topluluk temelli modellerden biri de kırdaki yaşlılara bakım hizmeti sunan, hizmetlere erişimlerini kolaylaştıran sosyal kooperatiflerin kurulmasıdır (UNECE, 2017, s.5). Bu kooperatiflerin sunacakları hizmetlerle kırdaki yaşlıların yaşam kaliteleri artacak ve yerinde yaşlanma ilkesi gerçeğe dönüşecektir. Örneğin, İspanya Kırsal Kadın Dernekleri Federasyonu (The Spanish Federation of Rural Women Associations (FADEMUR)) kırdaki yaşlı ve bağımlı bireylere evde ücretsiz bakım hizmeti sunan veya iş arayan 3000’den fazla kırsal kesim kadının kooperatifler aracılığıyla evde bakım konusunda eğitim almalarını ve ücretli olarak çalışmalarını sağlamıştır (UNECE, 2017, s.12). Bu örnekte kooperatiflerin kırdaki bakıma ihtiyacı olan yaşlılarla, kadınları bir araya getiren sosyal bir ağ oluşturmak ve kadın istihdamını arttırmak için önemli bir işlevi olduğunu görmekteyiz.

İlkeleri gereği sosyal kooperatiflerde ortakların çıkarı yerine kamusal fayda ön plana çıkarılmakta ve elde edilen gelirin ortaklara dağıtılması, risturn ödemesi yapılması yerine gelir sosyal amaçlar için kullanılmaktadır. Bu kooperatifler kırsaldaki yaşlılara bakım hizmeti sunma konusunda önemli bir potansiyele sahiptir ancak kooperatif üzerinden bakım hizmeti sunan kadın ortakların ücretsiz veya düşük ücretle çalıştırılması riski vardır. Bu riski önlemek için sosyal kooperatifçilikle ilgili yasal mevzuat oluşturulmalı ve ortakların adil bir şekilde emeklerinin karşılığını almasına sağlayacak eklemeler yapılmalıdır.

Türkiye’de sosyal kooperatifler yasal bir statüye sahip değildir ancak sosyal kooperatifçilik ilkelerine göre işleyen kadın kooperatifleri vardır (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022, 65). Bu kadın kooperatiflerinin sosyal kooperatif olarak tanınmaları, kooperatiflerin vergi muafiyetinden faydalanmalarını, sübvansiyonlu kredi kullanmalarını ve kamu ihale ve alımlarında önceliğe sahip olmalarını sağlayacaktır. Böylelikle kadın kooperatiflerinin karşılaştıkları finansal sorunlar büyük oranda çözülebilecektir. Ancak bu şekilde mevzuat düzenlemesi yapılırsa, kırsal kesim yaşlılarına bakım hizmeti götürecek yasal olarak sosyal kooperatif statüsüne sahip kadın kooperatiflerinin yaygınlaşması ve kooperatif ortaklarının emek sömürsünün engellenmesi sağlanabilir.

Kırdaki yaş dostu bir çevre yaratmak, yaşlıların sosyal hayata katılımını arttırmak ve toplumsal izolasyonu önlemek için de önemlidir. UNECE yaşlılık çalışma grubu brifingine göre yalnızlık ve izolasyona bağlı olarak kırdaki yaşlıların kenttekilere göre daha fazla psikolojik sorunu vardır (2017). Yalnızlık, mutsuzluk, stres ve

değersizlik hislerini azaltmaya yönelik örnek uygulamalardan biri sosyal tarım (social farming) uygulamasıdır. “Sosyal tarım, kırsal alanlarda sosyal hizmet, rehabilitasyon ve terapi hizmetleri sunmak ve toplumsal farkındalığı arttırmak amacıyla tarımın yenilikçi kullanımını ifade eder” (Rural Support, 2020, s.1). Köylüler tarafından yaşlılara uygun sebze yetiştiriciliğinden, bahçe bakımına uzanan geniş bir yelpazede aktif yaşlanmayı destekleyen pek çok aktiviteyi içermektedir. 2011 yılından beri Kuzey İrlanda’da sosyal tarım uygulamaları sayesinde yaşlıların toplumla yeniden bağ kurdukları, sosyalleştikleri, özgüvenlerinin arttığı ve kendilerini daha değerli hissettikleri tespit edilmiştir (Rural Support, 2020, s.2).

Almanya’da ticaret odası ve Demans Hastaları için Yetkinlik Merkezi iş birliğiyle kırdaki yaşlı demans hastalarının sosyalleşmelerini, daha iyi hissetmelerini sağlamak ve hafızalarını güçlendirmek amacıyla doğa yürüyüşleri düzenlenmekte ve hayvanları besleyip incelemelerine yönelik aktiviteler düzenlenmektedir (UNECE, 2017, s.10). 2006 yılında Hollanda’daki sosyal tarım uygulamasının parçası olarak kırsal kesim yaşlıları gönüllü çiftçilerle birlikte haftalık veya aylık takvime göre hayvan besleme ve tarımla ilgili fiziksel kapasitelerine uygun meyve fidesi ekme, ürün toplama ve ayıklama gibi çeşitli aktivitelere katılmaktadırlar (The National Support Centre for Agriculture and Care, 2006). Almanya, Romanya, İspanya, Birleşik Krallık’da dahil pek çok ülkede yürütülen Soengage Plus: Engaging Farmers in Social Farming isimli Avrupa Birliği projeleriyle çiftçilerin sosyal tarım uygulamaları konusunda farkındalıkları arttırılmaya çalışılmakta ve bu tür uygulamaları tasarlama ve yürütmeleri için mali kaynak bulunması teşvik edilmektedir (Rural Support, 2024). Türkiye’de de akademi, yerel yönetim birimleri, kamu kurumları, özel sektör ve çiftçiler arasında kurulacak, kırdaki yaşlıların sosyal ve psikolojik kırılganlıklarını azaltmaya yönelik çok paydaşlı sosyal tarım projeleri geliştirilerek yaşlıların aktif yaşlanması sağlanabilir.

Sosyal kooperatifçilik ve sosyal tarım kırdaki yaşlıların yaşam kalitesini yükseltmeyi ve onların sosyal entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan topluluk temelli iki önemli uygulamadır. Sundukları tamamlayıcı bakım hizmetleri ile kırdaki yaşlıların aktif ve yerinde yaşlanmasına katkı sunan bu tür uygulamaların Türkiye bağlamında da uygulanması gerekmektedir. Yaşlı ihtiyaç ve taleplerinin tespiti ve karşılanması konusunda topluluk üyelerini, gönüllü bireyleri, kurum ve kuruluşları bir araya getiren bu tür uygulamalar yaşlıların izolasyonunu önleyecek, kır toplumuna içermelerini sağlayacak ve toplulukla bağlarını güçlendirecektir.

Sonuç

Demografik dönüşüm sürecinde yaşlıların nüfus içindeki payı pek çok ülkede giderek artmaktadır. Bu süreçte yaşlıların ekonomik, sosyal ve psikolojik kırılganlıklarını azaltmak için yaşlıları tektipleştirmeyen ve onların deneyimlerinin karmaşıklığını gözetken politikalar tasarlanmalıdır. Kırdaki yaşlıların kenttekilerden farklı sorunlarına, deneyimledikleri eşitsizliklere odaklanan ve ihtiyaçlarının toplumsal konumlarıyla ilişkisini çözümleyen makro politikalarla yaş ayrımcılığının önlenmesi mümkündür. Ancak mevcut politik belgelerin, vizyon, strateji ve eylem planlarının, kalkınma planlarının, komisyon raporlarının vs. içeriğini çözümlediğimizde kentteki yaşlıların aktif ve yerinde yaşlanmasına vurgu yapıldığını ve kırdakilere özgün politikaların geliştirilmediğini görüyoruz. Bu durum yaşlanmayla ilgili eylem planı ve vizyon belgesinde vurgulanan yaşlanmayı anaakımlaştırmaya yönelik politik bakış açısının söylem düzeyinde kalmasına yol açmaktadır.

Sadece kentteki yaşlıların yerinde ve aktif yaşlanmasına odaklanan politikalar yerine kırdaki yaşlıların yaşadıkları çevreyle etkileşimlerine odaklanan bağlamsal ve kapsayıcı politikalar geliştirilmelidir. Anaakımlaştırmanın gerçekleşmesi için kırdaki yaşlıların sosyal, ekonomik ve mekânsal göstergeleri baz alan ve kırdaki yaşlıların ihtiyaçlarını tespit eden ulusal veri setlerinin hazırlanması ve politikaların içeriğinin bu veri setlerine göre güncellenmesi gerekmektedir. Ayrıca sınıf, toplumsal cinsiyet, kır-kır veya kent-kır gibi farklı iç göç türlerinin yaşlılar üzerindeki etkilerine odaklanan akademik araştırmaların çoğaltılması ve politika yapıcılarının bu araştırmaların bulgularından politika yapım süreçlerinde faydalanması gerekmektedir.

Makalede önerilen toplum temelli yaklaşıma dayalı politikalarla kırdaki yaşlıların toplumsal kırılganlıklarını azaltmak ve refahlarını arttırmak mümkündür. Bireyleri, politika tasarım ve uygulama süreçlerine aktif özneler olarak katan sosyal kooperatifçilik ve sosyal tarım uygulamalarıyla yaş dostu kır oluşturmak mümkündür. Kamusal fayda üreten kadın kooperatiflerine yasal olarak sosyal kooperatif statüsü kazandırılmasıyla, kooperatifler kırdaki bakıma ihtiyacı olan yaşlılarla sağlık ve sosyal bakım hizmeti sunmak isteyenleri bir araya getirebilecektir. Ayrıca bu statüye sahip kadın kooperatifleri vergi muafiyeti, ihalelerde öncelik ve kredilere erişim gibi kolaylıklar sayesinde sürdürülebilir örgütlenmelere dönüşeceklerdir. Yenilikçi bir tarım uygulaması olan sosyal tarımla da kırdaki yaşlıların toplumsal katılımının arttırılması ve sosyal ve psi-

kolojik güçlenmelerinin sağlanması mümkündür. Bu uygulamalarla hem yaşlıların toplulukla yaşlanmaları sağlanacak hem de hizmetlere erişimleri arttırılacaktır. Farklı ülkelerde yaşlılara yönelik politika ve uygulamalara yönelik yeni karşılaştırmalı çalışmaların bulguları, Türkiye’de kırdaki yaşlılara yönelik politikalar için yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

AÇSHB. (2019). I.Yaşlılık şurası sonuç bildirgesi. Ankara:AÇSHB.

Akçakaya, E.Y., ve Him, M.S. (2020). Yaşlıların sosyal ağlarının afet riski bağlamında değerlendirilmesi. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 4, 3-16.

Akyıldız, N. A. (2023). Spatial arrangements supporting active ageing within the framework of theories of ageing. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23 (60), 441-470.

Altıntaş, G. (2021). Kırsal kırılğanlıklar ve dayanıklı kırsal planlama, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Arap, S. K. ve Göktürk, A. (2015). Kırdan kıra bir göç öyküsü. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 24(3), 45-71.

ASHB. (2023). Yaşlanmanın anaakımlaştırılması rehberi. Ankara: ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

ASHB. (2023a). Yaşlı hakları ulusal eylem planı 2023-2025. Ankara: ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

ASHB. (2023b). Yaşlanma vizyon belgesi. Ankara: ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Beyaz, C. (2023). Kırdaki yaşlanma ve güncel tezahürleri. İstanbul: Todam Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi.

BM Türkiye. (2024). Türkiye sürdürülebilir kalkınma amaçları. <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/10>

Campopiano, G. ve Bassani, G. (2021). Social innovation: learning from social cooperatives in the Italian context. Journal of Cleaner Production 291, 1-10.

Demirci, E. Y. (2022). Gurbetçilikten çoklu yerleşim tercihlerine Doğu Karadeniz bölgesinde nüfus, göç ve geri dönüş. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 58, 53-67.

Dinç, B. (2021). Türkiye’de yaşlıların iç göç hareketlerine katılımı ve uyum becerilerinin incelenmesi. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 5(2), 120-139.

Ergun, C. ve Dericioğulları Ergun, A. (2020). Harvey’in mekan tartışmaları ekseninde yaşlıların gözünden

kentsel dönüşüm. Akademik Hassasiyetler, (14)7, 121-45.

Eryurt, M. A. (2023). Yaşlanma ve demografi, Canatan, K. & Küçük, M. (Ed.), Yaşlanma sosyolojisi içinde, (ss.91-120). İstanbul: DBY Yayınları.

Gönüllü Atakan, A. ve Çoban, A. (2022). Türkiye’de kadınların kooperatifler yoluyla güçlenmesi: yasal ve yapısal stratejiler. Ankara:İLO.

Gül, H. (2015). Kamu politikası analizi, yöntemleri ve teknikleri. Yasama Dergisi, 29, 6-31.

Işıkoğlu, P. S. (2023). Yaşlılıkta sosyal sorunlar ve mekân: kır/kent bağlamında bir değerlendirme. International Social Sciences Studies Journal, 9 (108), 5429-5441.

Jeffery, B. ve Schmidt, L. (2022). Older adults in rural communities: policy and practice, Jeffery, B. ve Nuelle, N. (Ed.), Rural and northern social work practice: Canadian perspectives içinde, Canada: University of Regina.

Kim, Namhoon ve Inhye, Ha. (2023). Community care for rural seniors. FFTC Agircultural Policy Platform: Food and Fertilizer Technology Center for the Asian and Pasific Region.

Koç, İ. ve Saraç, M. (2018). Türkiye’de yaşlı göçünün büyüklüğünün ve yönünün değişimi. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 2, 19- 37.

Lahr, M. ve Henning-Smith, C. (2021). Barriers to aging in place in rural communities: perspectives from state offices. Rural Health University of Minnesota Rural Health Research Center.

Lefebvre, H. (2019). Kentsel Devrim, İstanbul: Sel Yayıncılık

Mastronardi, L., Giagnacovo, M. ve L. Romagnoli. (2020). Briding regional gaps: community-based co-operatives as a tool for Italian inner areas resilience. Land Use Policy 99, 1-12.

Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 273-294.

Nasioulas, I. (2012). Social cooperative in Greece: int-

roducing new forms of social economy and entrepreneurship. International Review of Social Research, 2 (2), 141-161.

Nizam, D. (2021). Yeni nesil kooperatifler: topluluk, aidiyet ve yer-temellilik. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Öksüz, A. M., Beyazlı, D., Aydemir, S. ve B. Sulak. (2014). Kırsal alan sınıflaması: ülkesel boyut, 4. Ulusal Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi & İTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1-14.

Özmete, E. ve Dinç, B. (2020). Yaşlıların “göç ve yerinde yaşlanma” bağlamında kentsel dönüşümle ilgili değerlendirmeleri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20 (46), 197-234.

Rural Support. (2020). Social farming. Rural Support’s Social Farming Support Service.

Rural Support. (2024). European projects on social farming. Rural Support’s Social Farming Support Service.

Sürmeli, İ. (2017). Türkiye’de iç göçün değişim ve dönüşümü: kentten kıra yöneliş. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı, 275-286.

SBB. (2023). 12.Kalkınma planı 2024-2028. Ankara: SBB.

Kalkınma Bakanlığı. (2013). 10. Kalkınma planı 2014-2018. Ankara: Kalkınma Bakanlığı

TBMM KKB. (2023). Yaşlıların hayatın çeşitli alanlarında yaşadıkları sorunların araştırılarak alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu, Sıra:406. Ankara: KKB.

Tepecik, A. (2023). Kırsal alanlarda dirençlilik meselesi üzerinde bir inceleme, 5.Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi.

The National Support Centre for Agriculture and Care. (2006). A handbook of Dutch care farmers.

TÜİK (2023). Kent-Kır nüfus istatistikleri 2022. Ankara. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Urban-Rural-Population-Statistics-2022-49755>

TÜİK (2024). İstatistiklerle yaşlılar 2023. Ankara. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2023-53710>

TÜİK (2024a). Kurumsal olmayan yaşlı nüfusun cinsiyete göre işgücü durumu. TÜİK İşgücü İstatistikleri 2019-2023. Ankara. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521#:~:text=İşgücü%202023%20yılında%20bir%20önceki,ise%20%35%2C8%20oldu>.

Tunçer, M. (2019). Kentsel yaşlanma ve kent hakkı: Kadıköy'deki yaşlıların kentsel alan deneyimleri, Arun, Ö. (Ed.), Krizler ve yaşlanma: 21. yüzyılda demografik dönüşümün yansımaları içinde, (ss.17-33). Antalya: Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

UNECE. (2017). UNECE policy brief older persons in rural and remote areas. UNECE Policy Brief on Aging No: 18.

Nüfus Yaşlanmasının Etkileri ve Yaş Dostu Kent Planlama: Antalya Örneği

Elifnur Ulu

Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı
Adres: Akdeniz Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Antalya, Türkiye
E-Posta: elifnurulu98@gmail.com

Nilüfer Gürer

Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı
Adres: Akdeniz Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Antalya, Türkiye
E-Posta: niluferguson@gmail.com

Geliş Tarihi: 31 Ekim 2024; Kabul Tarihi: 19 Mart 2025

Doi: 10.5281/zenodo.15699789

Künye: Ulu, N. E. & Gürer, N. (2025). Nüfus Yaşlanmasının Etkileri ve Yaş Dostu Kent Planlama: Antalya Örneği. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 9(1), 15-26.

 <https://orcid.org/0009-0008-0993-9088>

 <https://orcid.org/0000-0001-5476-9382>

Özet

Azalan doğurganlık oranları, teknolojik gelişmeler, uzayan yaşam süresi sonucu dünya çapında toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranları giderek artmaktadır. Demografik yapıda meydana gelen bu değişimlerin sosyo-ekonomik etkileri ve değişen yaşlanma kavramı göz önüne alındığında, yaş dostu kent planlaması önem kazanmaktadır. Bu çalışma, hızla yaşlanan nüfusun kentsel yaşama entegrasyonunda, yaş dostu kavramının şehir planlama süreçlerine nasıl entegre edilebileceğini araştırmaktadır. Yaş dostu kavramının kentsel planlama süreçlerine entegrasyonu, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını önceliklendiren, erişilebilir ve güvenli mekanların oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Dünya Sağlık Örgütü'nün yaş dostu kent ilkeleri temel alınarak, Antalya'da bu ilkelerin ne ölçüde karşılanabildiği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Örnek alan olarak, tarihi ve turistik yapısıyla dikkat çeken, hem turistlerin hem de yerel halkın yoğun olarak kullandığı canlı bir mekan olan, Kaleiçi Bölgesinin de bir kısmını oluşturan, Kılınçarslan Mahallesi seçilmiştir. Kaleiçi bölgesi 4 farklı mahallenin parçalarından oluşmakta, Kılınçarslan mahallesi tamamı bu bölge içerisinde yer almaktadır. Bölgede yer alan mahallelerin nüfus yaş dağılımları incelendiğinde, en fazla yaşlı nüfusun Kılınçarslan Mahallesi'nde yaşadığı görülmektedir. Çalışmada, Kılınçarslan Mahallesi'nde yaş dostu kent kriterlerinin mevcudiyeti arazi çalışmaları ile tespit edilerek, elde edilen veriler görseller ve haritalar ile aktarılmaya çalışılmıştır. Bulgular, mahallenin yaş dostu kent ilkelerine kısmen entegre olduğunu gösterse de, özellikle fiziksel erişilebilirlik ve yaş dostu özelliklerin eşit/homojen dağılımı açısından yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Çalışmada, bu sorunları çözmek için, mahallenin doğal, tarihi ve turistik özelliklerini korumak ve yaşlılara uygun, kapsayıcı bir ortam oluşturmak arasında denge kuran planlı ve kapsamlı müdahalelere ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Yaş dostu kent • Aktif yaşlanma • Yaşam kalitesi • Kent planlama

The Effects of Population Aging and Age-Friendly Urban Planning: The Case of Antalya*

Abstract

Declining fertility rates, technological advancements, and increased life expectancy are leading to a growing proportion of older people within the global population. Given the socio-economic impacts of these demographic shifts and the evolving concept of aging, age-friendly urban planning has gained significance. This study explores how the concept of age-friendliness can be integrated into urban planning processes to better accommodate the rapidly aging population in urban life. Integrating the concept of age-friendliness into urban planning processes ensures the creation of accessible and safe spaces that prioritize the needs of older individuals. In this context, this study evaluates the extent to which these principles, as defined by the World Health Organization, are met in Antalya. The sample area selected for this study is Kılınçarslan Neighborhood, which is part of the Kaleiçi District, a vibrant area known for its historical and touristic features and heavily frequented by both tourists and locals. The Kaleiçi District consists of parts of four different neighborhoods, with the entirety of Kılınçarslan Neighborhood located within this area. When examining the age distribution of the neighborhoods in the region, it is evident that Kılınçarslan has the highest older population. Fieldwork was conducted to assess the presence of age-friendly city criteria in Kılınçarslan Neighborhood,

and the collected data were presented through visuals and maps. The findings reveal that while the neighborhood is partially integrated with the principles of an age-friendly city, it falls short, particularly in terms of physical accessibility and the equal/homogeneous distribution of age-friendly features. The study concludes

that planned and comprehensive interventions are needed to address these issues, striking a balance between preserving the area's natural, historical, and touristic characteristics and creating an inclusive environment suitable for the older people.

Keywords:

Age-friendly city • Active aging • Quality of life • Urban planning

*Makale Elifnur Ulu'nun Yüksek Lisans Tez çalışmasından üretilmiştir ve 1-2 Kasım 2024 tarihlerinde Akdeniz Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Senex: VIII. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi"nde sözlü olarak da sunulmuştur.

This article is based on Elifnur Ulu's master's thesis and was also presented as an oral presentation at the 'Senex: 8th Congress of Aging Studies for Graduate Students held at Akdeniz University on November 1-2, 2024.

Giriş

Kentleşmenin etkisiyle 20. yüzyılın son kesiminde artmaya başlayan yaşlanma oranları kentlerde yaşlılara uygun bir takım düzenleme gerekliliklerini de beraberinde getirmiştir. Yaş dostu kentler, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak, topluma aktif katılımlarını desteklemek için fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak kentlerin erişilebilir olmasını hedeflemektedir (WHO, 2007)

Yaş dostu kent planlamasının tarihsel gelişimin incelendiğinde bu çalışmaların temelini, Lawton ve Simon'un (1968) sosyal ilişkilerin ekolojisi üzerine yaptıkları araştırmaların oluşturduğu görülmektedir. Diğer önemli noktalardan biri 1982 ve 2002 yıllarında düzenlenen Birleşmiş Milletler'in Birinci ve İkinci Dünya Yaşlanma Asamblesi'nde yaşlılar için destekleyici ortamların oluşturulmasının önemi değinilmiş olmasıdır. Daha sonra 1986 yılında kurulan Ottawa Sağlık Teşviki Şartı ile yaş dostu ilkeleri teşvik eden sağlık girişimlerinin temel kriterleri vurgulanmıştır. Ardından, 2000'lerde Dünya Sağlık Örgütü, yaş dostu şehir kavramını küresel bir çerçeveye oturtarak "Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar" girişimini başlatmış ve yaş dostu kentlerin fiziksel çevreden sosyal hizmetlere kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmesi gerektiğini vurgulanmıştır (WHO, 2007). 2005 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Uluslararası Gerontoloji ve Geriatri Derneği Dünya Kongresi sırasında "Yaş dostu şehir" terimi, önem kazanmıştır ve böylelikle kentsel çevrelerin yaşlılar için yeniden planlanması gerektiği anlayışı kabul görmüştür. 2006 yılında WHO'nun öncülük ettiği Küresel Yaş Dostu Şehirler projesi ışığında 2007 yılında yaş dostu çevrelerin sağlanması için gereken temel kriterleri içeren Küresel Yaş Dostu Şehirler Kılavuzu yayımlanmıştır. 2010 yılında ise WHO tarafından

kurulan Küresel Yaş Dostu Şehirler ve Topluluklar Ağı ile şehirler arasında iş birliği sağlanmış ve yaşlıların yaşam koşullarını iyileştirmek adına çalışmalar yürütülmüştür.

Yaş dostu şehirler, dünya çapında gittikçe yaşlanan nüfus yapısı ile beraber ortaya çıkan sorunlara yönelik üretilen bir çözüm önerisidir. Yaş dostu kent planlaması kavramı, aktif yaşlanma ve toplumsal katılım bağlamında ele alınmakta, yaşlı bireylerin bağımsız yaşam sürdürebilmeleri için kentsel çevrelerin erişilebilir, güvenli ve sosyal etkileşim imkanı sunacak şekilde tasarlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Lawton & Simon, 1968)

Arka Plan

Nüfus yaşlanması ve kentleşme, 21. yüzyılda ön plana çıkan iki önemli olgudur (WHO, 2007). Dünya genelinde etkisi gözlenen bu olgular her ülkede farklı seviyelerde gerçekleşse de aynı sonuçlara neden olmaktadır. Kentleşmenin hızlanması ile dünya nüfusunun çoğu kentlerde yaşamaya başlamış, kentsel nüfusun artmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda kentlerde yaşayan bu nüfus, azalan doğurganlık oranları, teknolojik gelişmeler, uzayan yaşam süresi sonucu gibi nedenlerle giderek yaşlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 65 yaş üstü nüfusun oranının %4-7 arasında olduğu toplumlar "erişkin", %8-10 arasında olanlar "yaşlı" ve %10'un üzerinde olan toplumlar ise "çok yaşlı" toplumlar olarak sınıflandırılmaktadır (WHO, 1972). Dünya çapında gözlenen bu demografik değişimle toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranı giderek artmakta başka bir deyişle nüfus giderek yaşlanmaktadır. Dolayısıyla yaşanan çevre üzerinde ciddi etkileri olan bu iki kavram

birlikte ele alınmalı ve kentlerin bu süreçler için hazırlıklı olması sağlanmalıdır.

Nüfus yaşlanması; sağlık hizmetlerine olan talebin artması, sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki baskının yükselmesi ve yaşı bireylerin kent içi hareketlilik ve erişim ihtiyaçlarının değişmesi gibi çok yönlü etkiler meydana getirmektedir. Aktif yaşlanma, yaşı bireylerin sağlık, güvenlik ve toplumsal katılım olanaklarını artırmayı hedeflerken, yaş dostu kent ilkeleri de şehirlerin fiziksel ve sosyal çevrelerini yaşılar için daha erişilebilir ve yaşam kalitesini yükselten mekanlar haline getirmeyi amaçlamaktadır. Demografik yapıda meydana gelen değişimlerin sosyo-ekonomik etkileri ve değişen yaşlanma kavramı göz önüne alındığında, yaş dostu kent planlaması önem kazanmaktadır. Yaş dostu kent planlaması, şehirlerin fiziksel ve sosyal çevrelerini yaşılar için daha erişilebilir kılmayı ve yaşam kalitelerini yükselten mekanlar haline getirmeyi amaçlamaktadır. Yaş dostu kavramının kentsel planlama süreçlerine entegrasyonu ile yaşı bireylerin ihtiyaçlarının ön planda olduğu, erişilebilir ve güvenli mekanların oluşturulmasını sağlanmaktadır. Kentlerin yaşı bireylerin ekonomik, sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmesini hedefleyen yaş dostu planlama yaklaşımı ile yaşılar için daha kapsayıcı kentsel çevreler oluşturulması desteklenmektedir.

Yaş dostu planlama yaklaşımı ile yaş almış bireylerin aktif yaşlanması teşvik edilecek hem sosyal hem de fiziksel çevrelerde daha erişilebilir, kapsayıcı ortamların oluşturulması sağlanacaktır. şehir planlama süreçlerinde yaş dostu yaklaşım, yaşı bireylerin kent hayatına entegrasyonu için şehirlerin hem sosyal hem de fiziksel mekanlarında, topluma aktif katılabileceği, bağımsız yaşmaya devam edebileceği, güvenli ve destekleyici mekanlar oluşturarak yaşam kalitelerini artırmayı amaçlamaktadır. Dünya Sağlık  rg t  tarafından ortaya atılan yaş dostu kent modelinde, kentlerin yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi için, erişilebilir fiziksel  evre, güvenli ve etkili ulaşım, toplumsal katılım, sağlık ve sosyal destek gibi temel ilkeler belirlenmiştir (WHO, 2018).

Yaş dostu kentsel planlama ilkelerinin uygulanması, küresel olarak farklı şehirlerde değişiklikler göstererek zengin bir strateji ve sonuç dokusu sergilemektedir. Birçok Avrupa şehri, genellikle veri odaklı metodolojilerden yararlanarak, aktif olarak yaşı dostu stratejiler geliştirmeye katılmıştır. Örneğin, Belçika'daki Flanders bölgesi,

kentsel kalkınma girişimleri hakkında bilgilendirme yapmak için coğrafi ve sosyal verileri entegre ederek, politikacıların yaşı dostu şehirleri desteklemesini sağlamak için kanıta dayalı kararlara vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde, Finlandiya'nın Helsinki şehri, yaşlanan nüfusunun karşılaştığı zorlukları çözmeyi amaçlayan gelişmiş şehir hizmetlerini benimsemiştir. şehir, yaşı vatandaşlarla ilgili sorunları daha iyi belirlemek ve çözmek için digital twin teknolojisini kullanarak yaşam kalitelerini artırmaktadır.

Yaş dostu kentsel tasarım bağlamında ön plana çıkan evrensel tasarım kavramı, yapılı çevrenin her yaştan ve yetenekten bireylere uyum sağlamasını sağlayan bir ilkedir. Kanada'daki Vancouver şehri, kapsayıcı bir atmosferi teşvik ederek evrensel tasarım çerçevesine bir örnek teşkil etmektedir. Ek olarak, yaya dostu sokaklar, altyapının bisiklete binmeyi ve yürümeyi önceliklendiren Danimarka, Kopenhag da sosyal etkileşim ve erişilebilirliği teşvik edildiği iyi bir örnektir. Erişilebilir toplu taşıma, yaşı yetişkinler için kritik  eme sahiptir ve Portland, Oregon gibi şehirler, tüm demografik özelliklere hitap eden kapsamlı toplu taşıma sistemleri uygulamaktadır.

Bu  alışmada, Dünya Sağlık  rg t 'nün yaş dostu kent ilkeleri temel alınarak, Antalya'da bu ilkelerin ne ölçüde karşılanabildiği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Örnekleme alan olarak, tarihi ve turistik yapısıyla dikkat çeken, hem turistlerin hem de yerel halkın yoğun olarak kullandığı canlı bir mekan olan, Kaleiçi Bölgesinin de bir kısmını oluşturan, Kılınçarslan Mahallesi seçilmiştir. Kaleiçi bölgesi 4 farklı mahallenin parçalarından oluşmakta, Kılınçarslan mahallesinin tamamı bu bölge içerisinde yer almaktadır. Bölgede yer alan mahallelerin nüfus yaş dağılımları incelendiğinde, en fazla yaşı nüfusun Kılınçarslan Mahallesinde yaşadığı görülmektedir. Çalışmada, Kılınçarslan Mahallesi'nin yaş dostu kent planlama kriterlerine uyumluluğu tasarım ölçeğinde ele alınmıştır, yaş dostu kent kriterlerinin mevcudiyeti arazi çalışmaları ile tespit edilmiştir. Araştırma, belirli noktaların erişilebilirlik, güvenlik ve sosyal katılım açısından değerlendirildiği mekânsal analizlere dayanmaktadır. Mahallenin fiziksel yapısı, sosyal olanakları ve erişilebilirlik düzeyleri incelenerek yaşı bireyler için ne derece uygun olduğu analiz edilerek elde edilen veriler görseller ve haritalar ile aktarılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışmada, belirlenen örnekleme alan üzerinden Dünya Sağlık  rg t 'nün yaş dostu kent planlama ilkelerinin nasıl uygulanabileceği tartışılarak, bu alanda

daha kapsayıcı stratejiler geliştirilmesine yönelik öneriler sunulması ve literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

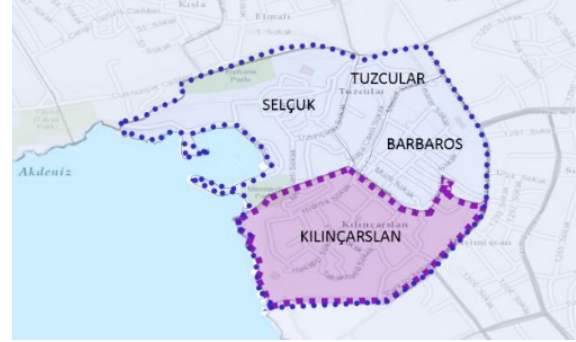
Materyal, Yöntem ve Bulgular

21. yüzyılda şehir planlama süreçlerinde dikkate alınması gereken en önemli unsurlardan biri demografik değişimler sonucu meydana gelen nüfus yaşlanması durumudur. Uzayan yaşam süresi ve doğum oranlarının azalmasıyla dünya genelinde yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır. 2020 yılı verilerine göre nüfusun %9,3'ünü kapsayan yaşlı nüfus (65 yaş ve üzeri bireyler) oranının 2050 yılında %16 olması öngörülmektedir (UN, 2020). Buna paralel olarak Türkiye'de de nüfusun yaşlanması süreçleri hızlı bir şekilde ilerlemekte, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2023 verilerine göre ülkedeki yaşlı nüfus oranının %10'a ulaştığı bilinmektedir (TÜİK, 2023). Yaş dostu planlama yaklaşımı, kentte yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamak için şehrin altyapısının geliştirilmesine katkı sağlamakta, kentsel alanda yaş dostu düzenlemeler ile erişilebilirlik, hareketlilik, güvenlik ve katılımı artırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda şehirlerin, yaş dostu ilkeler çerçevesinde yeniden düzenlenmesi kentlerin insanların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ve yüksek yaşam kalitesinin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Dünya sağlık örgütü tarafından geliştirilen yaş dostu kent modeli; açık alanlar ve binalar, ulaşım, konut, sosyal katılım, saygı ve sosyal içerme, iş gücüne katılım, bilgi edinme ve iletişim, toplumsal destek ve sağlık hizmetleri olmak üzere 8 ana başlık altında toplanmıştır (WHO, 2007).

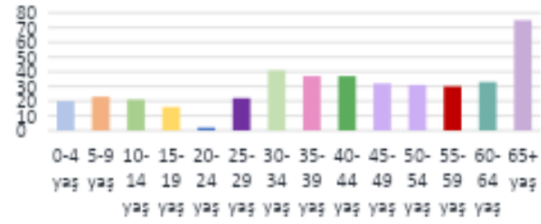
Çalışma alanı olarak, halihazırda Türkiye' de en çok yaşlı dostu sosyal tesise sahip il olan, yaş dostu kentler ağına Türkiye'den ilk üye olan yerleşim ünvanını alan ve Raoul Wallenberg Enstitüsü'nün İnsan Hakları Kentleri çalışmasına dahil olan, yaşlı dostu kente dönüşüm bağlamında potansiyeller içermesi ve küresel çapta etkin olması nedenleriyle Antalya İli seçilmiştir. Antalya ili toplam 5 merkez ilçeden oluşmakta, bu merkez ilçelerden Muratpaşa İlçesi %11,28 yaşlı nüfus oranıyla en fazla yaşlı nüfusa sahip ilçe olarak öne çıkmaktadır (Endeksa, 2024).

İlçe farklı sosyo ekonomik gelişmişlik düzeylerinde 55 mahalleden oluşmaktadır. Örnek alan olarak seçilen Kılınçarslan mahallesi, tarihi ve turistik yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Hem turistlerin hem de yerel halkın yoğun olarak kullandığı canlı bir mekan olan, Kaleiçi bölgesi 4 farklı mahallenin parçalarından oluşmakta, Kılınçarslan

mahallesinin tamamı bu bölge içerisinde yer almaktadır. Bölgede yer alan mahallelerin nüfus yaş dağılımları incelendiğinde, en fazla yaşlı nüfusun Kılınçarslan Mahallesi'nde yaşadığı görülmektedir. Mahallenin 65 yaş üstü nüfus oranının %17,52 olduğu tespit edilmiştir. Kaleiçi bölgesinin bir parçası olan çalışma alanı hem yerleşik halk hem de turistler için önemli bir cazibe noktası olmasının yanı sıra önemli bir yerleşim yeri olma özelliğini de taşımaktadır. Tarihi dokusu, turistik yapısı, dar ve dolambaçlı sokaklarıyla tanınmaktadır.

Kılınçarslan Mahallesi Yaşa Göre Nüfus Dağılımı

Şekil 1: Kılınçarslan Mahallesi yaş dağılımı (Endeksa, 2024)

Şekil 2: Kılınçarslan Mahallesi ve Sokakları (T.C. Muratpaşa Kaymakamlığı)

Kentlerin, süregelen ve gelecekte de etkilerinin daha net gözleneceği öngörülen demografik değişimlere karşı hazırlıklı olması bağlamında yaş dostu kent planlama uygulamaları sayesinde günümüzün kentsel gereksinimleri karşılanırken aynı zamanda geleceğin şehirleri için gerekli olan esnek yapının temellerinin de atılmasında yardımcı olacaktır. Bildiri kapsamında, yaşlı nüfusun yaşam kalitesini nasıl iyileştirebileceği sorgulanarak; erişilebilirlik, güvenlik, ulaşım ve sosyal katılım gibi kritik alanlarda     mler araştırılmıştır. Kılınçarslan mahallesi demografik, sosyal ve çevresel boyutlar dikkate alınarak, Dünya sağlık örgütünün belirlediği temel kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılarak elde edilen bilgiler sentezlenmiş, örneklem alanda yaş dostu kent ilkelerinin varlığı Dünya

Sağlık  rg t 'nün belirlediği temel  l   tler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında mekânsal kriterler üzerine odaklanılmıştır. Mek nsal  l   tler tablolaştırılarak sorgulanmıştır, arazi çalışmaları dahilinde elde edilen veriler görseller ve haritalar ile aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan görsel seçimleri, mahalledeki yaş dostu kent kriterlerini temsil eden noktaları göstermek amacıyla yapılmıştır. Bu değerlendirmeler, Dünya Sağlık  rg t  Yaş Dostu şehirler Kriterleri çerçevesinde detaylı analizler ve karşılaştırmalarla desteklenmiştir. Çalışmada, mekân-lara yönelik eksiklikler ve güçlü yönler belirlenmiş ve öneriler geliştirilmiştir.

Dünya Sağlık  rg t 'nün belirlediği 8 ana başlık altında bulunan ve mekânsal olarak ele alınabilecek kriterlere ilişkin liste Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1: Yaş Dostu şehirler Rehberi Değerlendirme Başlıkları

Açık Alanlar ve Binalar	Kamuya açık alanlar temiz ve memnuniyet verici olmalıdır
	Yeşil alanlar ve dış mek�nlardaki oturma elemanları yeterli sayıda, bakımlı ve güvenli olmalıdır.
	Kaldırımlar iyi durumda olmalı, engeller olmamalı ve tamamen yayalar için ayrılmalıdır.
	Kaldırımlar kaymaz özellikte olmalı, tekerlekli sandalyeler için gerekli genişlik bırakılmalı ve yola inen dikey bordürleri bulunmalıdır.
	Yaya geçişleri sayıca yeterli olmalıdır, farklı güçlük ve özür durumları olan insanlar için güvenli, kaymaz işaretlerle işaretlenmiş, görsel ve işitsel açıdan yeterli donanıma sahip olmalıdır ve yeteri kadar geçiş süresi verilmelidir.
	Bisiklet yolları, kaldırımlardan ve diğer yaya yollarından ayrılmış durumda olmalıdır.
	Dış mek�nlardaki güvenlik; yeterli sokak aydınlatması, polis devriyeleri ve toplumsal eğitim gibi önlemlerle birlikte desteklenmelidir.
	Hizmetler bir arada konumlanmış ve erişilebilir düzeyde olmalıdır.
	Yaşlı insanlar için planlanmış ayrı müşteri hizmetleri düzenlemeleri olmalıdır; farklı sıra sistemleri, yaşlılara özel gişeler gibi.
	Binalar (kamu ve umumi) dışarıdan ve içeriden iyi işaretlenmiş olmalı, yeterli sayıda oturma yeri ve tuvalet, erişilebilir ve güvenli asansörler, rampalar, korkuluklar, merdivenler ve kaymaz koridor kaplamaları bulunmalıdır.
	Dış ve i� mekândaki tuvaletler sayıca yeterli, temiz, iyi bakımlı ve erişilebilir olmalıdırlar.

Ulaşım	Duraklar ve istasyonlar uygun yerlerde konumlanmalı, erişilebilir, güvenli, temiz olmalı, iyi aydınlatılmış, işaretlendirilmiş, korunaklı olmalı ve yeterli sayıda oturak bulunmalıdır.
	Yollar bakımlı, iyi drenaja sahip ve iyi ışıklandırılmış olmalıdır.
	Yollarda, sürücülerin görüşünü kapayacak şekilde engeller olmamalıdır.
	Trafik işaretleri ve kesişimler görünebilir olmalı ve iyi yerleştirilmelidir.
	Otopark ve sürücü dinlenme alanları güvenli, sayıca yeterli ve uygun biçimde yerleştirilmiş olmalıdır.
Konut	İç mekânlar ve bina yüzeyleri hareket için kısıtlayıcı olmamalı, tüm iç mekânlar ve koridorlar hareket kabiliyeti açısından uygun olmalıdır.
Sosyal Katılım	Çeşitli etkinlik ve aktiviteler için buluşma/bir araya gelme mekânları uygun şekilde konumlanmış olmalı, erişilebilir, iyi ışıklandırılmış ve kamu ulaşım ağının kolayca ulaşabildiği yerlerde olmalıdır.
Toplumsal Yaşama Dâhil Olma ve Yaşlıya Saygı	Toplumsal aktiviteler, olaylar belirli yaşların ihtiyaç ve tercihlerine cevap verecek şekilde tüm nesillerin ilgisini çekmelidir.
Vatandaşlık Görevini Yerine Getirme ve İşgücüne Katılım	İşyerleri, engelli ve yaşlı insanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
Bilgi Edinme ve İletişim	Televizyon ve görüntülü medyada kullanılan yazılar dahil olmak üzere tüm basılı bilgi büyük harflerle okunaklı, temel fikirler kalın olarak yazılmalıdır.
	Cep telefonları, radyo, televizyon, bankamatik ve diğer cihazlar büyük tuşlu ve harf ve rakamlar büyük olmalıdır.
Toplum Desteği ve Sağlık Hizmetleri	Sağlık ve sosyal hizmetler uygun bir şekilde yerleştirilmeli ve tüm ulaşım biçimleri tarafından erişilebilir olmalıdır.
	Evde bakım hizmetleri ve yaşlı insanların yoğunlukta olduğu konut bölgeleri, hizmetlere ve toplumun diğer kesimlerine yakın konumlandırılmalıdır.
	Yeterli sayıda ve erişilebilir defin alanları bulunmalıdır.
	Yaşlı insanların kırılabilirliği ve kapasiteleri de dikkate alınarak toplumsal acil durum planlamaları tekrar ele alınmalıdır.

(WHO, 2007)

Çalışmada, yaş dostu kent planlama kriterlerinin varlığının tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilen arazi çalışmaları kapsamında elde edilen görseller tablo 1’de belirlenen kriterler doğrultusunda analiz edilmiştir. Her bir kriter, yaş dostu kentin sağlanabilmesi açısından önemli öğeler içerdiğinden görsel analizler bu kriterler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bulgular bölümünde mahallede yaş dostu kent planlamasının mevcut durumu ortaya konacaktır.

Şekil 3: Kılınçarslan Mahallesi, Kaldırım, Tramvay Yolu ve Refüj Görünümleri

Şekil 3’teki fotoğraf, Kılınçarslan Mahallesi’ndeki Atatürk Caddesi’nde çekilmiştir ve alanda bulunan tramvay hattı, aydınlatma birimleri, refüj, karayolu ve ana yürüyüş yolu kaldırımlarını göstermektedir. Bu alan, yaş dostu kent tasarımı ilkelerine bazı açılardan uyum sağlamakta olup, özellikle toplu taşıma sistemlerinin mevcudiyeti, kaldırımların genişliği ve iyi durumda olması, yaşlı bireyler ve diğer yayalar için erişilebilirlik ve güvenli ulaşım sağlanmasını teşvik etmektedir. Ayrıca, yeterli aydınlatma, gece kullanımını güvenli hale getirirken, gece görme becerileri zayıf olan yaşlı bireyler için önemli bir güvenlik önlemi sunmaktadır.

Ancak, tramvay yolu ile yaya yolu arasında bir ayırıcı olmaması, yaş dostu tasarım ilkelerine tam olarak uyum sağlamamaktadır. Bu durum, özellikle yaşlı bireylerin güvenliği açısından önemli

bir risk oluşturabilir; zira tramvay hattının geçtiği alanlarda yayaların ve tramvay araçlarının birbirine yakın olması, olası kazalara ve çarpışmalara yol açabilir. Yaşlı bireylerin düşme riski, duyuşsal algı bozuklukları veya hareket güçlükleri göz önünde bulundurulduğunda, bu tür bir ayırıcının sağlanması, güvenliği artıracak, hareket özgürlüğünü destekleyecek ve mekânın erişilebilirliğini iyileştirecektir.

Şekil 4: Kılınçarslan Mahallesi, Sokak Eşyaları ve Çevre Temizliği Görünümleri

Şekil 4’te görülen Kılınçarslan Mahallesi, Hıdırlık Sokak’taki fotoğraf, yaş dostu kent tasarımı ilkeleri açısından bazı olumlu özellikler taşımaktadır. Sokakta bulunan oturma birimleri, yaşlı bireyler için sosyal etkileşim ve dinlenme alanları sağlayarak, kamusal mekânların daha erişilebilir ve kullanıcı dostu olmasına katkı sunmaktadır. Yaş dostu şehirlerin temel ilkelerinden biri olan ‘toplum üyelerinin sosyal katılımını desteklemek’, bu tür oturma birimleriyle pekiştirilmekte; özellikle yaşlılar için bu tür sosyal alanlar, aktif bir yaşam sürmelerine yardımcı olmaktadır.

Bununla birlikte, sokakta görülen çöp yığınları, yaş dostu kent tasarımının diğer bir ilkesine, yani ‘kamusal alanların temizliği ve düzeni’ne ters düşmektedir. Temiz, düzenli ve bakımlı kamusal alanlar, tüm yaş gruplarındaki bireyler için güvenli ve

hoş bir ortam oluştururken, özellikle yaşlı bireyler için sağlık açısından önemlidir. Çöp yığınları sebep oldukları estetik açıdan olumsuz etkinin yanı sıra aynı zamanda çevresel sağlığı da tehdit etmekte ve kirlilik nedeniyle yaşlı bireylerin dışarıda vakit geçirme isteklerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca, yaşlı bireyler için kirlilik, yürüyüş yollarındaki engeller veya sağlık sorunlarını artırabilecek unsurlar olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, sokakların ve kamusal alanların temizliğinin sağlanması yaş dostu bir çevre oluşturulmasında önemli bir faktördür.

Sonuç olarak, bu sokakta oturma birimlerinin varlığı olumlu bir yaş dostu tasarım örneği sunarken, çevrenin temizliği konusunda yapılacak iyileştirmeler, bu alanın yaşlı bireyler için daha sağlıklı, güvenli ve sosyal açıdan tatmin edici bir yer haline gelmesini sağlayacaktır.

Şekil 5: Kılınçarslan Mahallesi, Yaya ve Araç Yolu Görünümleri

Şekil 5'te görülen Mermerli Sokak'taki fotoğraf, yaya yolları ve araç yolunun aynı seviyede ve birbirinden ayrılmadan tasarlandığını göstermektedir. Bu tasarım, gelişmişlik göstergesi olarak değerlendirilebilse de, yaş dostu kent tasarımı ilkeleri açısından bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Yaş dostu tasarım, özellikle yaşlı bireylerin güvenliğini ve bağımsız hareketliliklerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Yaya yolları ile araç yollarının aynı seviyede olması, bu ilkeye zıt düşen bir durum oluşturabilmektedir. Yaşlı bireylerin, zayıflayan motor becerileri, görme sorunları ve düşük dikkat seviyeleri göz önünde bulundurulduğunda, araçların ve yayaların aynı alanda birleşmesi, güvenlik risklerini artırabilmektedir. Yaşlı

bireyler için yaya yolları ile araç yollarının ayrı olması, hem görsel hem de fiziksel anlamda daha net bir ayırım sağlayarak yaşlı bireylerin hareket ederken kendilerini daha güvende hissetmelerine neden olacaktır.

Yaş dostu kent tasarımı ilkelerinden biri olan 'bağımsızlık ve erişilebilirlik', her yaştan birey için güvenli, engelsiz ve rahat hareket alanları sunmayı amaçlamaktadır. Mermerli Sokak'taki mevcut durum, yaşlı bireylerin bu alanda bağımsız bir şekilde hareket etmelerini olumsuz etkilemektedir. Yaya ve araç yollarının ayıran fiziksel bir engel olmaması, yaşlı bireylerin kayma, düşme ya da araçlardan dolayı korkma gibi durumlarla karşılaşmalarına sebep olabilir. Bu nedenle, araç yolları ve yaya yollarının ayrılması, yaş dostu kent planlamasının temel gerekliliklerinden biri olarak öne çıkar ve güvenli bir ortam sağlanması adına büyük önem taşımaktadır.

Şekil 6: Kılınçarslan Mahallesi, Aktif Kullanılan Sosyal Alan Görünümü

Alanda bulunan açık ve yeşil alanlar, yaş dostu kent tasarımı açısından önemli bir olumlu özelliktir. Bu tür alanlar, yaşlı bireyler için sosyal etkileşimin teşvik edilmesi ve toplumla entegrasyon sağlanması için ideal mekânlardır. Yaş dostu şehirlerin temel ilkelerinden biri, sosyal izolasyonun azaltılması ve tüm yaş gruplarındaki bireylerin birbirleriyle etkileşimde bulunabilmelerini sağlamaktır. Açık ve yeşil alanlar, yaşlı bireylerin fiziksel sağlığını iyileştiren aktiviteler gerçekleştirebilecekleri, aynı zamanda zihinsel ve duygusal refahlarını artıran bir ortam yaratmaktadır. Bu tür alanlar, yaşlı bireylerin aktif kalmalarını ve toplum içinde daha fazla yer almalarını destek-

toğraftaki pano, küçük yazı boyutlarıyla hazırlanmış, yeterli aydınlatma ile desteklenmemesi, görme engelli bireyler için çözüm sunmaması gibi durumlar yaşlı bireylerin bilgiye ulaşmasını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Yaş dostu kent tasarımı, bilgilendirici ve yönlendirici unsurların, farklı görme kapasitesine sahip insanlara hitap etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bilgiye erişim temel bir hak olup, yaşlı bireylerin kent yaşamında bağımsızlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli bir koşuldur. Bu nedenle, yazı boyutlarının artırılması, panonun aydınlatılması, kontrastın güçlendirilmesi ve açık, sade yazı tiplerinin kullanılması, tüm bireylerin bu bilgilere kolayca ulaşabilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, yaşlı bireylerin rahatça okuyabilmesi için Braille alfabesi gibi alternatif iletişim yöntemleri de kullanılmalıdır.

Yaş dostu kent tasarımının bir diğer önemli ilkesi ise eşitliktir. Kentteki bilgilere herkesin erişebilmesi, bilgiye dayalı sosyal katılımı teşvik etmekte ve toplumsal eşitliği desteklemektedir. Bu yüzden panoların tasarımı, her yaştan ve her görme kapasitesine sahip birey için erişilebilir olmalıdır.

Sonuç olarak, Seferoğlu Sokak'taki pano, yaş dostu kent tasarımının erişilebilirlik ve eşitlik ilkelerine uygun hale getirilmesi gereken bir örnek teşkil etmektedir. Yazı boyutlarının artırılması ve daha erişilebilir tasarımlar kullanılması, yaşlı bireylerin bilgiye ulaşmalarını kolaylaştıracak ve kent yaşamındaki bağımsızlıklarını destekleyecektir.

Şekil 9: Kılınçarslan Mahallesi, Eğimli Sokak Yapısı Görünümü

Şekil 9'da görülen Mermerli Sokak, eğimli yapısı ve kaygan zemin malzemesi nedeniyle yaşlı bireyler için ciddi güvenlik tehditleri oluşturmakta ve bu durum, yaş dostu kent tasarımının temel ilkeleriyle uyumsuzluk göstermektedir. Yaşlı bireyler için güvenlik, yaş dostu kent tasarımının en öncelikli ilkelerindendir. Eğimli ve kaygan zeminler, yaşlıların düşme riskiyle karşı karşıya kalmasına yol

açmakta, bu da fiziksel sağlığı tehdit etmektedir. Yaşlı bireyler, özellikle denge sorunları yaşayanlar için eğimli yüzeylerde yürümekte zorlanmaktadır. Kaygan zemin malzemesi ise, zayıflayan kas gücü ve koordinasyon yetenekleri göz önüne alındığında, düşme ve yaralanma riskini artırmaktadır.

Yaş dostu kent tasarımında, fiziksel sağlık ve güvenlik gibi temel ilkeler doğrultusunda, zeminlerin kaymaz malzemelerle döşenmesi ve eğimlerin yaşlı bireylerin hareketliliğini zorlaştırmayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Kaymaz zeminler, yürüyüş yolu güvenliğini artırarak yaşlı bireylerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, erişilebilirlik ilkesine uygun olarak, eğimli alanların daha yumuşak geçişlerle tasarlanması, yaşlıların rahatlıkla yürüyebilmesi için önemlidir. Bu tür alanlarda, dinlenme alanları veya oturma elemanları da sağlanarak, yaşlı bireylerin yorgunluk hissi ile başa çıkmalarına yardımcı olunmalıdır.

Eğimli ve kaygan zeminlerdeki düşme riski, ayrıca bağımsızlık ve toplumsal katılım gibi yaş dostu tasarımın diğer ilkeleriyle de çelişmektedir. Yaşlı bireylerin güvenli ve rahat bir şekilde dışarıda vakit geçirebilmeleri, sosyal yaşamlarına katılmalarını artıracak ve toplumsal bağlarını güçlendirecektir. Ancak, bu tür zorluklar yaşlıların dışarı çıkma konusunda çekincelerine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Mermerli Sokak'taki eğimli yapı ve kaygan zemin, güvenlik ve fiziksel sağlık ilkeleri açısından büyük bir risk oluşturmaktadır. Zeminlerin kaymaz malzemelerle kullanılarak tarihi dokuya zarar verilmeden düzenlenmesi ve dinlenme alanlarının eklenmesi, bu tür mekanların yaş dostu kent tasarımı ilkelerine uygun hale getirilmesi açısından önemlidir. Bu değişiklikler, yaşlı bireylerin kentte bağımsız bir şekilde hareket etmelerini kolaylaştıracak ve yaşam kalitelerini artıracaktır.

Şekil 10: Kılınçarslan Mahallesi, Kötü Durumdaki Yol Görünümleri

dostu ilkeleri yerel yönetime entegre edilerek, sosyal katılım ve eşitlik teşvik edilecek yaşlı nüfusunun yaşam kalitesi artırabilecektir. Yaşlı nüfusun atölyeler ve anketler ile planlamaya katılımı sağlanarak daha kapsayıcı ortamların oluşturulması sağlanmalı ve sosyal katılım artırılmalı aynı zamanda aidiyet duygusu beslenmelidir. Güvenli ve iyi bakımlı yaya yolları sağlanmalı, toplu taşıma sistemleri belirlenecek ihtiyaçlara göre düzenlemeli, yaşlı bireylerin erişilebilirliği ve hareketliliği iyileştirilmelidir. Çalışma alanında yaş dostu kent planlamasının uygulanması için disiplinler arası iş birliğinin sağlanması büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

ARUP. (2019). Cities Alive: Designing for Ageing Communities.

Caner, Ö. C., Gözün, G., Hilwah, A., & Gökçek, M. (2013). Yaşlı Dostu Şehirler: Kavramsal Çerçeve ve Örneklerle Değerlendirmeler. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Endeksa. (2024, 6 24). <https://www.endeksa.com/tr/analiz/turkiye/antalya/muratpasa/kilincarslan/demografi> adresinden alındı

Lawton, M. P., & Simon, B. (1968). The Ecology of Social Relations in Housing for The Elderly. The Gerontologist. Steels, S. (2015). Key characteristics of age-friendly cities and communities: A review. Elsevier.

T.C. Muratpaşa Kaymakamlığı. (tarih yok). <http://www.muratpasa.gov.tr/kiliaslan-mahallesi> adresinden alındı
TÜİK. (2023). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden alındı

UN. (2020). The Sustainable Development Goals Report. WHO. (1972). Psychogeriatric, report of a WHO Scientific Group. Technical Reports Series 507.

WHO. (2007). Global Age-friendly Cities: A Guide. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/43755/9789241547307_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı

WHO. (2018). The Global Network for Age-friendly Cities and Communities: Looking back over the last decade, looking forward to the next. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/278979/WHO-FWC-ALC-18.4-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı

WHO. (2021). Avrupa'da yaş dostu çevreler oluşturmak Politika yapıcılar ve planlamacılar için bir araç.

Avrupa Ortaçağ Kırsal-Kentsel Yaşamında Cadılık Olgusunun Yaşlı Kadınlar Bağlamında Değerlendirilmesi

Gökçe Karabacak

Doktora, Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi

Adres: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Akdeniz Üniversitesi, Antalya

E-Posta: gokcepirinc@yandex.com

Geliş Tarihi: 28 Ekim 2024; Kabul Tarihi: 26 Aralık 2024

Doi: 10.5281/zenodo.15699906

Künye: Karabacak, G. (2025). Avrupa Ortaçağ Kırsal-Kentsel Yaşamında Cadılık Olgusunun Yaşlı Kadınlar Bağlamında Değerlendirilmesi. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 9(1), 27-36.

 <https://orcid.org/0009-0007-3379-4408>

* Bu çalışma daha önce "Ortaçağ Kent Yaşamında Cadılık Olgusunun Yaşlı Kadınlar Bağlamında Değerlendirilmesi" isimli başlıkla 31 Ekim-2 Kasım 2024 tarihinde gerçekleştirilen Yaşlanma ve Kent: Kentler Bizim Neyimiz Olacak? temalı Senex VIII. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları kongresinde sunulmuştur.

Özet

Bu çalışmada Ortaçağ Avrupa dünyasında derin izler bırakmış, cadılık olgusunu biçimlendirmiş ayrımcı fikirler, ilerleyen süreçlerde gerçekleşen cadılık yargılamaları, kadının Ortaçağ'a özgü kent yaşamında yaşlanması ve ona yönelik bakış açısı bağlamında incelenmiştir. Sapkınlıklardan, krizlerden sorumlu addedilerek "cadılık" ile etiketlenen, yaşlılıkları ve kötülükleriyle yer edip temsil edildikleri masallardaki yaşlı kadınlar için kentler, onları gözetim altında tutan stereotiplerle yaşamlarına süregelen bir korku salarak hapishaneler gibi hissettirdikleri ölçüde -hayatta kalabilmek adına- büyücülük pelerini taktıkları savunma hatlarına dönüşebilmektedir. "Yaşlı bir kadın için büyücü olarak bilinmek son savunma hattı olabilir" (Eco, 2023). Ortaçağ dönemi cadılık olgusuna ilişkin literatür taraması yapılarak verilere ulaşılan konu, insandılaştırılarak ötekileştirilen yaşlı kadınların günah keçisi olarak etiketlendikleri çok yönlü bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sosyo-politik-ekonomik-kültürel yanları mevcuttur. Cadılık fenomeniyle eşleştirilen kadınların şeytanla girdikleri varsayılan ilişki, efendi-köle ilişkisi bağlamında incelendiğinde Hristiyanlık inancındaki günahkarlık olgusu ve kadınların kötülüğe eğilimli oldukları ön kabulü, dönemin kadınlarının toplumsal konumlarını anlaşılır kılmaktadır. Prometheus'un insanlık için çaldığı, uğruna Zeus tarafından ağır bir şekilde cezalandırıldığı ateş, dönemin egemen güçlerince hem yapının hem yıkımın sembolü olmuştur. Cadılık olgusu-yargılamaları bu perspektiften ele alındığında, insanlıktan şeytanla iş birliği yapması sonucu çıkmış cadı kadınların etiketlenmeleri, ötekileştirilmeleri, dışlanmaları, yargılanmaları ve yakılmaları meşrulaştırılmıştır. Etiketleme Kuramı açısından konu değerlendirildiğinde, "cadılık" ile eşleştirilen yaşlı kadınların üzerinde oluşan Pygmalion Etkisi aynı şekilde bu travmatize döngüyü sürdürerek kriz yaratan bir faktör ve ekonomik, dinsel, toplumsal köklere sahip kitlesel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Ortaçağ • Cadılık • Yaşlı Kadınlar • Kırsal/Kentsel Yaşam • Etiketleme Kuramı

A Contemplating of Urban Life in The Medieval Times Concerning Old Women

Abstract

In this study, discriminatory views that constituted the phenomena of witchcraft and instamping the medieval mainstream in the Medieval European world will be examined within the context of women who were getting older in medieval urban life, standpoints to them and the witchcraft trials in the following processes. Medieval urbans, for old women who were labelled as "witches" and held responsible for the social-economic crisis, social deviation and heresy -as we have seen that theme in the old familiar fairy tales which made use of them to depict the evilness by using their old ages- were prisons as well as line of defence. The stereotypes that kept them under surveillance like "sorcerer", "faustian pact", "witch", "evil" were the main figures that threatened old women life. According to Umberto Eco (2023), for old women, becoming known as sorcerer could be the line of defence in order to survive. This subject in which old women who underwent dehumanisation and be labelled as scape goat is analyzed by making a literature review is required a multi-directional approach based on socio-political-economic-cultural dimensions. When the assumed engagement between the devil and women is assessed in the context of the master-slave conceptualization, the phenomenon of sinfulness in Christianity and the assumed tendency of women towards evil will shed light on the

social status of medieval women. The fire that Prometheus stole for humanity and for which he paid the ultimate price and severely punished by Zeus is the symbol of construction and destruction, This process paved the way for the legitimation of burning to death of women accused of being witches at stake. Consequently, from the viewpoint of the Labeling Theory, this process triggered the Pygmalion Effect on women associated with witchcraft. All in all, socio-economic-political, cultural and ecclesiastical roots of this effect made an appearance of a mass problem as witchcraze.

Keywords:

Medieval Period • Witchcraft • Old Women • Rural/Urban Life • Labeling Theory

Giriş

“Cadı” anlam, imgelem ve söylem bakımından çok yönlülüğüyle dikkat çeken hem fantastik hem akademik anlamda önem arz eden bir figürdür. Sosyal bilim araştırmaları için pek çok konuya açıklık sağlayacak anahtar olguları içinde barındırması bakımından hacmen geniş bir alanı kapladığı fantazya aleminden alınıp asıl içinden doğmuş olduğu bağlamına oturtulması gerekmektedir. Masallarda, mitlerde, efsanelerde ve pek tabii dini metinlerde tehlike-korku unsurları olarak işlenen, “cadılar” kategorisinin bir alt kategorisi olan “yaşlı kadınlar”, bu çalışmanın ana karakterleri olacaktır. Çalışmada Avrupa’da yaşanan Geç Ortaçağ-Erken Yeni Çağ dönemi süresince günah keçisi olarak belirlenen spesifik bir grup olarak yaşlı “cadı” kadınlar evreni örneklem olarak ele alınıp incelenecektir.

“Cadılık” ve “Yaşlılık” kavramlarını bir araya getiren bu olgu üzerine düşünülmesine ve hakkında araştırma yapılmasına koşut olarak çeşitli anlamlandırma kalıpları ve gerçeklik inşaları, ulaşılan bilgilerin çeşitli sosyal teorilerle bağdaştırılması yoluyla aydınlanmaktadır. Keskin dönem ayrımlarının, alan çalışması yapanların işini biraz olsun kolaylaştırmak dışında gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu varsayımıyla ve bir önceki sürecin sonrakini belirleyici zincirleme ilerleyen, zaman zaman birbirini saf dışı bırakan unsurları içerdiği, bu unsurlardan birinin kısa dönemler içerisinde diğeri yerine geçebildiği yahut uzun dönemlerce aynı kalabildiği, birikimli ve iç içe geçmiş bir şekilde geleceğe kendini aktardığı düşüncesiyle incelenen süreç, bu çalışmada, bütünlüklü bir yapı olarak ele alınmıştır. Zira doğrusal ilerlediği varsayılan bir tarih anlayışı, yalnızca öğretilmek ve duyulmak istenen ideolojik resmi ulusal tarih tasarısıyla var olmakta ve ilettiğini iddia ettiği gerçekliği, yanlı ve bağlamından oldukça kopuk olarak aktarmaktadır.

Literatürde cadılık olgusunun ruhban ve seküler çevrelerde mesele haline getirildiği, yargılamaların gerçekleştirildiği sürecin 1450-1750 yılları arasında yaşandığı kabul edilmektedir. Akıl çağıının başlangıcı olarak varsayılan Rönesans Dönemi’nin cadılık yargılamalarının yoğunlaştığı döneme denk geldiği baz alındığında, doğrusal ilerlediği varsayılan bir tarih yaklaşımının ve rasyonel insan ön kabulünün, gerçekliği yansıtmadığı aksine yanlı olarak ilettiği anlaşılabilir, bu durum ise alternatif bir bakış açısını gerekli kılmaktadır.

Bauman’ın (2017: 81) “İnsanların yönetimi, en az, iki yüzyıl önce suçlanan doğa’nıniki kadar kaprisli, öngörülemez, kör, düşüncesiz ve erdemlerle günahlara karşı kayıtsız, üstelik de daha gaddar ve yıkıcı olabilir” sözleri, pozitivist bakış açısına göre insanın rasyonel olduğu varsayımını sorgulayıcı ve sorgulayıcı nitelik-

tedir. Nitekim, cadılık yargılamaları, çok yönlü olarak incelendiğinde, insana özgü irrasyonelliğin çarpıcı, ufuk açıcı bir kanıtıdır. İnsan yaşamının irrasyonel özelliğinin yanı sıra gündelik yaşam kaygılarından ileri gelen bir yüzeysel bakış açısı ve derinlikli düşünme noksanlığı söz konusudur. Bu hususta E. Connolly’nin de ifade ettiği üzere (2016: 80), süregelen yaşam, kendini gündelik telaşlar, mücadeleler ve alışkanlıklar biçiminde organize etmiştir ve bu yapı, varoluşun doğal bir parçasıdır. Dolayısıyla, bu eksen dahilinde yapılanmış yaşam sürdürülmeye çalışılırken bunun öznesi olan insanlar olarak bizler, çoğunlukla yaşamla olan derin bağlantılarımızı derinlemesine düşünmekten ve dünyanın bağlantılı olduğu yaşam biçimlerini keşfetmekten kendimizi geri tutar, genellikle buna fırsat bulamayız. Dolayısıyla rasyonel insan kavrayışına aykırı bir durumun oluşması, gündelik yaşam örüntüsünün doğal bir sonucudur.

Canlılığını yitirmeksizin varlığına devam eden stereotipler ise gücünü tam olarak buradan almaktadır. Gündelik yaşamın derinlikli ve bütünlüklü düşünmeye izin vermeyen kaotik yapısıyla ageism stereotipleri, ayrımcı niteliklerine karşın gündelik söylemlerle sıkı sıkıya bir ilişki kurmakta, zayıflamak bir yana güçlenerek kendilerini sürdürmekte, yaşamımızın kılcallarına dek sızılmaktadır. Dolayısıyla dolaşımda olan söylemlerin ve onların bağlamlarının derinlemesine incelemeye tabii tutulabilmesi için konu bütünlüklü olarak incelenmeli, bununla birlikte paradigma kaymalarının ayırıcılığına varılabilmelidir. Zira incelenen dönemin sosyo-politik-ekonomik-kültürel bağlamı dikkate alınmaksızın ve her bir unsurun etkisi kapsama dahil edilmeksizin varılacak sonuçlar, konuyu oluşturan kolonlardan birinin eksikliği anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak teori, zayıf kalma tehlikesiyle baş başa kalabilmektedir.

1. Paradigma Kaygıları

Yaşlılığın algılanmasına ilişkin değişkenler dönemin politik, ekonomik, kültürel yapısına göre değiştikçe paradigma kaymaları yaşanmaktadır. Yahut değişkenlerin benzer koşullar sunmasına koşut olarak algılanma biçimleri de aynı kalabilmektedir. Aynı toplum içerisinde farklı anlamlandırma biçimleri olabildiği gibi farklı toplumlar arasında benzer anlamlandırma biçimleriyle karşılaşılabilir. Yaşlılığa ilişkin sunulmuş birkaç yaklaşım incelemesiyle bu durum somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

Latince’de yaşlı/ihtiyar anlamına gelen “Senex” kelimesi etimolojik kökeni itibarıyla Senatus’un yapısal ve işlevsel özünü oluşturmuştur. Senatus, bir danışma kurulu olarak tanımlanabilmektedir. Roma Krallığı döneminde kurulmuştur ve kralın hem askeri hem siyasi ko-

nuları danıştığı yaşlılar heyeti/ihthiyarlar heyeti olarak yürütülmüştür. Yönetimde babadan oğula geçen bir hanedanlık sisteminin benimsenmediği lakin krallığın ömür boyu bir görev olarak icra edildiği bu dönemde yeni kral, senatus tarafından atanmaktadır. Yeni bir kral atanmadığı durumlarda ise senatus üyeleri, yeni kral seçimine ilişkin yürüttükleri çalışmalarının yanı sıra -belli süreliğine- yetki paylaşımı yaparak yönetimi devralmaktadırlar (Eco, 2011: 30).

Antik döneme damgasını vurmuş önemli düşünürlerden biri olan Cicero (2024: 11-12), Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine eserinde, yaşlılığı işlev kaybıyla eş tutan yaklaşımlara karşı çıkarak Appius Claudius'un yaşı geçkin ve gözlerini kaybetmiş olmasına karşın Pyrrhus Savaşı'nda yer alarak etkin bir rol üstlendiğinden söz etmekte, Roma İmparatorluğu'nun geleceğini belirleyecek bu gibi önemli kararlar almanın çeviklik ve beden gücünden ziyade otorite, akıl gücü ve karar alma yetisi gerektirdiğini, bu özelliklerin de yaşlılık döneminde arttığını belirtmekte, üstlenilen bu lider pozisyonunu dümen başında olan ve geminin istikametine yön vererek bilgeliği temsil eden bir kaptanın konumuna benzetmektedir.

12. yüzyıl Ortaçağ dönemi entelektüelleri açısından yaş almış kişilerin ve fikirlerin önemi, "eski"nin kıymeti, Le Goff'un aktardığı (2024: 18) Bernard de Chartes tarafından dile getirilen şu cümleden anlaşılmaktadır: Biz devlerin omuzlarına tünemiş cücüleriz. Böylece onlardan daha çok şeyi ve daha uzakları görüyoruz; bunun nedeni gözümüzün daha keskin olması veya daha uzun boylu olmamız değil, onların bizi havaya kaldırmaları ve dev gibi boylarıyla yükseklere taşımalarıdır.

Philip Aries (2020: 54-55), 15. ve 16. Yüzyıl Ortaçağ yaşamında yaşlılığın, hastalık ve çürüme ile bir tutulan insan başarısızlığı ve onun bir belirtici olarak bedendeki yıpranma, bozulma, ölümün ürkütücülüğü şeklinde dile geldiğini ve başarısızlık olgusuyla özdeşleştiğini; bu yaklaşımın, dönemin şiirlerinde görünür olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bu dönemde yaşlılığa ve yaşlılara ilişkin yaklaşım, sembolik olarak başarısızlık kavramıyla eş tutularak "Kemiklerden başka bir şey değilim, bir iskelete benziyorum. Etlerim, kaslarım, derim dökülmüş... Bedenim, her parçanın birbirinden ayrılacağı noktaya doğru küçülüyor" biçiminde dile gelen sözlerdeki gibi işe yarar olmaktan uzak olma düşüncesiyle karakterize olmuştur.

Geleneksel toplumlardaki yaşlılara olan bakışın genel olarak, düzenin sağlayıcısı ve istikrarın geleceğe aktarımını sağlayan bilgi birikiminin kaynağı olarak görüldüğü yaklaşıma örnek teşkil edecek bir aktarım, arkeolog Margaret Mead'den gelmiştir. Onun Samoa yerlileri üzerine yaptığı saha çalışmalarına dayanan 1928 tarihinde ilk basımı yapılan Samoa'da Ergen Olmak araştırmasında yaşlı nüfus grubu, toplumun önemli görevler üstlenen kişilerinden oluşmaktadır. Yerli bir gencin babasına dair sözleri vasıtasıyla bu bakış açısı somutlaşmaktadır:

Bana yardım edecek yaşlı bir erkek yok. Babam unvanı elinden alınıp bana verilince o kadar öfkeleni ki, hiçbir şey anlatmaz oldu. Annem bilge bir kadın olmasına rağmen, başka bir adadan gelmiş olduğu için köyümüzün gelenekleri hakkında pek bir şey bilmiyor. Evde akşamları benimle oturup eskilerden bahsedecek hiç kimse

yok. Genç bir matai'nin, her an yanı başında durup sağır kulakları ne sorduğunu duymaz hale gelmiş olsa bile, kendisine pek çok şey öğretecek yaşlı bir adama ihtiyacı var" (Mead, 2018: 172).

Bauman (2017: 90-91), tarihsel öyküsü çok eskilere götürülebilecek bir kuşaklar arası çatışmaya işaret ederek yaşlıların gençlerden, gençlerin de yaşlılardan her daim şüphe ettiklerini belirtmekte ve olan ile olması gereken arasındaki uçurumun artmasıyla birlikte bu çatışmanın derinleştiğini belirtmektedir. İki toplumsal grup arasındaki şüpheye dayanan bir yaklaşım tarzı, birinin zarara uğrattığını diğerinin düzeltebileceğine ilişkin bir beklenti ve korunması gerekenlerin diğerinin bilgisizliğiyle yıkıma uğrayacağı korkusunu yapısında taşıdığından dolayı, bu çatışmalı halin eylemlere de yansıtacağı gerçeği göz ardı edilemez bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç, Antik Çağ'dan Ortaçağ'a, Yeni Çağ'dan günümüze değin görünüm değiştirerek benzer şekillerde sürmekte, bitimsiz bir süreç olarak ilerlemektedir. Bauman ayrıca, günümüzün modern yaşayışında, söz konusu kuşaklar arası krizin geçmişe kıyasla daha görünür olduğunu belirtmekte, bu durumu, dünya halinin ve yaşam biçiminin insan eliyle değiştirilebileceğine yönelik kanının genel kabul görmesine bağlamaktadır. Dolayısıyla modern yaşayış pratiklerine ve düşüncesine de hâkim olan insanın rasyonel olduğu yanılgısı, çeşitli kalıplaşmış yargılar, genelleştirilmiş kimlikler üretmek toplumun dezavantajlı gruplarını birçok yönden zarara uğratmaktadır.

Nitekim bu çalışmada konu edinilen, travma ve toplumsal kriz kapsamında ele alınacak olan meselenin çıkış noktalarından birinin, birbirleriyle çatışma halinde olan ve Bauman'ın tabiriyle (2017: 90) "iletişimsel kargaşa" temelli ilişki kuran kuşaklar arasındaki fark olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Zira dünyayı belirli bir anlam kalıbına oturtmak ve kategorileri belirlemek, olayların nedenlerini içeren sonuçları tespit edebilme ve dış dünyayı anlamlandırabilme yolu olarak görürse de çoğunlukla yanıltıcıdır. Bütüncül bir anlama ulaşmak ve bütünü kavramak, çokça ayrımcılık kategorisi yaratmaktadır. Zira tümdengelimsel bir yaklaşıma içkin olan bu sonuç, kaçınılmazdır. Sonuçlara nedenler bulmak, çoğunlukla doğrusal bir mantık dizgesi gerektirir ve yanıltma riski fazladır zira çoğunlukla tek bir sonucun, bir değil birden fazla nedeni vardır. Kategorizasyon, tümsel veriyi içerdiği varsayılan teoriyi, çoğu zaman nedene giden yolundan saptırır ve yolunu kaybeden bir teori, yeni problemlere yol açma tehlikesi barındırır.

Cadı olarak konumlandırılan ve cadılığın gerçek bir olgu olarak ele alındığı dönemde damgalanan yaşlı kadınların konumu ve buna etki eden süreçler, bu yaklaşımla ele alınacak; çalışmada ele alınan bu konu, öncelikle, genel bir Ortaçağ dönemi kırsal-kentsel yaşam anlatısı ayağı üzerine oturtulacak, ardından konuyu kuşatan fiziksel evren anlaşılmaya çalışılacaktır.

2. Ortaçağ Dönemi Kırsal-Kent Yaşamını Şekillendiren Düşünüş Biçimi

Coğrafi, askeri, siyasi, ekonomik sebeplerle Avrupa topraklarına akın eden kavimlerin istilası sonucunda hem siyasi hem askeri hem de ekonomik istikrarını

korumakta güçlük yaşayan Roma İmparatorluğu'nun zayıflayıp dağılmasının beraberinde gelen merkezi güçten yoksunluk, Batı'da yetke değişikliğini gerekli kılmıştı ve Kilise sosyo-politik-ekonomik arenada varlık göstermeye başlamıştı.

Ortaçağ Avrupa'sında etkin olan düşünce sisteminde, -Antik dönem inanışlarından miras alındığı haliyle- yaşanan olumsuzluklar, ilahi bir cezalandırma olarak Tanrı tarafından gönderilmektedir. Yaşanan olaylar çoğunlukla kehanetler ve mucizeler yoluyla anlamlandırılmaktadır. Anna Komnena'nın Aleksios isimli eserinde de karşılaşılabileceği üzere (2024: 288) çekirge istilaları, gökyüzünde kuyruklu yıldız görülmesi gibi olaylar, genellikle bir diğer kötü olayın habercisi ve nedenidir. Genç'in belirttiği üzere (2022: 250-251) Kilise, yaşanan felaketi lüks harcamalara, gösteriş ve israfa bağlamakta, bunlardan kaçınılmasını salık vermekte, kadınların daha sade ve iffetli giyinmesine yönelik uyarılarda bulunmaktadır.

Dönemin bu gerçekliği, hastalıkla mücadele eden yoksul insanların bitkisel tedaviler uygulayan, daha ucuz iyileştirme yöntemleri sunan şifacılar yönelme arzularını açıklayabilecek bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Henüz kovuşturulmadığı, sapkınlık olarak nitelenmediği ve yargılanmadığı dönemlerde büyücülük, falcılık gibi eylemler, şeytanla pakt yapan "yaşlı cadı kadın" imgesiyle -sonraki dönemlerdeki kadar keskin ve ayrılmaz bir şekilde- eşleştirilmemektedir.

2.1. Ortaçağ'da Yaşlılık Sınırı ve Etki Eden Faktörler

Genç (2022: 257) Kara Ölüm veba salgını sonrasında başışıklıkları daha güçlü olan yaşlı nüfus içerisinde hayatta kalan kişi sayısının daha fazla olduğunu, altmış yaşın altında olan herkese çalışma yükümlülüğü getirildiğini belirtmekte, bu sebepten bu dönemde yaşlılık sınırının altmış olduğuna vurgu yapmaktadır.

Shahar (2002: 13), Ortaçağ düşünüş sistemini geniş çevrelerde, büyük çaplı olarak etkileyen Aziz Augustinus'un, yaşı altmış olan kişilerin yaşlılık aşamasının başında olan kişiler olarak tanımlandığı altı bölümlü bir yaşam döngüsü kurguladığını belirtmektedir.

Sosyo-ekonomik durum ve koşullar, toplumsal kategorilerin anlamlandırılma biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu kategorilerin sosyo-politik değişim ve dönüşümlerden ne düzeyde etkilendiğinin bir diğer görüntüsünü Aries (1963: 355), Ortaçağ'da çocuk ve çocukluk incelemesi yaptığı *Centuries of Childhood* eserinde sunmaktadır: Kişileri koruyan devlet unsurunun zayıfladığı durumlarda ailenin bir sığınak işlevi gördüğünü fakat kişilerin, siyasi kurumlar tarafından güvenceye alındıklarında ailenin kısıtlamasından kurtulduklarını, bu anlamda, soy tarihinin politik düzende yaşanan modifikasyonlara göre değişikliklere uğradığını ifade etmektedir. Yaşlılık kategorileri ve yaşlılığı algılama biçimleri, tıpkı Aries'in aile kavramı için belirttiği gibi- sosyo-politik-ekonomik yapıya göre farklılaşma potansiyelini içinde taşımaktadır.

3. Yaşlı Kadın İmgesine Dayalı Cadılık Tipolojisi

"Halkın kendisi her zaman böyle aptalca yalancı masallar icat edip peşinden de buna inanılmaz bir inançla inanmıştır".

Etienne De La Boetie (2022: 58)

Modern öncesi dönemin gündelik yaşantısında önemli bir yere sahip olan büyücülük, ak cadılık, kara cadılık olgularına ilişkin semboller, çeşitli değişim ve dönüşümlere uğramış olsalar da toplumsal hafızanın karmaşık atmosferinde son derece canlı biçimde barınmaktadırlar. Çocukları sevmeyen; onların sevdiği hayvanlara dönüşerek onları kandıran, çalan, avlayan; çocukların vücut parçalarını kazanda kaynatıp krem yaparak gençlik ve güç kazanan; kötülük döngüsünü sürdüren bir korku figürü olarak modern cadı, masallardaki yaşlı, çocuksuz, yalnız bir kadına yahut üvey anneye karşılık gelmekte ve çevresi için tehdit teşkil ettiği düşünüldüğünden korkulması gereken bir varlık olarak görülmektedir (Akin, 2024: 160). Görsellerde sıklıkla rastlanan sivri dik bir uca sahip kukuleta takan, siğilli büyük bir burna, karışmış saçlara, kamburlaşmış bir gövdeye, zayıf, kemikli yüze ve ellere, kötülük saçan bir ses tonuna, çukurlaşmış gözlere sahip olan, omuzunda kargası yahut yanında kara kedisi olan, -şeytan ibadeti olarak tanımlanabilecek- Sabbath'a uçmak için çalı süpürgesi kullanan bir cadı tiplmesi, zihinlerde şablonlaştığı haliyle, bir düşman figürüne dönüşmekte, Şeytanın bir temsilcisi olarak gerçek hayatta varlık gösterdiği düşünülmektedir. Cadı tipolojisini yansıtan ve cadılık olgusunu temsil eden başarılı tablolarıyla da bilinen Francisco Goya'ya ait Güzel Sahibe (1799) tablosu, Withes' Sabbath tablo serisi, Hans Baldung'un Üç Kaderler, Lachesis, Atropos ve Clotho eseri (Kramer-Sprenger, 2018: 242) ve 16. yüzyıla tarihlenen bilinmeyen bir sanatçıya ait olduğu belirtilen Baltanın Sapından Süt Sağan Cadı resmi (Kramer-Sprenger, 2018: 345), "yaşlı cadılar" ile ilişkin tipolojiyi ve anlatıları yansıtmaları bakımından başarılı örnekler olarak sayılabilmektedir.

"Cadı"nın, Şeytanın bir işbirlikçisi olduğu düşüncesi ve Şeytan için çalışan demonlarla iş yaptığı, onların yardımını aldığı inancı, kendisine yönelik korkuyu da beraberinde getirmektedir. "Yaşlı bir cadalo" (Akin, 2024: 147) olarak tanımlanan cadı, zihinlerde, kuvvetten düşmüş, buruşuk cilde sahip, sağlıklı olmayan, yalnız, kimsenin bulunmak istemeyeceği kasvetli ıssızlıklarda yaşayan, diğer insanların yardımına muhtaç, çirkin, yaşama sevincini yitirmiş, mutsuz, kötülük düşünen, haset dolu ve kinci, yanında bulunulmak istenmeyen dul bir kadın olarak canlanmaktadır (Gaskill, 2020: 52). Bu kadınlardan yoksul olanlarını daha fazla hedef haline getiren bir yaklaşım, Malleus Maleficarum/Cadı Çekici isimli eserde (Kramer-Sprenger, 2018: 216) dile getirilmektedir:

Cadılar genellikle zengin olmamalarının nedeni: Şeytanlar, yaratıcıya olan nefretlerini, cadıları olabilecek en düşük ücretle satın alarak göstermekten hoşlanırlar. Ayrıca zenginlikleriyle göz önünde olmamaları gerekir.

Dante (2011: 505) toplumsal bellekteki "yaşlı kötücü büyücü kadını" imgelemine, Vergilius'u seslendirdiği dizeleriyle dile getirmektedir: "Dedi ki: "Yaşlı büyücü kadını görmüşsündür düşünde, bir tek o, gözyaşı döktürüyor üstümüzde (...)" Bu yaklaşım, insanlığın başına gelen tüm felaketlerin sorumlusu olan figürü, "yaşlı cadı kadını" olarak konumlandırmıştır.

Tüm bu stereotipler, gerçek dünyada gerçek bir yankı uyandırmış ve ilk dönem cadı avlarının kurbanları olarak, vücutlarında fiziksel engele sahip, çaresiz, kimsesi olmayan yalnız, güçsüz yaşlı kadınlar seçilmiştir (Akin,

2024: 148). “Stereotip bir kez yerleştiğinde (...) kendi folklorunu oluşturur” (akt. Cole, 2024: 102; Trevor-Roper, 1978: 120). Malleus Maleficarum’da geçen (Kramer-Sprenger, 2018: 214) “...bunun alelade bir zehirlenme olamayacağına kanaat getiren hekimler, rahatsızlığın büyücülükten ileri geldiğine hükmederler” ifadesi, cadılıkla suçlanmaya elverişli bir mesleğe sahip kişileri kolaylıkla etiketleyebilmekte, özellikle dönemin yaşlı kadınları, deneyimleri itibarıyla, hem tedavi etme usullerini bildiklerinden hem de topluluk yaşamından görece yalıtılmış yaşadıklarından, tehlikeli göründüklerinden dolayı bu suçlamaların olağan hedefleri olmuşlardır. Rowlands (2001: 86), kırk ila altmış yaşları arasında bulunan kadınların, çevreleri tarafından bu yaş aralığının cadılık özellikleri geliştirmenin zirvesi olarak sayıldığı düşünce biçimi nedeniyle de cadılık suçlamalarında daha dezavantajlı ve savunmasız olduklarını ifade etmektedir.

Bir manastırdaki kardeşlerimizin ortak bilgisi sayesinde bugün bile sözü edilen yaşlı bir kadının, birbiri ardına gelen üç Başrahibi sadece büyülemekle kalmamış hatta onları öldürmüş olduğunu ve dördüncüsünün ise aklını yitirtmiş olduğunu biliriz. Zira kendisi bunu açıkça beyan etmiş ve şu sözleri söylemekten hiçbir korku duymamıştır: Böyle yaptım ve böyle de yapacağım... (Kramer-Sprenger, 2018: 130).

Sözü edilen stereotipler, yaşlı kadınların oluşturduğu toplumsal grubu kavramada etkin görev üstlenmekte, yaşlı kadınların hem bir kadın olarak hem bir yaşlı olarak çifte marjinalleştirilmelerine (Shahar, 2002: 2) yol açmaktadır.

Mitolojide yaşlı kadın stereotipleri sıklıkla kullanılmaktadır. Tanrıça Hera ile özdeşleşen yaşlı kadınların belirlediği anlar, çoğunlukla temkinli olunması gereken tehlike çanlarının çaldığı anlardır: “Diyar diyar dolaşmaya başlayan Jason, günün birinde bir ırmağa tesadüf eder. İrmağın kıyısında yaşlı bir kadın beklemektedir...” (Köhlmeier, 2015: 267), “Günün birinde kapısını yaşlı bir kadın çaldı...” (Köhlmeier; 2015: 228).

Akın’ın aktardığına göre (2024: 126) cadılık kavrayışının şekillendiği ilk dönemlerde halk, yaşlı kadınların cadı olduklarına inanmakta ve insanların yaşam sularını içerek gençleştiklerini düşünmekteydi. Bu düşünüşe bağlı olarak kötülükle ilişkilendirilen bu “kötü” “yaşlı cadı kadınlar”, çeşitli kara büyülerle, anlaşmazlık içine girdikleri insanları hasta ediyor, yürüme ve eklemlerini hareket ettirme yetilerini ellerinden alıyor, onların yaşama isteklerini kurutuyorlardı. İnsanı ani bir hareketliliğe ve dayanılmaz acılara maruz bırakan “cadı vuruşu”nun yol açtığı durumu (lumbago rahatsızlığı) -Almancası hexenschuss- tasvir eden, Adına Cadı Denilecek Kötü Kadınlar isimli eserinde Ulrich Molitor (akt. Akın, 2024) cadı tipolojisini yansıtan yaşlı bir cadı kadını elinde ok-yay ile resmetmekte ve bu kadın “cadı vuruşu” gerçekleştirdiği kişinin sağ ayağını yaralamaktadır.

İç savaş korkusuyla benliğini şekillendiren ve teorilerini bu bazdan oluşturan Hobbes’un Leviathan kitabında işaret ettiği üzere (2020: 88) “Gelecek korkusu yüzünden, insanlar, görünmeyen şeylerin gücünden korkarlar”. İnsanın temel içgüdü olarak olayları nedenlere bağlama ihtiyacı -mantıklı olsun olmasın- onu, karanlıkta yolunu kaybettiğinde bir günah keçisi

aramaya yöneltmektedir. Korku duygusu tarafından baskılanmış derinlemesine araştırma güdüsü, yerini birikmiş gerginliği hafifletecek bir görev üstlenecek sorumluya bırakmakta ve belirlenen sorumlu -yani günah keçisi- bu koşullarda oldukça elverişli bir işlev görmektedir. “Cadı avını alttan alta destekleyen şey, kıyımcı, büyü nüdenselliğidir” (Girard, 2018: 138). Bu nedenselliği oluşturan unsurlardan biri olan korku, endişeye yol açmakta ve istikrarsızlığa yol açanın saf dışı bırakılmasıyla düzene geri dönme arayışı beslenmekte ve sonu kıyım olan süreç ateşlenmektedir.

4. Yaşlı Kadınların Günah Keçisi Olarak Kodlanması

Kriz zamanlarında, bir sorumlu ve neden bulma arzusuyla beliren günah keçisi, yeniden denge bulunana kadar ihtiyaç duyulan ruhsal bir yatıştırıcı işlevi görmektedir. Biriken enerjinin saliverilmesi, kaostan kurtulup krizin atlatılması ve normale dönülmesi, Şeytan ile özdeşleştirilen günah keçisinin cezalandırılmasına ve öldürülmesine bağlıdır. Yaşanan olumsuzluklardan inanç yoluyla kurtulmaya ve salgınları durdurmaya ilişkin güvence veren, bunun için ruhani olduğu kadar somut birtakım yöntemler uygulayan fakat krizi çözemeyen Kilise’ye duyulan güvenin sarsılması, azalan çalışabilir insan nüfusuna bağlı olarak ekonomik yapıdaki bozulmalar ve feodal yapının zayıflaması, işçi fiyatlarındaki artış ve yetkin güçlerle işçiler arasındaki çekişme sonucunda yaşanan işçi ayaklanmaları, insanlığın baş düşmanı Şeytan ile yaptığı iş birliği yüzünden suça ortak olan cadılar, Akın’ın da ifade ettiği üzere (2024: 340-341), Kilise’nin karşısında konum olarak kötücül güçler safında yer almakta ve insanları büyük zararlara uğratan doğal afetlerin, masum ölümlerinin, açlığın mesulü olmaktadır; cadılık olgusu ve cadı avına dair literatürün ana teması da bu fiktisel çerçevedir.

“Yaşlı cadı kadınlar”ın kötücül güçler olarak konum aldıkları kavrayışa bu açıdan baktığımızda, günah keçisi olarak yaratılan “Öteki”, yani “şeytanla anlaşma yapan yaşlı cadı kadınlar” konusu netleşmektedir. Bauman’ın da dediği gibi (2017: 116), “aidiyet alanı olarak bir grubu seçmek, diğer bazı grupları yabancı ve potansiyel olarak hasım haline getirir”. Bu durumda hasım, “yaşlı cadı kadınlar” olmuştur: Kramer-Sprenger’in (2018: 54-55), “(...) genellikle yaşlı kişilerde olduğu gibi kişi kötülük ve hiddetle yanıp tutuşuyorsa, dengesiz ruh halleri bireyin gözlerinden çıkar çünkü çehreleri son derece kötü ve zarar vericidir. (...) öte yandan bu kötü bakışlar şeytanla gizli bir anlaşma yapmış olan yaşlı cadıların genellikle şeytanın gazezinden ilham almalarıyla meydana gelir” ifadeleri, gözleri aracılığıyla büyü yapan gözleriyle sokan cadılar olduğuna işaret etmekte, bu ifadeler, kamusal yaşamdaki “cadı” temsiline, cadı yargılamaları sürecine legalize edilerek normalleştirilmiş bir zemin kurmaktadır.

Albrecht Dürer’in Keçiye Ters Binmiş Cadı (1500) eserinde ve Ulrich Molitor’un 16. Yüzyıl’a ait Hava Durumunu Etkileyen Cadılar eserinde (Kramer-Sprenger, 2018: 344) görüleceği üzere, “cadı” olarak tasvir edilen kişiler, yaşlı kadınlardır. Dürer’in gravüründeki göğüsleri sarkık yaşlı kadın, demonlarla birlikte resmedil-

mekte, hiddetle uçuşan saçları, büyülu güçleri olduğunu ifade etmekte ve bu haliyle kötülüğün sembolü olmaktadır. Bu gravürdeki yaşlı kadın, insan yaşamını tehdit edecek bir dolu fırtınası çağırmakta, dolayısıyla dönemin cadılığa ilişkin bakış açısının bir yansıması olarak temsil bulmaktadır (Gaskill, 2020: 74). Genel olarak tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan Ortaçağ insanı için bu tehdit oldukça önemlidir ve kriz niteliği taşımaktadır. İklimsel koşullarda yaşanan değişimle birlikte ekonomik anlamda güçlüklerle karşılaşılması, Keçiye Ters Binmiş Cadı ve Hava Durumunu Etkileyen Cadılar eserlerinde temsil edildikleri biçimiyle yaşlı kadınları, ekonomik zararın sorumlusu addetmekte, bu anlamda günah keçisi olarak konumlandırmaktadır. Zira yaşanan felaketlerin kökeninde “yaşlı cadı kadınlar” ve Şeytan arasında yapılan paktın olduğuna inanılmıştır.

4.1. Cadılık Olgusunun Efendi-Köle Metaforu Üzerinden İncelenmesi: Malleus Maleficarum’da Ele Alınan Örnek Olay

Şeytan’ın kadının efendisi/ustası olduğu şeytan-cadı ikilisinde kadın, onun kölesi/hizmetkarıdır. Şeytan-kadın iş birliğindeki “iş birliği” ortaklaşa bir eylemden ziyade şeytanın efendiliğini kadına kabul ettirdiği, kadının da kendi rızasıyla köle olarak konumlandığı bir ilişki biçimini ifade etmektedir (Akın, 2024: 140).

Kramer ve Sprenger’in (2018: 237-238) kaleme aldıkları Malleus Maleficarum metninde “Ezeli düşmanımızın ne kadar başarılı bir şekilde ruhları baştan çıkardığını bu örneklerden görebiliriz” şeklinde yorumladıkları olaylardan biri şu şekildedir: Strazburg Başpiskoposluk bölgesinde yaşayan genç bakire bir kızın başına gelen bir olayı anlattığı hikâyeye göre evine gelerek onu genç erkeklerle tanıştıracaklarını söyleyip kendi evine davet eden yaşlı kadın, teklifi kabul eden kızı evine götürmüştür. Üst katta erkeklerin olduğunu fakat yukarı çıkarken haç işareti yapmamasını kızı tembihlemiş, lakin genç kız gizlice bunu yapınca onu hiddetle “Şeytan’ın adıyla defol” sözleriyle evinden kovmuştur. Buradaki “yaşlı cadı kadın”, kötücüllükle bir tutulmakta, Kramer ve Sprenger’in oluşturduğu kurguya göre, Şeytanla yaptığı anlaşmaya sıkı sıkıya bağlı kalmakta, gücünü borçlu olduğu şeytana sadakatini sürdürmekte, Şeytan’ın “efendi” ve kendisinin “köle” olduğu anlaşmayı içselleştirmektedir. Bu nedenle, masumiyetin-iyiliğin temsilcisi olan “bakire genç kızı”, kendi evreninde yasak olan haç işaretini yapması sonucunda, “Şeytanın adıyla” diye söze başlayarak hızla yaşam alanından uzaklaştırmıştır. Kötülüğün sembolü olarak tasarlanan bu “yaşlı cadı kadın” figürü, kendi rızasıyla, efendisi olarak şeytanı seçtiğine inanıldığı için ateşle, boğularak ya da birçok farklı işkence yöntemiyle, yaşamının acı içinde sonlandırılması gerektiği düşünülen diğer “yaşlı cadı kadınlar”ı temsil etmektedir. Bu yaşlı kadınların başına gelen felaketler, insanların başına gelen felaketlerin bir diyetidir, dolayısıyla meşrudur, insanlığın kurtuluşu için gereklidir ve halk tarafından talep edilmektedir.

5. Cadılık Olgusunun Etiketleme Teorisi Bağlamında İncelenmesi

Bu kıyım sürecinin en etkili ateşleyicisi, etiketleyerek yok etmektir. Toplumu arındırmak amaçlı, bazı toplumsal gruplar etiketlenerek yaşamlarına son verilmektedir. Süreç, bu yok etme faaliyetlerinin legalize edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan, ele alınan ana konu Etiketleme Teorisi perspektifinden incelenecektir.

“Öteki” yaratma süreci, ideolojik bir süreçtir zira bu süreç, tıpkı Bauman’ın da belirttiği gibi (2017: 119), kendi dışındaki unsurlara yönelik saldırgan, dışlayıcı ve partizan bir duruşu gerekli kılmaktadır. “Öteki” olmayanların benimseyeceği yaşam biçiminin yararlı getirileri olacağına ilişkin kamusal bir güvence vermekte, aynı şekilde “öteki” olanların yaşamlarının götürüleri ve dışlanmışlıklarının meşruluğu üzerinde ısrarla, tekrarlı olarak durulmaktadır. “Yaşlı cadı kadın” toplumsal kategorisi, çoklu marjinalleştirmeye uğramış, daha güçlü söyleme sahip bir “öteki”dir. Yetkin güçlerce, herkesin tanıdık olduğu düşünsel bir zemin üzerinde, “yaşlı cadı kadınlar”ın bulunduğu bir “cadılık” alanı yaratılmıştır. Böylesi çatışmalı bir alan, bu alanda söz sahibi olmaya çalışan unsurlar arasında mücadeleyi de beraberinde getirmektedir. Bourdieu (2015: 62), alanın içinde mücadele halindeki ana unsurların, güç ilişkilerinin değişimini yahut korunmasını esas alan çeşitli eleştirel söylemler ürettiklerini, bu söylemlerin birbirlerine yönelik küçümseyici, hakaret yahut tespitvari olabildiğini ve söz konusu söylem üretiminin müdahale stratejileri olduğunu belirtmektedir.

Kieckhefer (2022: 285-286), annesi kara büyücülük suçlamasıyla yakılarak öldürülen, yaşamı boyunca bu olayın toplumsal etiketini taşımak zorunda kalan Dorothea isminde yaşlı bir kadından bahsetmektedir. Çatışma yaşadığı kişileri büyülediğine inanıldığı için çevresindeki insanların uzak durduğu dışlanan bir kişi olmuştur. Bir gün kendi çocuğunun, komşu çocuğu tarafından kavga esnasında çamura itilmesi sonucu Dorothea de iten çocuğa kızgınlıkla bu olayı unutmayacağını söylemiş, sonrasında iten çocuk üç hafta hasta yatmıştır. Çevredekilere göre, kadının bedduası çocuğu hasta etmiştir. Onunla tartışan başka kişilerin ve hayvanlarının da hastalanması, hatta kimi zaman hayvanların ölmesi onun bedduasına bağlanmış, bu nedenle Dorothea’nın çevresinde bulunmanın zararlı sonuçları olacağına ilişkin genel bir kanı oluşmuştur. Dolayısıyla Dorothea, cadı olarak etiketlenen yaşlı, kimsesiz kadınlara iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu suçlamalar karşısında kalan kadınlar, çoğunlukla kimsesi olmayan yahut suçlamalar esnasında aileleri tarafından desteklenmeyen, her halükârda yalnız, yaşlı kadınlardır. Bu nedenle söz konusu yaşlı kadınların dış dünyaya karşı öfkeli ve yaşananlara içermiş oldukları; aksi, geçimsiz, rahatsızlık verici ve kızgınlıkla karşılanan davranışlarını bir zırh gibi kullandıkları söylenebilmektedir.

Avrupa topluluklarının, Ortaçağ döneminde kurumsallaşmaya başlaması ve Rowland’ın da belirttiği üzere (2001: 77) erken modern dönemde bu toplulukların kendini kapitalist bir üretim yapabilecek yapıda şekillendirmesi sonucunda yaşlı kadınlar gibi maddi olarak bağımlı olan toplumsal gruplar, sosyal ve politik gücü elinde bulunduran egemenler tarafından geçmişten daha fazla sorun olarak algılanmaya başlamış-

tır. Bu durum ise söz konusu kadınları, cadı etiketine karşı savunmasız bırakmıştır.

Eco (2023: 232-233), "cadı" etiketiyle karşılaşmış yargılanan ve öldürülen kişilerin çoğunlukla kırsal kesimde yaşayan alt sınıf kimlikli yoksul, doğurgan olmayan çok genç yaşta yahut çoğunlukla yaşlı kadınlar olduklarını belirtmektedir. Ayrıca, cadı kovuşturma ve yargılamasının, Hristiyanlığın yayılmasında gecikme ya da duraklama yaşayan ve hala Paganizmin izleri bulunan kırsal kesimlerle yaşanan çatışmayla bağlantılı olabileceğini salık vermektedir. Bir zamanlar iyileştirici olarak algılanan ve şifalı otlar konusunda bilgisine güvenilen, Pagan kültürün temsilcisi olarak düşünülebilecek yaşlı büyücü kadının toplumsal hafızada niçin Şeytanla anlaşma yaparak büyük bir güce erişen canavar figürüne dönüştüğünü sormakta ve bu konunun tarihçiler arasında da uzlaşılamaz karmaşıklıkta olduğunu ve çok yönlü bir incelemeyi gerektirdiğini belirtmektedir.

5.1. Cadı Yargılamalarına Hâkim Olan Pygmalion Etkisi

Tek bir merkezden yönlendirilmedikleri için bölgeler arası farklılıklar taşıyan Engizisyon Mahkemelerinde görev yapan yargıçlar, ellerindeki dava dosyaları hakkında birbirleriyle haberleşmekte, fikirlerini paylaşmaktaydılar. Bu durum ise yargıçları, cadılık kavrayışına, sanıklara sorulacak sorulara ve cadılık olgusunu algılama biçimine dair ortak bir kanı etrafında birleştirmişti. Soruşturmalar, bu temelden yürütülmekte; sorgu hakimleri, istedikleri yanıtlara yönlendirilmiş sorular sormakta, sanıklar işkence tehdidiyle karşılaşmaları için yönlendirilmiş yanıtları tercih etmekteydiler. Dolayısıyla alınan itiraflar, yönlendirilmiş itiraflardı. Sanığın dilinden alınmış bu yanıtlar, cadılık varsayımının kanıtları niteliği taşımakta ve Engizisyon yargıçlarıncı kullanılmaktaydı (Burton Russel, 2024: 434). Engizisyon mahkemelerinin bu yapısı nedeniyle cadılık yargılamalarında Pygmalion Etkisi açıkça görünürdür. Doğaüstüyle aracılık konusundaki iktidar gücünü büyücülük yapanlardan alıp kendi yetki alanına çekmek isteyen Kilise'nin, "yaşlı cadı kadınlar"ı saf dışı bırakmayı bir politika aracı olarak kullanmış olabileceğinden, cadılık suçlamasıyla hüküm giyen, yargılanan ve öldürülen yaşlı kadınlar açısından durumu Eco (2023: 233) şu şekilde aktarmaktadır: "...onları dışlayan bir toplumda, korku salmak ve büyücü namı edinmek hayatta kalmak için bir fırsat olabilir; diğer bir deyişle, yaşlı bir kadın için büyücü olarak bilinmek son savunma hattı olabilir".

Halk nezdinde, ruhani ve sivil otorite tarafından kötülükle etiketlenmiş "yaşlı cadı kadınlar"a verilen cezalar haklılaştırılmakta, yaşlı kadınların itham edildikleri suçlar adil görülmekte, dilden dile aktarılan söylenceler, vaazlar, yazılı metinler aracılığıyla cadı avlarını gerçekleştiren yetkin güçlerin şeytani kötülüğün karşısında, güçlü ve adaletli bir yargılama yaptığı algısı sağlanılabilmektedir.

6. Cadı Olarak Etiketlenen Yaşlı Kadınlar Üzerindeki Olası Sosyo-Psikolojik Etkiler

Modern dönemin beraberinde getirdiği sosyo-ekono-

mik-politik-kültürel koşullara koşut olarak toplumsal kategorilere bakışta da birtakım değişimler gözlenmektedir. Bu değişim hem bakış hem yaşayış bakımından çift yönlü bir devir yaparken yaşam biçimlerinde birtakım olumlu gelişmelere kapı aralayabildiği gibi olumsuzluklara da yol açabilmektedir. Örneğin, hız ve tüketime odaklı yaşam şartlarına ritimlerini uydurmakta güçlük çeken yaşlılar, değersiz, işlevsiz, norm dışı ve yalnız hissetme konusunda daha fazla tehdit altında kalmaktadırlar. Bu ruh hali beraberinde yaşam çizgisinde sona yaklaşmışlık halini onlara dayatmakta, haliyle ölüme yakın olduklarını hissetmekte, buna bağlı olarak ruhsal ve fiziksel rahatsızlıklar yaşamaktadırlar (Baysal-Devrimci Özgüven, 2023: 2432).

Modern öncesi dönemin cadılık yargılamalarının hedef gruplarından olan yaşlı kadınlar bakımından durum değerlendirildiğinde, genelde insan yaşamı ve yaşam döngüsündeki doğal-biyolojik fiziksel güç yitimi, özelde yaşlı kadınlar olduğunda, travma ve toplumsal kriz yaratan süreç, benzerlikler taşımaktadır.

İlerleyen yıllar içinde gelişen teknolojiye ve moderniteden bağımsız olarak, modern öncesi ve modern sonrasını belirleyen yukarıda sayılan faktörlerin yanı sıra cinsiyet, etki ettiği ve belirlediği yaşam koşulları bakımından incelenmeye değerdir. Zira geçmişte de günümüzde de yaşlı kadınlar, eğitim, sosyal destek, ekonomik güç bakımından erkeklerle nazaran imkansızlıklarla daha yüksek olasılıkla karşılaştıklarından dolayı sonuçlar bağlamında konu, modern öncesi ve modern sonrasında bir noktada eşitlenmektedir. Biggs ve arkadaşlarının belirttiği üzere (akt. Baysal-Devrimci Özgüven, 2023: 2434) "cinsiyet risk etmenleri arasında sayılmaktadır ve buna göre yaşlı kadınlar yaşlı erkeklerle göre daha fazla istismara uğramaktadır; şiddete maruz kalma erkeklerde %1,1 iken, kadınlarda %3,8'dir". Forrester Kibuga ve Dianga (2000: 32), Tanzanya'nın Magu bölgesi'nde cadılıkla ilişkilendirilen yaşlı kadınların mağdur edilmelerine ve öldürülmelerine yönelik strateji geliştirebilmek amacıyla bilgi edinmek esaslı yapılan bir çalışmanın araştırma makalesinde; beslenme, barınma, tarım ve geçinme gibi konularda sağlanacak eğitim ve güvenliğin, yaşlı kadınların sosyal hizmetlere erişiminin sağlanmasının, yaşlı insanların bu konuya çözüm getirebilmek amacıyla kurdukları örgütlerin desteklenip güçlendirilmesinin koşulların iyileştirilmesinde etkili olacağını belirtmektedirler.

Toplumsal yaşamdan dışlanma ve iletişim yollarının kesilmesini içine alan "sosyal istismar"¹, cadılıkla itham edilen yaşlı kadınların, tek başlarına bırakılarak sosyal destekten yoksun kalmalarına yol açmış, fiziksel ve ruhsal yönden zarar görmelerine neden olmuş ve bu süreç, beraberinde "ihmal"² konusunu cadılık yargılamaları, tutsak etme ve ölümüne yol açma özelinde yaşlı kadınlar açısından bir mağduriyet durumu olarak

¹ Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014 yılında üniversitelerle bir araya gelmiş ve türlerine göre Türkiye'de görülen yaşlı istismarı başlıkları oluşturmuşlardır.

²8 numaralı dipnot

ortaya çıkarmış olabilir.

Sonuç

“Cadı” kavramı, oldukça girift bir kavramdır. Temel olarak politik, sosyolojik, ekonomik, kültürel, psikolojik anlamları aynı anda yapısında taşıyan ve tam da bu nedenle çok faktörlü olarak incelenmesi gereken cadılık olgusu, bu çalışma özelinde Antik Dönem, Ortaçağ ve Yeni Çağ incelemesi biçiminde ele alınmış, ardyöresi oldukça geniş bir olgudur. Tam da bu sebepten, her dönem etkin olan birtakım tinsel ve maddesel (sosyo-politik-ekonomik-kültürel) koşulların etkisi altında olan ve bu çerçeveden incelendiğinde her dönemde canlı kalan bir konuyu yapısında barındırmaktadır.

Cadılık yargılamalarının gerçekleştiği dönemler, yargılama koşullarını oluşturan önceki etkenlerin birikiminin ve yargılama dönemlerinin oluşturduğu koşulların bir arada ele alınmasıyla bir bağlama oturtulabilmektedir. Sözlü kültürde, masallarda, söylencelerde, efsanelerde, destanlarda, çeşitli dinsel anlatılarda, denemelerde, sanatta her daim temsil bulan cadı tipolojisinin ana karakteri olan yaşlı kadınlar, cadılık yargılamaları sürecinde kadın oldukları ve yaşlı oldukları çifte bir marjinalleştirmeye uğramışlardır. Bu marjinalleştirme kategorileri, stereotipler oluşturma yoluyla onları etiketlemiş ve toplumsal yaşamdan dışlanmaları sonucunu doğurmuştur.

Bu çalışmada, “Cadılık” ve “Yaşlılık” kavramları bir araya getirilmiş, çalışmanın sınırları dahilinde kavramlar, ifade ettikleri anlamlar bakımından incelenmiş, dönemler boyu aynı kalan ya da değişime uğrayan pek çok düşüncenin ve pratiklerin karşılıklı etkileşimi sonucunda meydana gelen koşulların üzerine kafa yorulmuş ve tüm bunlarla koşut olarak ilerleyen anlamlandırma kalıpları ve gerçeklik inşaları keşfedilmiştir. Tarihsel travma ve kriz temelinden yaklaşılarak oluşturulan çalışma kapsamında ulaşılan bilgiler, ilgili sosyal teorilerle bağdaştırılmış, veriler-dönemsel yaşayışlar-sözlü kültürdeki anlatılar ve bugüne aktarılan anlamların oluşturduğu bütünlüğün incelenmesi yoluyla aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Merkezi yetkenin bulanıklaşıp belirsizleştiği durumlarda toplumsal yaşam, çeşitli ekonomik-politik etkenlerden kaynaklanan sorunlarla çevrelenmekte ve toplumsal oluşturan insanların yaşayışlarına derinden etki etmektedir. Nitekim bu etkileri doğrudan hissedilen toplumsal gruplardan biri olan yaşlılar, merkezi yetkenin devrede kalamayıp yönetimin istikrarsızlaştığı toplumlarda “gözden çıkarılabilir kalabalık”lar olarak konumlanmakta ve etiketlenmektedirler. Antik dönemin önemli figürlerinden biri olan Cicero’nun yaşlılığa bakış açısında rastlanan olumlu imaj ve yaşlılığın bilgelikle eş tutulduğu yaklaşım, tüm toplumsal grupları kapsama bakımından ne yazık ki zayıf kalmaktadır. Söz konusu olumlu imajın, toplumun diğer kesimlerine kıyasla azınlık olarak sayılabilecek yönetim kadrosuyla sınırlı kaldığı, yönetimde olmayan yaşlılar açısından durumun herhangi bir merkezi güç yokluğunda kolaylıkla aksi yönde seyrettiği söylenebilmektedir.

Avrupa’da yaşanan Katolik Kilisesi baskınlığı, vergi sistemi bozulan, savaşların masraflı hale geldiği, politik gücünü yitiren imparatorluğun güç kaybetmesi ve

merkezi yetkenin devreden çıkmasıyla açıklanabilmektedir. Bu yetke boşluğunu doldurmak için imparatorluk yapısını devralan Kilise gücü, kendini yeniden yapılandırmış, dinsel yapıyı şekillendirmiştir. Bu noktadan itibaren tedrici olarak günah keçisi konumuna gelen ve “cadı” olarak etiketlenen yaşlı kadınlar, Hristiyanlık inancının yayılma çabalarının önünde Paganizmin temsilcileri olarak engel teşkil etmişlerdir. Dolayısıyla kriz aşamasında devreye giren günah keçisi olgusu, burada da devreye girmiş ve yaşlı kadınların “cadı” olarak konumlandırılmalarına yol açan bir süreç başlamıştır. Geç Ortaçağ ve Yeni Yakın Çağ’ın simgelerinden biri olan cadılık yargılamaları, “ateş” ve “ölüm” kısacası toplumsal travma ve kriz, bu izlekten takip edilebilir bir alan olarak günümüzde de canlılığını yitirmeyen, yalnızca görünümü değişmiş lakin özü aynı kalmış versiyonuyla karşımızda durmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında söylenebilmektedir ki Geç Ortaçağ ve Yeni Yakın Çağ dönemlerinde kentler, “cadı” olarak etiketlenen, cadılıkla suçlanan ve “kadın”, “yaşlı”, “cadı” olarak çoklu mağduriyete uğrayan yaşlı kadınlar açısından yalnızlık, kaçınılmaz ölüm ve işkencelerin onları beklediği hapishaneler olmuşlardır. Günümüzün insan hakları odaklı politikadan uzak olan yaşam koşulları içinde yaşlı politikasının entegre edilemediği bir sistemle ve onun sonuçlarıyla her gün karşı karşıya kalmaktayız. Bu sistem, yaşlı bireylerine hak temelli uygun koşullar sunmakta gecikmekte, yapısal-düşünsel-eylemsel noksanlıklar taşımaktadır. Tam da bu sebeple, makale izleğinde ele alınan konu aslında özünde hala güncelliğini korumaktadır. Peki bu koşulların hâkim olduğu sistemde kentler, yaşlı bireyler için ne ifade etmektedir? Konu analojik bir yaklaşım olarak Perillos’un Pirinç Boğası (Brazen Bull) özelinde ele alındığında günümüzdeki noksanlıkların bir şiddet sarmalı oluşturduğu ve kentlerin yaşlı bireyler için tıpkı bu pirinçten boğa gibi işlev gördüğü, onları dışladığı ölçüde onlara duygusal-davranışsal şiddet uyguladığı gerçeği daha görünür olmaktadır. Zira bu pirinç boğa, Antik Dönem’de Atinalı pirinç ustası Perillos tarafından bir işkence aleti olarak tasarlanmıştır. Suçlu olduğu varsayılan kişiler, boğanın iç haznesine yerleştirilmiş, alttan verilen ateşle canlı canlı yakılmışlardır. Dolayısıyla günümüzdeki kentlerle özdeşim içindeki bu antik pirinç boğa, şiddet döngüsünün bitimsizliğini ve tehdit arz eden yahut “fazlalık” olarak görülen “öteki”nin normatif yapıdan dışlanmasını sembolize etmektedir. Tıpkı yaşlı bireylerin -bu çalışma özelinde ise yaşlı kadınların- çeşitli sebeplerle toplumsal ikna kodlarının yardımıyla toplum dışına itilmelerinin altında yatan legalize edilmiş gerekçelerin, onlara yönelik bir şiddet döngüsü başlatması ve şiddet eylemlerini tetiklemesi gibi. Pirinç boğanın içinde büyük acılar içinde yanmaya mahkûm edilen insanlar, söz konusu toplumsal ikna kodlarıyla bu denli insanlık dışı bir eylemi haklılaştıran diğer insanların bakışında edilgen birer figür halini almakta ve bir nevi insandışılaştırılmaktadırlar. Tümel olarak bakıldığında toplumun bütünlüğü, işleyişi ve verimliliği açısından tüm bu cezaları hak eden kişiler olarak görülmektedirler. Bu düşünce biçimi, eylemlere doğrudan yansırken beraberinde gelen süreç içinde insanları dolaylı olarak tehlikeli bir tür suskun-

luk sarmalının içine çekmektedir. Yaşlı bireylerin, yaşlı haklarına sahip olmayan kentlerde görünürde bir özgürlük içinde yaşadıkları lakin bu durumun varsayımından ibaret olduğu, zira bunun yalnızca yanılsamalı bir özgürlük olduğu ve bu özgürlük biçiminin onları edilegenlikten, dışlanmaktan kurtarmadığı, onlara kendi hakkını savunma ve “kendiliğini” koruma fırsatı sunmadığı kavrayışı, Perillos’un Boğası analojisini anlamlı kılmaktadır. Bu konu üzerine düşünmek, bu duruma dair toplum genelinde oluşan suskunluk sarmalını da açığa çıkaracaktır.

Yaşlı bireylerin hakkını savunmanın, onlara hizmet götürmenin bakım evleri kurmakla eş değer tutulduğu günümüzde; onları binalara kapatmakla ve çeşitli “haklılaştırılmış” gerekçelerle gündelik hayattan soyutlamakla, Perillos’un boğasında yavaş yavaş işkence ederek yakmak arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır. Bu durum, görünüm değiştirerek kendini antikiteden bu yana sürdüren bir şiddet biçimidir; toplumsal travma ve krizlerin nüvesini oluşturmaktadır. Bu süreci kabul edilebilir kılan, legalize eden ve sürdüren düşünce ise Bauman’ın ifadesi olan “iletişimsel kargaşa” temelli kurduğumuz ilişkilerden köken almaktadır. Gençler yaşlıları refah yaşam önünde bir engel, yaşlılar gençleri kurulu düzene yönelik bir tehdit olarak görmektedirler. Bu kuşak çatışması, var olmayan yaşlı politikası nedeniyle oluşan çatışmadan ötürüdür ve suçlama döngüsü, söz konusu toplumsal krizi yaratmaktadır. Dolayısıyla iddia edilebilmektedir ki ülke bazında bir yaşlı politikasına sahip olmamak, dezavantajlı grupların haklarını savunmak konusunda önemli bir noksanlıkla beraber gelen hak ihlallerine zemin oluşturmakla aynı anlama gelmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen konu bağlamında “hak ihlali” olgusu, bir politika oluşturmanın ne derece gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Sebep-sonuç bakımından geniş bir yelpazede ele alınması kritik bir önem taşıyan “hak ihlali” konusu, geçmişteki krizlerin irdelenmesi yoluyla günümüz ve gelecek politikalarını oluşturmakta hem önemli bir başlangıç noktası hem de sağlam temelli bir altyapı sağlayacaktır. Aksi durumda, yaşlı bireylere yönelen şiddet döngüsü her dönem farklı görünüm alarak kendini sürdüreceği zemini kolaylıkla bulacaktır. Afrika sahası bu konuda çarpıcı örneklerden biridir.

Günümüzde yoksulluğun ve istikrarsızlığın yaşandığı Afrika sahasında yaşanan yaşlı kıyımları ötekileştirme, insandışılaştırma, dışlama ve istismar etme sürecinin çıktısı olarak vuku bulmaktadır. Ülkesel bazda yaşlı politikası noksanlığının, cana kast etmeyi içeren şiddet eylemlerini doğurduğu alternatif bir örneklem sunmaktadır. Bu sistem içerisinde yaşamlarını sürdüren yaşlı bireyler, -en temel hak ihlalinin konusunu oluşturan- can ve mal bütünlüklerini korumakta kritik sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Kenya’da yaşlı insanlar, aileleri tarafından öldürme niyetiyle girilen çeşitli saldırılara uğramaktadırlar. Yaşlı cinayetleri ve arazi gaspı başlığıyla incelenen Kenya-Kalifi Sahili’nde gerçekleşen arazi mülkiyeti ve miras gerekçesiyle her hafta en az bir yaşlı insanın öldürüldüğü -yüzde yetmiş erkek-olaylarda, palayla elleri kesilen, kafasından bıçaklanan insanlar söz konusudur. Faillerin gerekçe olarak kullandıkları sebep ise onların büyücü olduklarıdır. Yaşlı

bireylere addettikleri bu etiket, normal koşullarda suç teşkil edecek davranışların, bunu gerçekleştiren insanların kendi vicdanları ve içinde yaşadıkları toplumun bakışı nezdinde legalize olmasına imkân tanımaktadır. Bu durumun bölgesel olarak başlayıp ulusal bir hal almaya başlamasıyla ciddi boyutlara vardığına vurgu yapan bir yetkili “Eğer çözümlenmezse, arşivimizi, belleğimizi, yaşlılarımızı kaybedeceğiz” ifadesiyle sözlü geleneğe dayalı kültürlerinin yok olup gideceğine duyduğu kaygıyı dile getirmektedir. Afrika sahası örnekleme, yaşlı politikasının taşıdığı hayati önemi vurgulamaktadır. Yaşlı bireylerin haklarını yasal zeminde muhafaza edecek bir politikaya sahip olunmadığında bütün bir ülkenin içinde yaşamak zorunda bırakıldığı -toplumun her kesimini etkileyen- güvensiz zemine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında özelde incelenen bir olgu, insan yaşamını her dönem aynı oranda ilgilendiren önemli genel meselelere atıfta bulunmaktadır. Bu bakımdan özelin geneli açıklama, günümüze dair olası durumlara birtakım belirteçler çerçevesinde işaret etme potansiyeli göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

- Aries, P. (1962). *Centuries of childhood: A social history of family life*. New York: Alfred A. Knopf, Printed in Great Britain
- Aries, P. (2020). *Batı’da ölümün tarihi*. Everest Yayınları: İstanbul
- Akın, H. (2024). *Cadılar ve cadı avı*. Alfa Basım Yayım Dağıtım: İstanbul
- Bauman, Z. (2017). *Yaşam sanatı*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Baysal, D. & Devrimci Özgüven, H. (2023). Yaşlı istismarı. Ogün Vural & İ. Hamit Hancı (Ed.), *Adli bilimler ve kriminalistik ansiklopedisi, Adli sosyal bilimler -1-* (Cilt: 5, s.2431-2446). Türk Polis Teşkilatını Güçlendirme Vakfı: Ankara
- Boetie, E. D. (2022). *Gönüllü kulluk üzerine söylev*. Alfa Basım Yayım Dağıtım: İstanbul
- Bourdieu, P. (2015). *Televizyon üzerine*. Sel Yayıncılık: İstanbul
- Cicero (2024). *Yaşlı Cato veya yaşlılık üzerine*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul
- Cole, P. (2024). *Kötülük miti*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul
- Connolly, W. E. (2016). *Hayatın kırılğanlığı*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Dante, A. (2011). *İlahi komedya: Cehennem*. Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık: İstanbul

- Eco, U. (2011). Antik Roma. Alfa Basım Yayım Dağıtım: İstanbul
- Eco, U. (2023). 16. yüzyıl: Rönesans çağı. Alfa Basım Yayım Dağıtım: İstanbul
- Forrester Kibuga, K. & Dianga, A. (2000). Victimisation and killing of older women: Witchcraft in Magu District, Tanzania. *Southern African Journal of Gerontology*, 9 (2): 29-32
- Gaskill, M. (2020). Cadılık. Dost Kitabevi: Ankara
- Genç, Ö. (2022). Orta çağ Avrupası: Sosyal kültürel ve ekonomik hayat. Kronik Kitap: İstanbul
- Girard, R. (2018). Günah keçisi. Alfa Basım Yayım Dağıtım: İstanbul
- Hobbes, T. (2020). Leviathan. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Kieckhefer, R. (2022). Ortaçağda büyü, Alfa Basım Yayım Dağıtım: İstanbul
- Komnena, A. (2024). Alexiad: Malazgirt'in sonrası. İnkılap Kitabevi: İstanbul
- Kohlmeier, M. (2015). Tanrıların masalları: Antik Çağ söylenceleri. Yurt Kitap-Yayın: Ankara
- Kramer, H. & Sprenger, J. (2018). Cadı çekici: Malleus maleficarum. Artes Yayınları
- Le Goff, J. (2024). Ortaçağda entelektüeller. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul
- Mead, M. (2018). Samoa'da ergen olmak. Alfa Basım Yayım Dağıtım: İstanbul
- Rowlands, A. (2001). Witchcraft and old women in early modern Germany. *Oxford Journal* (November), No. 173, pp. 50-89, Oxford University: The Past and Present Society
- Russell, J. B. (2024). Lucifer: Ortaçağ'da şeytan. Panama Yayıncılık: Ankara
- Shahar, S. (2002). Growing old in the Middle Ages: 'Winter cloths us in shadow and pain'. Routledge: London and New York

İnternet Kaynağı

BBC News Türkçe (2024). https://www.youtube.com/watch?v=5RzKXPI-h_4 Erişim Tarihi, 14.08.2024

Yaşlı Bireylerde E-Sağlık Hizmetlerinin Kullanım Engelleri ve Çözüm Stratejileri: AHP-MARCOS Uygulaması

Gözde Koca

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Adres: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bilecik
E-Posta: gozde.koca@bilecik.edu.tr

Özüm Eğilmez

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Adres: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bilecik
E-Posta: ozum.egilmez@bilecik.edu.tr

Cennet Bulut

Adres: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi ABD, Bilecik
E-Posta: cnnt.blt@gmail.com

Geliş Tarihi: 17 Mart 2025; Kabul Tarihi: 25 Nisan 2025
Doi:10.5281/zenodo.15699922

Künye: Koca, G., Eğilmez, Ö. ve Bulut, C. (2025). Yaşlı Bireylerde E-Sağlık Hizmetlerinin Kullanım Engelleri ve Çözüm Stratejileri: AHP-MARCOS Uygulaması. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 9(1), 37-48.

 <https://orcid.org/0000-0001-6847-6812>

 <https://orcid.org/0000-0001-5251-5629>

 <https://orcid.org/0009-0003-5583-431X>

Özet

Dijital teknolojilerin sağlık alanında yaygınlaşmasıyla birlikte e-sağlık hizmetleri, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştıran önemli bir araç haline gelmiştir. Ancak, yaşlı bireyler çeşitli engeller nedeniyle bu hizmetlerden yeterince faydalanamamaktadır. Bu çalışmada da ülkemiz özelinde yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetleri kullanımını kısıtlayan engelleri önceliklendirmek ve bu engelleri aşmaya yönelik önerilen stratejileri değerlendirmek amaçlanmıştır. AHP yöntemi ile yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetleri kullanımında karşılaştıkları engeller önem derecelerine sıralanmış; MARCOS yöntemi ile ise engelleri aşmaya yönelik geliştirilen stratejiler önceliklendirilmiştir. Değerlendirmede on uzman hekimin görüşleri alınmıştır. Sonuçta olarak en önemli engel “bilişsel yetenek eksikliği” olarak tespit edilmiş, önceliklendirilen stratejiler arasında da ilk sırada yer alan strateji ise “yaşlı bireyler için geliştirilen e-sağlık uygulamaları, yalnızlık hissini azaltmaya yönelik olarak müzik, sohbet odaları veya sanal topluluklar gibi sosyal etkileşim imkânlarıyla revize edilebilir” olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Yaşlılık • Elektronik Sağlık (E-Sağlık) • Teknoloji Kullanımı • AHP • MARCOS

Barriers Of E-health Services And Solution Strategies For Older Adults Use: AHP-Marcos Application

Abstract

With the widespread use of digital technologies in the health sector, e-health services have become an important tool that facilitates access to health services. However, older adults cannot benefit from these services sufficiently due to various barriers. In this study, it was aimed to prioritize the barriers that restrict the use of e-health services by older adults individuals in our country and to evaluate the strategies suggested to overcome these barriers. The barriers encountered by older adults in the use of e-health services were ranked according to their importance with the AHP method; and the strategies developed to overcome the barriers were prioritized with the MARCOS method. The opinions of ten specialist physicians were taken in the evaluation. As a result, the most important obstacle was determined as “lack of cognitive ability”, and the first strategy among the prioritized strategies was found to be “e-health applications developed for older adults individuals can be revised with social interaction opportunities such as music, chat rooms or virtual communities to reduce the feeling of loneliness”.

Keywords:

Old age • Electronic Health (E-Health) • Technology Acceptance • AHP • MARCOS

Giriş

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırarak hastaların sağlık hizmetlerinden daha verimli bir şekilde yararlanmasını sağlamaktadır (Uysal ve Ulusinan, 2020). Özellikle e-sağlık hizmetleri, bireylerin tıbbi kayıtlarına erişmelerine, randevu almalarına, uzaktan muayene ve takip hizmetlerinden faydalanmalarına olanak tanımaktadır (Smith vd., 2020). Bununla birlikte, yaşlı bireylerin bu teknolojilerden yararlanma düzeyi, çeşitli engeller nedeniyle düşük seviyelerde kalmaktadır (Köse ve Erkan, 2021). Yaşlı bireylerin dijital sağlık teknolojilerine adaptasyonu, yaşlı nüfusun artışı göz önüne alındığında, küresel sağlık sistemleri açısından kritik bir konu haline gelmiştir (Charness ve Boot, 2016).

Yaşlı bireylerin e-sağlık sistemlerini kullanma konusundaki en büyük engellerden biri, bilişsel ve motor becerilerdeki yaşa bağlı düşüşlerdir. Bellek, dikkat ve problem çözme gibi bilişsel yeteneklerde azalma, karmaşık dijital sistemlerin kullanımını zorlaştırmaktadır (Czaja vd., 2020). Ayrıca, düşük teknoloji okuryazarlığı, güvenlik kaygıları ve ekonomik faktörler de yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlayan önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Olson vd., 2021). Dijital eşitsizlik kavramı, bu noktada yaşlı bireylerin teknolojiye erişiminde karşılaştıkları yapısal sorunlara işaret etmekte ve e-sağlık uygulamalarının daha kapsayıcı hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Dobransky ve Hargittai, 2006).

E-sağlık sistemlerinin etkin şekilde benimsenmesi, bireylerin bu sistemlere yönelik algılarına ve kullanım kolaylığına bağlıdır. Kullanıcı dostu arayüzler, sesli komut sistemleri ve akıllı cihaz entegrasyonu gibi teknolojik yenilikler, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmasını sağlayabilir (Mitzner vd., 2010). Bununla birlikte, yaşlı bireylerin dijital sağlık teknolojilerine uyum sağlaması için rehberlik hizmetlerinin sunulması ve teknoloji eğitim programlarının oluşturulması önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Leist, 2013). Yapılan araştırmalar, e-sağlık okuryazarlığına yönelik eğitim programlarının yaşlı bireylerin sistemleri daha kolay benimsemesini sağladığını göstermektedir (Susic, 2009; Smith ve Nolan, 2014).

Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, ülkemiz özelinde yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetleri kullanımını kısıtlayan engelleri belirlemek ve bu engelleri aşmaya yönelik stratejileri değerlendirmektir. Çalışmada, Analitik Hiyerarşi Prosesi (Analytic Hierarchy Process - AHP) yöntemi kullanılarak yaşlı bireylerin karşılaştıkları engeller önem derecelerine göre sıralanmıştır. Engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik geliştirilen stratejiler ise Measurement of Alternatives and Ranking according to Compromise Solution (MARCOS) yöntemi ile önceliklendirilmiştir.

Bu çalışma, Türkiye bağlamında e-sağlık ve yaşlılık konularında literatürdeki mevcut boşluğu doldurmayı amaçlamakta; yaşlı bireylerin dijital sağlık hizmetlerine erişimini artırmaya yönelik olarak, politika yapıcılar, sağlık hizmeti sağlayıcıları ve teknoloji geliştiricilere rehberlik edebilecek nitelikte bilgiler sunmaktadır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmaya yönelik politika ve stratejilerin oluşturulması önerilmektedir. Böylece, yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminin artırılması, yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi ve sağlık sistemlerinin daha etkin hale getirilmesi mümkün olabilecektir.

2. Elektronik Sağlık Kavramının Genel Görünümü

Elektronik sağlık kavramı mevcut teknolojik gelişmelerle eş ileryen bir kavramdır. Tele sağlık uygulamaları olarak da yer bulan elektronik sağlık kavramı, aslen internetin yaklaşık 30 sene önce yaygın kullanımı ile oluşmuş ve nüfus arasında hızla yayılmıştır. Dünya genelinde nüfusun giderek yaşlanması — bir anlamda birey ömrünün uzaması — daha fazla hastalığa yakalanma riskinin artması anlamına da gelmektedir. Bu durum e-sağlık sistemlerinin gelişimini teşvik ederken, dijital okuryazarlık düzeylerinin sınırlı olduğu düşünülen yaşlı bireylerin de bu ekosistemde yer almalarını gerekli kılmaktadır. Dijital okur-yazar olmayan (digital illiterate) kavramının oluşması aslında, ilgili demografik grubun mevcuttan dışlanmaması adına alternatif teknolojilere ve çözümlere de ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Lind ve Karlsson, 2014).

Küresel anlamda nüfusun, gelişmekte veya gelişmiş ülkelerde anlamlı bir fark yaratmaksızın arttığı günümüzde, bu ilerlemenin kendine has olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. İlk bakışta olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de düşük doğurganlık oranları nedeniyle ülkelerin önümüzdeki yıllarda “yaşlı bağımlılık oranı” kavramıyla karşı karşıya kalmaları beklenmektedir. Daha az bebek doğurarak yaşlanan toplumların artan sağlık bakım ihtiyaçları, ülkeler üzerinde ekonomik açıdan ciddi bir yük oluşturmaktadır. Bu durum ise sağlık harcamalarının etkin ve sürdürülebilir bir şekilde planlanmasını zorunlu kılmaktadır. Teknolojinin gelişmesi bu noktada endüstrilere ve devletlere birtakım fırsatlar sunarak, olası yükü hafifletilmesi adına olanaklar sağlar (Eğilmez ve Koca, 2021).

Elektronik sağlık kavramı, literatürde belirli şekillerde çerçevelendirilmiş diğer kavramlarla bütünleşik çalışan bir kavramdır. Sağlık sektörü, fiziksel kayıtlarla sağlık verilerinin elle toplandığı dönemlerden, doktorların akıllı IoT (Internet of Things- IoT) cihazları aracılığıyla uzaktan ve anlık sağlık izleme ile teşhis gerçekleştirebildiği dijital sağlık kayıtları ve tele-sağlık uygulamalarına kadar uzun bir gelişim süreci geçirmiştir (Krishnamoorthy vd., 2023). İnternetin var olmasıyla beraber, bilgisayar vasıtasıyla veri saklama, tablet ve tablet kalemleri ile bilgi aktarımları, akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte günümüze Health 4.0, IoT, Elektrokardiyografi (EKG), yapay zeka (Artificial Intelligence – AI) tabanlı tanı ve izleme yöntemlerine dönüşerek hayat kalitesini artırma amacıyla oluşturulan sistemlere dönüşmüştür (Yazıcı vd., 2023).

Akıllı telefon uygulamaları, fitness programları, kronik hastalıklar, engelli ve yaşlı bakımı uygulamaları gibi

tıbbi uygulamalar oluşturulmuş ve sayısız çalışmalar konu olmuş ve olmaya devam etmektedir (Kannus vd., 2005; Nadeem vd., 2019; Shehab vd., 2022; Roy vd., 2023). Bu bağlamda sağlık alanında kullanılan teknolojilerin önemi ve gelişimi için birçok alanda değişim yaşanması elzem gözükmektedir. Lancet Küresel Sağlık Komisyonu tarafından yürütülen bir araştırmaya göre, her yıl tedavi edildiği takdire iyileşebilecek tıbbi rahatsızlıklardan dolayı yaklaşık 8,6 milyon ölüm gerçekleştiği belirtilmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere böylesi bir durumun ekonomik etkisi (kaynak israfı) bir yana, bireylerde gereksiz acıya, işlev kaybına ve kalıcı semptomlara da yer açabilmektedir (Kelly vd., 2018).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık 3,6 milyon kişinin sağlık hizmetlerine erişimde yaşadığı zorluklar nedeniyle doktor randevularını iptal ettiği ya da ertelediği bilinmektedir. Bu grubun önemli bir kısmını ise yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Bu durum, e-sağlık uygulamaları ile yaşlılık kesişiminde yapılacak araştırmaların gelecek yıllarda daha da önem kazanacağını ve bu alandaki bilimsel çalışmaların sayısında artış olmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2.1. Türkiye'de e-sağlık çalışmalarına bakış

Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda 'demografik grup farklılıkları' ön plana çıkmaktadır. E-sağlık konusunda, akademisyen, sağlık çalışanları, kamu çalışanları üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bulgular ortak temalar etrafında toplandığında; e-sağlık uygulamalarının önemli olduğu, katılımcıların genel olarak sağlık okuryazarlığına sahip oldukları ancak bu düzeyin düşük kaldığı, e-sağlık uygulamalarının sağlık üzerinde olumlu etkiler yarattığı, buna karşın uygulamalara duyulan güvenin düşük olduğu gibi temaların ön plana çıktığı görülmüştür (Özer vd., 2012; Toygar, 2018; Ülke ve Atila, 2020; Kaya ve Eke, 2023).

Yaşlı demografisi ele alınarak yapılan araştırmalarda ise dijital uygulamaların benimsenmesinde aile ile geçirilen zamanın önemli bir faktör olduğu ve sosyal hizmet uygulamalarında sosyalleşmenin gerekliliği vurgulanmaktadır (Özkan ve Puruçuoğlu, 2010). Ayrıca, e-ticaret siteleri üzerinde yapılan bir araştırmada bu web sitelerinin yaşlı dostu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Akyazı, 2018). Teknoloji kullanımı konusunda yaşlı bireylerin bazı endişeler taşıdığı görülse de haberleşme ve sağlık gibi günlük yaşamlarını kolaylaştıran alanlarda bu teknolojilerin onlara kimseye bağımlı olmadan yaşamlarını sürdürebilme ve daha etkin bir yaşlanma süreci geçirme imkânı sunduğu da belirtilmiştir (Uysal, 2020).

Çalışmalar, e-sağlık konusunun genel gidişatı hakkında önemli bilgiler sunsa da yaşlılık özelinde bu alanda henüz emekleme aşamasında olduğumuz söylenebilir. Dijital teknolojilere uzak olan günümüz 65 yaş üstü bireylerinin aktif yaşlanmalarını desteklemek amacıyla yürütülecek çalışmalar, geliştirilecek uygulamalar ve oluşturulacak politikalar, mevcut durumu daha net biçimde ortaya koyacaktır. Bu kapsamda, bireysel analiz düzeyinde yaşlı gruplarının e-sağlık kullanımında karşılaştığı engeller doğrultusunda bazı temel sorular öne çıkmaktadır: Yaşlı bireyler sağlık bilgisi konusunda

kime güvenmelidir – internet mi, doktorlar mı?; Elektronik cihazlar hızla eskiyor ve her gün yeni bir uygulama çıkıyor – hangileri ne kadar güvenli?; Farkındalığı artırmak adına ne gibi adımlar atılmalı?; Değişime karşı direnci en aza indirecek uygulamalar neler olabilir?; Hasta eğitimi nasıl yapılandırılmalı?; Bireyler kendi sağlık hedeflerini nasıl belirlemeli ve bu hedeflere ulaşmaları nasıl desteklenmelidir? (Thuemmler ve Bai, 2017; Eğilmez ve Koca, 2021). Bu sorular, yaşlı bireylerin dijital sağlık sistemlerine katılımını artırmak adına atılması gereken adımlara ışık tutmaktadır.

3. Veri ve Metot

Bu çalışmada amaç, ülkemiz özelinde yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetleri kullanımını kısıtlayan engelleri belirlemek ve bu engelleri aşmaya yönelik stratejileri değerlendirmektir. Çalışmada, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılarak yaşlı bireylerin karşılaştıkları engeller önem derecelerine göre sıralanmıştır. Engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik geliştirilen stratejiler ise Measurement of Alternatives and Ranking according to Compromise Solution (MARCOS) yöntemi ile önceliklendirilmiştir. İlk kısımda izlenen sürecin anlatıldığı, uzmanların demografik özelliklerinin verildiği, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetleri kullanımını kısıtlayan engellerin ve bu engelleri aşmaya yönelik stratejilerinin sunulduğu "Veri" alt başlığı yer almıştır. İkinci kısımda ise engellerin değerlendirildiği AHP yöntemi ile strateji önerilerinin değerlendirildiği MARCOS yöntemi "Metot" alt başlığı altında sunulmuştur.

3.1. Veri

Katılımcıların demografik özelliklerine özen gösterilen bu çalışmada, tamamı Bilecik ilinde görev yapan ve yaşlı bireylerle doğrudan çalışan 10 uzman hekimin görüşlerine başvurulmuştur. Uzmanların yaşları 45 ile 62 arasında değişmekte olup, tümü 10 ile 30 yıl arasında mesleki deneyime sahiptir. Altısı kadın, dördü ise erkektir. Ayrıca bu hekimlerin tamamı, yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanmasına yönelik önceki araştırma ve uygulamalarda görev almış, konuyla ilgili akademik katkılar sunmuş kişilerdir.

Veriler, 2022 yılının Eylül ile Kasım ayları arasında, yüz yüze gerçekleştirilen yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler sırasında, AHP ve MARCOS yöntemlerine uygun olarak önceden hazırlanmış yapılandırılmış anket formları kullanılmıştır. Bu formlar, uzmanlara doğrudan yöneltilmiş ve her bir madde görüşme sırasında birlikte doldurulmuştur. Böylece hem sistematik veri elde edilmesi hem de uzmanların sorulara ilişkin açıklama yapabilmeleri sağlanmıştır.

Veri toplama süreci iki aşamalı olarak yapılandırılmıştır. İlk aşamada, AHP yöntemi kapsamında hazırlanan yapılandırılmış anket formu, 2022 yılının Eylül ile Kasım ayları arasında, Bilecik ilinde görev yapan 10 uzman hekimle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler sırasında uygulanmıştır. Görüşmelerde uzmanlara, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetleri kullanımını engelleyen faktörler ikili karşılaştırmalar biçiminde sunulmuş ve her bir uzmanın yanıtları doğrudan anket formlarına

kaydedilmiştir. Bu görüşmeler yaklaşık 20–25 dakika sürmüştür. Görüşmelerin sonunda, uzmanlardan yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırmaya yönelik stratejik çözüm önerilerini açık uçlu ve sözlü şekilde belirtmeleri istenmiştir. Bu nitel veriler, içerik analizi yoluyla gruplandırılmış ve beş temel strateji başlığı altında toplanmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında bu beş strateji, MARCOS yöntemi kapsamında analiz edilmek üzere yapılandırılmış ikinci bir anket formuna dönüştürülmüştür. Oluşturulan bu yeni form, her bir uzmana 10–15 dakikalık ikinci tur yüz yüze görüşmeler sırasında sunulmuş; her bir strateji, uzmanlar tarafından değerlendirilerek MARCOS analizine temel oluşturmuştur. Görüşmeler hem nitelik hem de içerik açısından özen-

le yürütülmüş; uzmanların değerlendirmeleri, yapılan-
dırılmış anket formlarına ek olarak, öneri ve yorumları da içerecek şekilde sistematik biçimde kaydedilmiştir. Bu süreç sayesinde yalnızca nicel önceliklendirmelere değil, aynı zamanda sağlık profesyonellerinin alandaki deneyimlerine dayalı bağlamsal içgörülere de ulaşılmıştır. Bu durum, çalışmanın yalnızca teorik düzeyde değil, uygulamaya dönük olarak da katkı sunmasını sağlamış; yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerine entegrasyonu için geliştirilecek politikalara, kullanıcı profiline uygun, pratik ve sürdürülebilir stratejilerle yön verilmesine olanak tanımıştır. Böylece çalışma, hem metodolojik bütünlük hem de saha odaklı çözüm üretme kapasitesi açısından literatüre değerli bir katkı sunmaktadır.

Tablo 1: Yaşlı Bireylerin E-Sağlık Kullanımı Önündeki Engeller (Mumtaz, 2022)

Ana Engeller	Kodlar	Engeller	Açıklama
Davranışsal Engeller	D1	Teknoloji Kullanımına Yönelik Olumsuz Tutum	Yaşlı bireyler, sağlık problemleri, teknolojik bağımlılığa yönelik endişeler, nesiller arası farklar, güvenlik kaygıları ve sosyal izolasyon gibi çeşitli faktörler nedeniyle gençlere kıyasla teknoloji kullanımında daha düşük bir eğilim gösterebilir veya teknolojiye karşı mesafeli bir tutum sergileyebilirler.
	D2	Algılanan Fayda Eksikliği	Algılanan fayda, bireyin belirli bir teknolojiyi kullanmanın kendisine katkı sağlayacağına dair inanç düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Ancak yaşlı bireyler, e-Sağlık hizmeti uygulamalarının kendileri için ek bir avantaj sunmadığını düşünmekte ve bu teknolojilerin sağlık süreçlerine olumlu bir katkı sağlayacağına inanmamaktadır.
	D3	Algılanan Kullanım Kolaylığı Eksikliği	Algılanan kullanım kolaylığı, bireyin bir teknolojiyi kullanırken minimum çaba harcamaya dair inanç düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Ancak yaşlı bireyler, e-Sağlık hizmeti uygulamalarının karmaşık ve zorlayıcı olduğunu düşünmektedir. Buna karşın, kullanıcı dostu ve pratik tasarıma sahip e-Sağlık çözümleri, yaşlı yetişkinlerin bu teknolojileri benimsemesini ve daha yaygın kullanmasını teşvik edebilir.
	D4	Yaşam Doyumu ve Hayata Karşı Olumsuz Tutum	Ekonomik yetersizlik, düşük gelir seviyesi, sağlık problemleri ve depresyon gibi faktörler, yaşlı bireylerin sosyal hayattan uzaklaşmasına ve yalnızlık hissini artırmasına neden olabilir. Bu durum, onların teknoloji ve e-Sağlık hizmetlerine karşı ilgisiz kalmasına ve bu tür uygulamaları kullanma motivasyonlarının azalmasına yol açabilir.
Sosyo-Çevresel Engeller	SÇ1	Yetersiz Kolaylaştırıcı Koşullar	Kolaylaştırıcı koşullar, yaşlı bireylerin teknoloji kullanımını destekleyen çevresel ve yapısal faktörlerdir. Araştırmalar, bu koşulların teknoloji kullanım davranışını doğrudan etkileyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Hindistan'da yapılan bir çalışmada, kolaylaştırıcı koşulların yaşlı bireylerin teknoloji kullanımına olumlu katkı sağladığı belirlenmiştir. Dolayısıyla, bu destekleyici faktörlerin eksikliği, yaşlı bireyler arasında e-Sağlık hizmetlerinin benimsenmesini ve etkin kullanımını olumsuz yönde etkileyebilir.
	SÇ2	Negatif Özne Norm	Özne norm, yaşlı bireyler için önemli olan kişilerin, onların teknoloji kullanımına yönelik tutum ve davranışlarını etkilemesi olarak tanımlanmaktadır. Aile üyeleri ve akrablardan gelen olumsuz yönlendirme veya destek eksikliği, yaşlı bireylerin e-Sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlayabilir ve bu durum sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamamalarına yol açarak olumsuz sağlık sonuçlarına neden olabilir.
	SÇ3	Sosyal Destek Eksikliği	Sosyal dışlanma yaşayan ve arkadaşları ile ailelerinden yeterli sosyal destek alamayan yaşlı bireyler, sağlık hizmetlerine erişimlerini etkileyen e-Sağlık teknolojilerine karşı sınırlı bir ilgi gösterebilirler. Bununla birlikte, sosyal etkileşim ihtiyacı yaşlı bireyler için teknolojiyi kullanma konusunda bir motivasyon kaynağı olabilir ve dijital platformlara olan ilgilerini artırabilir.
	SÇ4	Yetersiz Fon/Maliyet Toleransı	Yetersiz fon veya düşük maliyet toleransı, yaşlı bireylerin e-Sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlayan önemli bir faktördür. Araştırmalar, e-Sağlık hizmetlerinin ekonomik olarak erişilebilir olmasının, daha iyi sağlık sonuçları elde edilmesini sağladığını göstermektedir. Yeterli finansal destek ve uygun maliyet politikaları, yaşlı bireylerin bu teknolojileri benimsemesini artırarak, politika yapıcıların akıllı sağlık hizmetleri alanında daha etkin çözümler geliştirmesine katkı sağlayacaktır.
Sağlık ve Beceri Kaynaklı Engeller	SB1	Fiziksel Sağlık	Yaşlı bireylerin fiziksel sağlık durumları, e-Sağlık hizmeti uygulamalarını her zaman etkin bir şekilde kullanmalarına olanak tanımayabilir. Görme, işitme ve motor becerilerdeki yaşa bağlı gerilemeler, bu teknolojilere erişimi ve kullanımı zorlaştırarak dijital sağlık hizmetlerinden yararlanma sürecini kısıtlayabilir.
	SB2	Psikolojik Uygunluk Eksikliği	Yaşlı bireyler, psikolojik faktörler nedeniyle e-Sağlık hizmeti uygulamalarını kullanmaya isteksiz olabilir veya bu konuda kendilerini yetersiz hissedebilirler. Teknolojiye yönelik kaygı, güven eksikliği ve yeni sistemleri öğrenme konusundaki endişeler, yaşlı bireylerin e-Sağlık çözümlerini benimsemesini zorlaştırabilir.
	SB3	Bilişsel Yetenek Eksikliği	Teknoloji kullanımı ile bilişsel yetenekler arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Yaşlı bireyler, bilgiyi anlama, işleme, kaydetme ve hatırlama gibi bilişsel becerilerde yaşa bağlı gerilemeler yaşadıklarında, e-Sağlık hizmetlerini kullanma konusunda zorluklarla karşılaşabilirler. Bu durum, sistemleri öğrenme sürecini daha karmaşık hale getirerek teknolojiye adaptasyonlarını zorlaştırabilir.
	SB4	Öz Yeterlilik Eksikliği	Öz-yeterlilik, bireyin bir sistemi veya teknolojiyi etkin bir şekilde kullanma becerisine ve yetkinliğine dair algısı olarak tanımlanmaktadır. Kişinin teknolojiye olan güveni ve kendine olan inancı, sistemleri benimseme ve etkili bir şekilde kullanma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.
	SB5	Kaygı Bozukluğu (Anksiyete)	Anksiyete, bireyin bir sistemi kullanmaya niyetlendiğinde yaşadığı tereddüt ve endişe olarak tanımlanmaktadır. Araştırmalar, kaygının yaşlı bireylerin teknoloji kullanım davranışları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, sağlık sistemleri tarafından sunulan rehberlik ve eğitim programları, yaşlı bireylerin kaygılarını azaltarak e-Sağlık hizmetlerini daha güvenle ve etkin bir şekilde kullanmalarına yardımcı olabilir.

Yaşlı bireylerin e-sağlık kullanımı önündeki engellerini aşmaya yönelik uzman görüşleri alınarak geliştirilen strateji önerileri aşağıda sunulmuştur.

Strateji 1 (ST1): Aile hekimlikleri aracılığıyla takip edilen yaşlı bireylere veya yaşlı bireylerin bakımından sorumlu yakınlarına, Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) ve E-Nabız uygulamalarının kullanımı konusunda rehberlik hizmeti sunulabilir. Bu sayede yaşlı bireylerin dijital sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırılabilir.

Strateji 2 (ST2): Akıllı bileklikler ile e-sağlık uygulamalarının MHRS ve E-Nabız sistemleriyle entegrasyonu teşvik edilerek, yaşlı bireylerin takip etmekte zorlandığı sağlık verileri anlık ve otomatik olarak izlenebilir. Bu sayede sağlık durumları daha etkin bir şekilde kontrol altında tutulabilir.

Strateji 3 (ST3): Yaşlı bireylere yönelik e-sağlık uygulamaları, sesli yanıt ve komut sistemleri ile özelleştirilerek kullanım kolaylığı sağlanabilir. Ayrıca, telefon rehberi ile entegrasyon sayesinde aile hekimleri veya tedavi sürecinde oldukları hekimlerle sesli ve görüntülü iletişim kurmaları mümkün hale getirilebilir. Böylece, fiziksel olarak sağlık hizmetine erişemeyen yaşlı bireylerin uzaktan takip ve kontrolleri daha etkin bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Strateji 4 (ST4): E-sağlık uygulamalarına, yaşlı bireylerin anksiyete ve stres yönetimine destek olabilecek meditasyon gibi uygulama içi etkinlikler entegre edilebilir. Bu sayede, ruh sağlığını koruyarak yaşlı bireylerin endişe ve duygu durum bozukluklarıyla daha etkili bir şekilde baş etmeleri sağlanabilir.

Strateji 5 (ST5): Yaşlı bireyler için geliştirilen e-sağlık uygulamaları, yalnızlık hissini azaltmaya yönelik olarak müzik, sohbet odaları veya sanal topluluklar gibi sosyal etkileşim imkânlarıyla revize edilebilir. Böylece, bireylerin sağlık takibinin yanı sıra psikososyal ihtiyaçları da desteklenmiş olur.

3.2. Metot

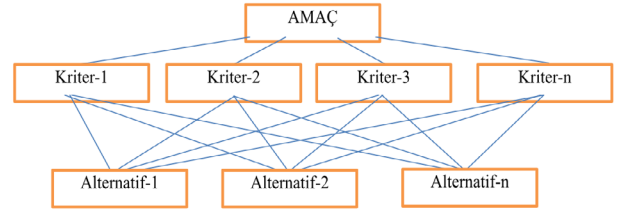
3.2.1. Analitik Hiyerarşi Proses Yöntemi

1968 yılında Myers ve Alpert tarafından ortaya atılan Analitik Hiyerarşi Proses yöntemi, 1977 yılında Saaty tarafından geliştirilen ve literatüre kazandırılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisidir. Analitik hiyerarşi proses yöntemi birden çok niteleyici veya niceleyici ölçütlere sahip karmaşık sorunları çözüme ulaştırmaya yarayan, günlük yaşam dahil kullanımı uygun bir tekniktir (Çiftçioğlu, 2013).

AHP tekniğinde problemler, problemin temel amacı, kriterleri, ait kriterleri ve alternatifleri arasındaki karşılıklı bağlantıları hiyerarşik ağ yapısı ile ifade eden modelleme aracıdır. Yöntemin esas özelliklerinden birisi de karar vericilerin hem nesnel hem öznel görüşlerini karar aşamasına dahil etme imkanı sunmasıdır (Kuruözüm ve Atsan, 2001).

Analitik hiyerarşi prosesinin adımları aşağıda belirtilmiştir (Durdudiler, 2006).

Adım 1 Hiyerarşik Ağ Yapısının Oluşturulması: Karar amacı ile en tepe noktasında problemin amacının, bir alt noktada kriterlerin en alt noktada ise alternatiflerin bulunduğu bir ağ yapısı oluşturulur.

Şekil 1: Hiyerarşik Ağ Modeli

Adım 2 İkili Karşılaştırma Matrisi ve Üstünlüklerin Belirlenmesi: Eşitlik 1 yoluyla oluşturulan karar matrisinde belirtilen ölçütlerin önemleri ve üstünlükleri karar vericilerin Saaty tarafından geliştirilmiş ve Tablo 2'de belirtilen önem ölçeğine göre yargılarını içermektedir.

$$A = \begin{bmatrix} 1 & a_{21} & a_{31} & \dots & a_{n1} & \frac{1}{a_{21}} & 1 & a_{32} & \dots & a_{n2} & \frac{1}{a_{31}} & \frac{1}{a_{32}} & 1 & \dots & a_{n3} & \dots & \dots & \frac{1}{a_{n1}} & \frac{1}{a_{n2}} & \frac{1}{a_{n3}} & \dots & 1 \end{bmatrix}_{n \times n}$$

Tablo 2: AHP Önem Ölçeği

Önem Derecesi	Tanım
1	Eşit derecede önemli
3	Orta derece önemli
5	Kuvvetli derecede önemli
7	Çok kuvvetli derecede önemli
9	Mutlak derecede önemli
2,4,6,8	Ara değerler

(Saaty, 1990)

Adım 3 Özvektörün Belirlenmesi: Bu adımda matriste yer alan olguların diğer elemanlara göre önemlerini belirten özvektör Eşitlik 2 yoluyla hesaplanmaktadır. $i=1,2,3,\dots,n$ ve $j=1,2,3,\dots,n$ olmak üzere;

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad w = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n} \quad 2$$

Adım 4 Özvektörün Tutarlılık Hesaplanması: AHP yönteminde elde edilen ikili karşılaştırma matrislerinden hesaplanan ağırlık vektörlerinin güvenilirliği, bu matrislerin tutarlılık düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, her matris için tutarlılık oranı (Consistency Ratio – CR) hesaplanarak, karar vericilerin yargılarında ne ölçüde tutarlı oldukları değerlendirilir. Tutarlılık oranı, karşılaştırma matrisinden elde edilen maksimum özdeğer (λ_{max}) yardımıyla hesaplanan tutarlılık indeksi (CI) ve aynı boyuttaki rastgele matrislerin ortalama tutarlılığını gösteren rassallık indeksi (RI) kullanılarak bulunmaktadır (Eşitlik 3, Eşitlik 4, Eşitlik 5). Bu bağlamda, $CR \leq 0,10$ koşulu, uzman değerlendirmelerinin istatistiksel olarak tutarlı olduğunu göstermektedir (Saaty, 1990). CR değerinin 0,10'un üzerinde olması durumunda, karşılaştırma matrisinin yeniden düzenlenmesi veya uzman görüşünün gözden geçirilmesi gerekebilir. Bu çalışmada, tüm uzmanlara ait karşılaştırma matrislerinin CR değerleri 0,10'un altında hesaplanmış ve bu sayede elde edilen ağırlıkların güvenilirliği metodolojik olarak doğrulanmıştır. Kullanılan Rassallık Endeksi (RI) değerleri ise Tablo 3'te sunulmuştur. $i=1,2,3,\dots,n$ ve $j=1,2,3,\dots,n$ olmak üzere,

$$D = [a_{ij}]_{n \times n} \quad x[w_i]_{n \times 1} = [d_i]_{n \times 1} \quad 3$$

$$\lambda_{max} = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{d_i}{w_i}}{n} \quad 4$$

Tablo 3: Rassallık Endeksi (RI) Değerleri

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

(Ecer ve Küçük, 2008)

$$CR = \frac{\lambda - n}{(n-1)RI}$$

5

Adım 5 Sonuçların Değerlendirilmesi: Son adımda mx1 DW karar matrisi meydana getirilir. Oluşturulan matrisin Eşitlik 6 ve Eşitlik 7 yoluyla kriterler arası W üstünlük vektörüyle çarpımı ile R sonuç vektörü elde edilir.

i=1,2,3,...m ve j=1,2,3,...,n olmak üzere,

$$DW = [w_{ij}]_{m \times n}$$

6

$$R = DW \times W$$

7

Bu çalışmada, AHP yöntemi yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımını engelleyen faktörlerin önceliklendirilmesinde kullanılmıştır. İlk olarak, literatürde sıklıkla karşılaşılan ve Mumtaz (2022) çalışmasından uyarlanarak belirlenen üç ana engel (davranışsal, sosyo-çevresel, sağlık ve beceri kaynaklı) ve bu engellere bağlı toplam on üç alt engel, hiyerarşik yapı içerisinde modellenmiştir. Uzman hekimlerin görüşleri doğrultusunda, bu engeller yapılandırılmış anket formu ile ikili karşılaştırma yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş ve her bir katılımcıdan karşılaştırma matrisi oluşturulmuştur. Elde edilen karar matrisleri üzerinden geometrik ortalama yöntemiyle bileşik matris oluşturulmuş ve özvektör hesaplamalarıyla ağırlık değerleri elde edilmiştir. Ayrıca, tutarlılık oranları (CR) her bir matris için ayrı ayrı hesaplanmış ve tamamının 0,10'un altında olduğu görülerek kararların tutarlı olduğu doğrulanmıştır. Böylece, her bir engel ve alt engel için göreceli önem düzeyleri belirlenmiş ve bu bulgular hem yerel hem de global sıralamalarla sonuç kısmında sunulmuştur.

3.2.2. MARCOS Yöntemi

MARCOS yöntemi seçenekler ve referans ifadeleri arasındaki bağlantıyı belirtmeye dayanan bir tekniktir. Bu teknik ile seçeneklerle ilgili yarar işlevleri belirlenir ve ideal anti ideal çözümler esasında uzlaşma sıralaması yapılabilmektedir. MARCOS yöntemi aşağıda açıklanan adımları içermektedir (Stević ve Brković, 2020:3).

Adım 1 Karar Matrisinin Oluşturulması: Yöntemde ilk adım olarak Eşitlik 8 yoluyla karar matrisi elde edilir.

$$X = \begin{matrix} & C_1 & C_2 & \dots & C_n \\ A_1 & A_2 & \dots & A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} & x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} & \dots & x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad 8$$

Adım 2 Genişletilmiş Karar Matrisinin Elde Edilmesi: İlk adım olarak oluşturulan karar matrisine ideal ve anti ideal çözümün toplanmasıyla elde edilmektedir.

$$X^0 = \begin{matrix} & A_1 & A_2 & \dots & A_m & A_{m+1} & A_{m+2} & \dots & A_{m+n} \\ A_1 & A_2 & \dots & A_m & A_{m+1} & A_{m+2} & \dots & A_{m+n} \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} & x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} & \dots & x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} & x_{m+1} & x_{m+2} & \dots & x_{m+n} & x_{m+1} & x_{m+2} & \dots & x_{m+n} \end{bmatrix} \quad 9$$

Fayda ve maliyet ayırması gerçekleştirilerek ideal ve anti ideal çözüm hesaplanması ortaya koyulmaktadır. Daha sonra Eşitlik 10 ve Eşitlik 11 ile AI ve All satırları çözümlenmektedir.

$$10 \quad AI = \left(j. \text{ kriter} \in \text{fayda} \Rightarrow x_{aij} = \max_{ij} j. \text{ kriter} \in \text{maliyet} \Rightarrow x_{aij} = \min_{ij} j. \right)$$

$$11 \quad All = \left(j. \text{ kriter} \in \text{fayda} \Rightarrow x_{aaj} = \min_{ij} j. \text{ kriter} \in \text{maliyet} \Rightarrow x_{aaj} = \max_{ij} j. \right)$$

Adım 3 Genişletilmiş Karar Matrisinin Normalize Edilmesi: Genişletilmiş karar matrisinin normalize edilirken fayda ölçütleri için Eşitlik 12 maliyet ölçütleri içinse Eşitlik 13'den faydalanılmaktadır.

$$12 \quad n_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ai}}, j \in \text{fayda}$$

$$13 \quad n_{ij} = \frac{x_{ai}}{x_{ij}}, j \in \text{maliyet}$$

Adım 4 Ağırlık Matrisinin Elde Edilmesi: Ağırlık matrisi oluşturulurken Eşitlik 14 kullanılmakta ve normalize matris ve kriter ağırlıkları wij'nin çarpımıyla oluşturulmaktadır.

$$14 \quad v_{ij} = n_{ij} w_j$$

Adım 5 Alternatiflerin Fayda Sıralamasının Yapılması: Eşitlik 15 ve 16 yardımıyla çözümleme yapılmaktadır. Eşitliklerde bulunan Si ağırlıklı matriste yer alan değerlerin toplamını ifade ederken Eşitlik 15 yardımıyla oluşturulmaktadır.

$$15 \quad K_i^+ = \frac{S_i}{S_{ai}} \quad (15)$$

$$16 \quad K_i^- = \frac{S_i}{S_{ai}} \quad (16)$$

$$17 \quad S_i = \sum_{j=1}^n v_{ij}$$

Adım 6 Fayda İşlevlerinin Çözümlemesi: Fayda işlevinin çözümlenmesi her bir seçenek için Eşitlik 18 yardımıyla gerçekleştirilir. Eşitlik 18' de yer alan ifadeler için fayda ölçütlerine göre ideal çözüm ifade edilirken Eşitlik 19, fayda ölçütlerine göre ideal olmayan çözüm ifade edilirken ise Eşitlik 20 kullanılmaktadır.

$$18 \quad K_i = \frac{K_i^+ + K_i^-}{1 + \frac{1-f(K_i^+)}{f(K_i^-)} + \frac{1-f(K_i^-)}{f(K_i^+)}}$$

$$19 \quad f(K_i^+) = \frac{K_i^-}{K_i^+ + K_i^-} \quad (19)$$

$$20 \quad f(K_i^-) = \frac{K_i^+}{K_i^+ + K_i^-}$$

Adım 7 Alternatiflerin Sıralanması: Alternatiflerin sıralaması Eşitlik 18 yoluyla oluşturulan fayda ölçütleri değerlendirilmektedir ve fayda ölçüt seviyesi en yüksek olan alternatif en iyi alternatif olarak ifade edilmektedir.

Bu çalışmada, AHP yöntemi ile belirlenen engeller doğrultusunda uzman görüşleriyle elde edilen strateji önerilerinin önceliklendirilmesi amacıyla MARCOS yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak, uzman görüşleri doğrultusunda açık uçlu olarak alınan stratejik çözüm önerileri tematik analizle beş başlık altında toplanmış ve her bir strateji için karar matrisi oluşturulmuştur. Bu stratejiler; sosyal etkileşim temelli çözümler, teknolojik entegrasyon, kullanıcı dostu tasarım, rehberlik desteği ve psikolojik destek uygulamaları şeklinde belirlenmiştir. Genişletilmiş karar matrisi oluşturulmuş, ideal ve anti-ideal çözümler hesaplanmış ve fayda fonksiyonlarına göre normalize edilmiştir. Her bir strateji için $f(K+)$ ve $f(K-)$ değerleri kullanılarak göreceli yararlılık katsayıları belirlenmiş ve sıralama elde edilmiştir.

4. Bulgular

Bu çalışmada Türkiye’de yaşlı bireylerin e-sağlık kullanımını kısıtlayan engelleri önceliklendirmek ve bu engelleri aşmaya yönelik önerilen stratejileri değerlendirmek ve dolayısıyla ilgili konunun yönetilmesi için öneriler sunmak amaçlanmıştır. AHP yöntemi ile yaşlı bireylerin e-sağlık kullanımında karşılaştıkları engeller önem derecelerine sıralanmış; MARCOS yöntemi ile ise engelleri aşmaya yönelik geliştirilen stratejiler önceliklendirilmiştir. Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7’de ana ve alt engellere ait engellerin ikili karşılaştırmaları sunulmuştur. Bu tablolar 10 uzman hekimin görüşleri doğrultusunda elde edilen ortak görüşler sunulmuştur. Tüm verilen yanıtlarda tutarlılık oranı 0,10’un altındadır. Bu durum karar vericilerin yargısız davrandığını göstermektedir.

Tablo 4. Yaşlı Bireylerin E-Sağlık Kullanımı Önündeki Ana Engellerin İkili Karşılaştırmaları

	U1	U2	U3	U4	U5	U6	U7	U8	U9	U10	Geo. Ort.	Ortak Görüş	
D	3	8	8	1	7	9	8	1	1	1/9	2,53	3	SÇ
D	1/7	1/4	1/9	1	1	1/4	1/6	1/6	1/7	9	0,36	1/3	SB
SÇ	1/7	1/8	1/9	1	1/3	1/9	1/6	1	1/2	9	0,38	1/3	SB

Tablo 4, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımında karşılaştıkları üç ana engeli — Davranışsal Engeller (D), Sosyo-Çevresel Engeller (SÇ), Sağlık ve Beceri Kaynaklı Engeller (SB) — 10 uzman görüşü doğrultusunda AHP yöntemiyle ikili karşılaştırmalar yaparak değerlendirmektedir. Her uzman, bu üç engeli kendi içinde karşılaştırarak önem derecelerini belirtmiş, ardından her engel için geometrik ortalamalar hesaplanmış ve uzmanların ortak görüşü belirlenmiştir. Tablodaki sonuçlara göre Davranışsal Engeller (D), Sosyo-Çevresel Engellere (SÇ) göre daha fazla önemli iken Sağlık ve Beceri Kaynaklı Engellere (SB) göre daha az önemli bulunmuştur. Sonuçlar, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerine erişiminde en büyük sorunun sağlık durumları ve dijital beceri eksiklikleri olduğunu göstermekte; bu durum, dijital okuryazarlık ve bireysel yetkinliklerin artırılmasının sürece olumlu katkı sağladığına işaret etmektedir.

Tablo 5. Yaşlı Bireylerin E-Sağlık Kullanımı Önündeki Davranışsal Engellere ait Alt Engellerin İkili Karşılaştırmaları

	U1	U2	U3	U4	U5	U6	U7	U8	U9	U10	Geo. Ort.	Ortak Görüş	
D1	7	6	8	7	7	1/4	1/5	1/7	1/6	9	1,68	2	D2
D1	1/5	5	1/7	6	1/6	1/4	1/8	1/5	1/5	9	0,53	1/2	D3
D1	5	7	7	7	6	1	6	5	6	9	5,27	5	D4
D2	1/7	6	1/9	1/7	5	1/4	1/7	2	1	1/9	0,47	1/2	D3
D2	1/3	7	7	7	6	5	5	4	5	1/9	2,87	3	D4
D3	7	2	8	8	8	5	8	1/4	5	9	4,48	4	D4

Tablo 5, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımında karşılaştıkları dört davranışsal alt engeli — D1: Teknoloji Kullanımına Yönelik Olumsuz Tutum, D2: Algılanan Fayda Eksikliği, D3: Algılanan Kullanım Kolaylığı Eksikliği ve D4: Yaşam Doyumu ve Hayata Karşı Olumsuz Tutum — 10 uzman görüşüne dayalı olarak AHP yöntemiyle ikili karşılaştırmalar yaparak değerlendirmektedir. Her uzman bu dört alt engeli birbirine göre kıyaslamış, elde edilen oranlarla geometrik ortalamalar hesaplanmış ve uzmanların ortak görüşü belirlenmiştir. Tablodaki sonuçlara göre D1, D2 ve D4’e göre daha önemli bulunurken; D3’e göre daha az önemli görülmüştür. D2, D3’e göre daha az önemli bulunmuş, ancak D4’e göre daha önemli olarak değerlendirilmiştir. D3’te D4’e göre daha önemli bulunmuştur. Sonuçlara göre en yüksek öncelik D3’e verilmiş, bu engel uzmanlar tarafından en sık ön plana çıkarılan davranışsal sorun olarak belirlenmiştir. Bu da bu da yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımında karşılaştıkları en büyük davranışsal sorunun, dijital uygulamaların karmaşık bulunması ve kullanım kolaylığına dair endişeler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, yaşlı bireylerin dijital sağlık hizmetlerini benimseyebilmeleri için ara yüzlerin sadeleştirilmesi, rehberlik sunulması ve kullanıcı dostu tasarımlar geliştirilmesinin öncelikli bir ihtiyaç olduğunu göstermekte; teknolojiye erişimin sadece donanımsal değil, algısal ve deneysel boyutlarda da desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 6. Yaşlı Bireylerin E-Sağlık Kullanımı Önündeki Sosyo-Çevresel Engellere ait Alt Engellerin İkili Karşılaştırmaları

	U1	U2	U3	U4	U5	U6	U7	U8	U9	U10	Geo. Ort.	Ortak Görüş	
SÇ1	5	1/7	7	1/8	5	1/5	1/8	1/4	1/5	9	0,72	1	SÇ2
SÇ1	1	1/5	1/7	7	1/5	1/5	1/7	1/4	1/5	9	0,47	1/2	SÇ3
SÇ1	5	7	7	8	2	1	7	4	1/5	9	3,39	3	SÇ4
SÇ2	1/7	3	7	7	1/6	1/4	8	1/4	1/3	1/9	0,76	1	SÇ3
SÇ2	1	5	7	7	5	1/2	8	6	1/3	9	3,12	3	SÇ4
SÇ3	6	7	1/7	7	7	2	7	6	1	9	3,4	3	SÇ4

Tablo 6, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımında karşılaştıkları dört sosyo-çevresel alt engeli — SÇ1: Yetersiz Kolaylaştırıcı Koşullar, SÇ2: Negatif Öznel Norm, SÇ3: Sosyal Destek Eksikliği ve SÇ4: Yetersiz Fon/Maliyet Toleransı — 10 uzman görüşüne dayalı olarak AHP yöntemiyle ikili karşılaştırmalar yaparak değerlendirmektedir. Her uzman bu dört alt engeli birbirine göre kıyaslamış, elde edilen oranlarla geometrik ortalamalar hesaplanmış ve uzmanların ortak görüşü belirlenmiştir. Tablodaki sonuçlara göre SÇ1, SÇ2 ile eşit önem düzeyinde bulunmuş olup; SÇ3’e göre daha az önemli, SÇ4’ göre de daha fazla önemli bulunmuştur. SÇ2 ise SÇ3 ile eşit düzeyde önemli bulunmuş, ancak SÇ4’e göre daha önemli olarak değerlendirilmiştir.

SÇ3'te SÇ4'ten daha fazla önemli bulunmuştur. Tablonun genel sonuçlarına göre en yüksek öncelik SÇ3'e verilmiş, bu engel uzmanlar tarafından en sık ön plana çıkarılan sosyo-çevresel sorun olarak belirlenmiştir. Bu da yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerine erişiminde en büyük engelin, yeterli sosyal destekten yoksun olmaları olduğunu göstermektedir. Aile üyeleriyle, arkadaş çevresiyle veya bakım verenlerle olan etkileşimlerin zayıf olması, yaşlı bireylerin dijital sağlık teknolojilerine karşı mesafeli kalmalarına yol açmakta; bu durum, hem hizmetlere erişimlerini hem de bu hizmetleri sürekli kullanma motivasyonlarını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla, yaşlı bireylerin sosyal çevreleriyle daha güçlü bağlar kurmalarını destekleyecek uygulamalar ve toplumsal destek mekanizmaları, e-sağlık hizmetlerinin etkin kullanımını artırmada kritik rol oynamaktadır.

Tablo 7. Yaşlı Bireylerin E-Sağlık Kullanımı Önündeki Sağlık ve Beceri Kaynaklı Engellere ait Alt Engellerin İkili Karşılaştırmaları

	U1	U2	U3	U4	U5	U6	U7	U8	U9	U10	Geo. Ort.	Ortak Görüş	
SB1	1	9	1/7	7	1/7	1/4	8	1/6	3	9	1,28	1	SB2
SB1	1/7	9	1/7	1/7	1/6	1/8	1/8	1/9	1/4	9	0,33	1/3	SB3
SB1	1/3	7	1/9	8	1/6	1/6	1/8	1/8	1/3	9	0,55	1/2	SB4
SB1	1	5	1/6	8	1/2	2	1/5	1/6	1	9	1,07	1	SB5
SB2	1/7	1/7	1/7	1/7	1/6	6	1/7	1/7	1/4	1/9	0,22	1/5	SB3
SB2	1/3	1/6	1	1/7	1	2	1/7	1/7	1/4	1/9	0,31	1/3	SB4
SB2	1/4	1/2	1/6	1/7	4	3	1/4	1/4	1	2	0,58	1/2	SB5
SB3	7	5	8	1/7	8	2	8	1	1/4	1/9	1,64	2	SB4
SB3	7	5	8	8	6	5	6	5	3	9	5,94	5	SB5
SB4	7	6	1	8	6	5	1/5	5	4	9	3,60	4	SB5

Tablo 7, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımında karşılaştıkları sağlık ve beceri kaynaklı beş alt engeli — SB1: Fiziksel Sağlık, SB2: Psikolojik Uygunluk Eksikliği, SB3: Bilişsel Yetenek Eksikliği, SB4: Öz Yeterlilik Eksikliği ve SB5: Kaygı Bozukluğu (Anksiyete) — 10 uzman görüşüne dayalı olarak AHP yöntemiyle ikili karşılaştırmalar yoluyla değerlendirmektedir. Her uzman bu beş alt engeli birbirine göre kıyaslamış, oranlara göre geometrik ortalamalar hesaplanmış uzmanların ortak görüşü belirlenmiştir. İkili karşılaştırmalar incelendiğinde SB1; SB2 ve SB5 ile eşit derecede önemli olarak, SB3 ve SB4'e göre daha önemli olarak bulunmuştur. SB2 ise SB1 dışındaki tüm engellere göre daha az önemli bulunmuştur. SB3 engeli hem SB4 hem de SB5 engellerine göre daha fazla önemli olarak bulunmuştur. SB4 ise SB5 karşısında daha az önemli olarak değerlendirilmiştir.

Tablonun genel sonuçlarına göre en yüksek öncelik SB3'e verilmiş, bu engel uzmanlar tarafından en sık ön plana çıkarılan sağlık ve beceri kaynaklı sorun olarak belirlenmiştir. Bu da yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımında en büyük engelin bilişsel yetenek eksikliği olduğunu göstermektedir. Hafıza, dikkat, öğrenme ve problem çözme gibi bilişsel becerilerde yaşa bağlı gerilemelerin yaşanması, dijital sağlık sistemlerinin karmaşık yapısıyla birleştiğinde, yaşlı bireylerin bu teknolojilere uyum sağlama süreçlerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, bilişsel açıdan erişilebilir ve kullanıcı dostu tasarımlar geliştirilmesi, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini benimsemesini ve etkin şekilde kullanmasını destekleyecek önemli bir adımdır.

Tablo 8. Ana ve Alt Engellere Ait Yerel Ağırlıklar, Global Ağırlıklar ve Global Sıralama

Ana Faktörler	Ana Faktörlerin Ağırlıkları	Alt Faktörler	Yerel Ağırlıklar	Global Ağırlıklar	Global Sıralama
D	0,2518	D1	0,3130	0,0788	4
		D2	0,1939	0,0488	9
		D3	0,4169	0,1050	3
		D4	0,0761	0,0192	12
SÇ	0,1592	SÇ1	0,2518	0,0401	11
		SÇ2	0,2959	0,0471	10
		SÇ3	0,3536	0,0563	7
		SÇ4	0,0986	0,0157	13
SB	0,5888	SB1	0,1200	0,0707	5
		SB2	0,0949	0,0559	8
		SB3	0,4323	0,2545	1
		SB4	0,2422	0,1426	2
		SB5	0,1106	0,0651	6

Tablo 8'deki sonuçlar, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanmalarını engelleyen faktörleri analiz ederek, bu engellerin önem derecelerini ve sıralamalarını ortaya koymaktadır. Üç ana faktör olarak Davranışsal Engeller (D), Sosyo-Çevresel Engeller (SÇ) ve Sağlık ve Beceri Kaynaklı Engeller (SB) değerlendirilmiştir. Bunlar arasında en yüksek ağırlığa (0,5888) sahip olan ana engel Sağlık ve Beceri Kaynaklı Engeller (SB) olarak bulunmuştur.

Yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımı önündeki alt faktörler global olarak sıralandığında, en büyük engelin Bilişsel Yetenek Eksikliği (SB3 - Global Sıralama: 1) olduğu görülmektedir. Bilişsel yeteneklerin zayıflaması, yaşlı bireylerin bilgiyi anlama, işleme ve hatırlama gibi becerilerini etkileyerek e-Sağlık hizmetlerini kullanmalarını zorlaştırmaktadır. Bu engelin ardından, Öz Yeterlilik Eksikliği (SB4 - Global Sıralama: 2) ikinci en önemli faktör olarak öne çıkmaktadır. Yaşlı bireylerin teknolojiye olan güven eksikliği ve kendilerini yetersiz hissetmeleri, e-sağlık sistemlerini benimsemekte zorlanmalarına neden olmaktadır. Üçüncü sırada Algılanan Kullanım Kolaylığı Eksikliği (D3 - Global Sıralama: 3) yer almakta olup, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini karmaşık ve zorlayıcı bulmaları, kullanım motivasyonlarını düşürmektedir. Dördüncü sırada bulunan Teknoloji Kullanımına Yönelik Olumsuz Tutum (D1 - Global Sıralama: 4), yaşlı bireylerin güvenlik endişeleri, nesil farkı ve teknolojik bağımlılık konusundaki çekinceleri nedeniyle e-sağlık hizmetlerine mesafeli yaklaşımlarını göstermektedir. Beşinci sıradaki Fiziksel Sağlık (SB1 - Global Sıralama: 5) faktörü, görme, işitme ve motor becerilerde yaşanan gerilemelerin e-sağlık hizmetlerine erişimi sınırlandırdığına işaret etmektedir. Altıncı sırada Kaygı Bozukluğu (Anksiyete) (SB5 - Global Sıralama: 6) yer almakta olup, yaşlı bireylerin yeni teknolojilere yönelik stres ve tereddüt yaşamaları, e-sağlık hizmetlerinden uzak durmalarına neden olmaktadır. Yedinci sırada Sosyal Destek Eksikliği (SÇ3 - Global Sıralama: 7) bulunmakta, aile ve arkadaş çevresinden yeterli desteği alamayan yaşlı bireylerin dijital sağlık sistemlerine ilgisiz kalmalarına yol açmaktadır. Sekizinci sıradaki Psikolojik Uygunluk Eksikliği (SB2 - Global Sıralama: 8), yaşlı bireylerin teknolojiye yönelik isteksizlik veya yetersizlik hissi yaşamalarını ve bu durumun e-sağlık hizmetlerine olan ilgilerini azaltmasını göstermektedir. Dokuzuncu sırada Algılanan Fayda Eksikliği (D2 - Global Sıralama: 9) yer almakta olup, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerinin kendilerine herhangi bir avantaj sağladığına inanmaları, bu sistemleri kullanma eğilimlerini düşürmektedir.

Onuncu sıradaki Negatif Öznel Norm (SÇ2 - Global Sıralama: 10), aile ve akran baskısının yaşlı bireylerin e-Sağlık hizmetlerine yönelik olumsuz tutum geliştirmelerine neden olabileceğini göstermektedir. On birinci sırada bulunan Yetersiz Kolaylaştırıcı Koşullar (SÇ1 - Global Sıralama: 11), yaşlı bireyler için dijital beceri eğitimleri ve teknik destek eksikliğinin e-Sağlık kullanımını sınırlayan bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. On ikinci sıradaki Yaşam Doyumu ve Hayata Karşı Olumsuz Tutum (D4 - Global Sıralama: 12), ekonomik sıkıntılar, depresyon ve sağlık sorunları nedeniyle yaşlı bireylerin teknolojiye ilgisinin azalmasına neden olmaktadır. Son sırada yer alan Yetersiz Fon/Maliyet Toleransı (SÇ4 - Global Sıralama: 13), e-Sağlık hizmetlerinin maliyetinin yaşlı bireyler için erişilebilir olmamasının, bu hizmetlerin benimsenmesini zorlaştırdığını göstermektedir.

Alternatiflerin Uzlaşma Çözümlerine Göre Sıralanması yöntemi olan MARCOS yöntemi ile bu engellere yönelik sunulan strateji önerileri analiz edilmiştir. Her bir strateji önerisi ana engellere ait alt engellere göre sunulmuştur. Tablo 9'da engelleri aşmaya yönelik önerilen stratejilerin MARCOS yöntemine göre 10 uzman hekim tarafından önceliklendirilmesi sunulmuştur.

Tablo 9. Engelleri Aşmaya Yönelik Önerilen Stratejilerin MARCOS Yöntemine Göre Önceliklendirilmesi

	Sİ	Kİ-	Kİ+	(Kİ-)+(Kİ+)	f(K-)	f(K+)	f(Kİ)	SİRA
AAI	0,423588							
Strateji 1	0,6667	1,5740	0,6669	2,2408	0,2916	0,7024	0,5922	3
Strateji 2	0,7383	1,7431	0,7385	2,4815	0,2976	0,7024	0,6558	2
Strateji 3	0,6635	1,5664	0,6636	2,2301	0,2976	0,7024	0,5893	4
Strateji 4	0,5066	1,1959	0,5067	1,7026	0,2976	0,7024	0,4500	5
Strateji 5	0,8815	2,0811	0,8817	2,9528	0,2976	0,7024	0,7830	1
AI	0,9998							

Tablo 9'da da görüldüğü üzere MARCOS yöntemine göre 10 uzman hekimin görüşleri alınarak yapılan önceliklendirme sonucunda, yaşlı bireylerin e-Sağlık hizmetlerinden daha etkin yararlanmasını sağlamak amacıyla önerilen stratejiler sıralanmıştır. Strateji 5 (ST5), en yüksek önceliğe sahip olup (0,7830), birinci sırada yer almaktadır. Bu strateji, yaşlı bireyler için geliştirilen e-Sağlık uygulamalarının yalnızlık hissini azaltmaya yönelik olarak müzik, sohbet odaları ve sanal topluluklar gibi sosyal etkileşim imkânları ile desteklenmesini önermektedir. Bu sonucun, yaşlı bireylerin e-sağlık kullanımında sosyal destek ve etkileşim ihtiyacının ne kadar önemli olduğunu gösterdiği söylenebilir. Dijital sağlık hizmetlerinin sadece tıbbi takip amacıyla değil, aynı zamanda yaşlı bireylerin psikososyal ihtiyaçlarını karşılamak için de kullanılması gerektiği vurgulanabilir. İkinci sırada yer alan Strateji 2 (ST2) (0,6558), akıllı bileklikler ile e-sağlık uygulamalarının MHRS ve E-Nabız sistemleriyle entegrasyonunu teşvik ederek yaşlı bireylerin sağlık verilerinin anlık olarak takip edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu strateji, sağlık durumlarının otomatik izlenmesini sağlayarak yaşlı bireylerin sağlık takibini kolaylaştırmakta ve bu hizmetleri daha erişilebilir hale getirmektedir. Üçüncü sırada bulunan Strateji 1 (ST1) (0,5922), aile hekimlikleri aracılığıyla yaşlı bireylere ve bakım verenlerine MHRS ve E-Nabız kullanımı konusunda rehberlik hizmeti sunulmasını önermektedir. Bu strateji, yaşlı bireylerin dijital sağlık

hizmetlerini daha bilinçli kullanmalarına yardımcı olmayı hedefleyerek, rehberlik ve eğitim desteğinin önemini ortaya koymaktadır. Dördüncü sırada bulunan Strateji 3 (ST3) (0,5893), sesli yanıt ve komut sistemleri ile e-Sağlık uygulamalarını daha kullanıcı dostu hale getirmeyi ve telefon rehberi ile entegrasyon sağlayarak sağlık profesyonelleriyle sesli/görüntülü iletişimi kolaylaştırmayı önermektedir. Kullanım kolaylığı sağlamayı amaçlayan bu strateji, yaşlı bireylerin teknolojiye olan adaptasyonlarını artırmayı hedeflemektedir. Son sırada yer alan Strateji 4 (ST4) (0,4500) ise, e-Sağlık uygulamalarına meditasyon gibi stres yönetimine destek olacak etkinlikler eklenmesini önermektedir. Bu stratejinin en düşük önceliğe sahip olması, yaşlı bireylerin e-Sağlık sistemlerinden beklentilerinde öncelikli olarak sosyal etkileşim ve sağlık verilerinin takibinin daha kritik olduğunu göstermektedir.

4. Sonuç

Bu araştırma, yaşlı bireylerin e-sağlık hizmetlerini kullanımında karşılaştıkları başlıca engelleri ve bu engellere yönelik çözüm stratejilerini belirlemek amacıyla çok kriterli karar verme yöntemlerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve MARCOS (Measurement of Alternatives and Ranking according to Compromise Solution) kullanılarak yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, yaşlı bireylerin dijital sağlık hizmetlerine erişiminde hem bireysel hem de sistemsel faktörlerin etkili olduğunu göstermektedir. AHP analizine göre en yüksek öncelikli üç engel sırasıyla bilişsel yetenek eksikliği, öz yeterlilik eksikliği ve algılanan kullanım kolaylığı eksikliği olmuştur.

Birinci sırada yer alan bilişsel yetenek eksikliği, yaşla birlikte hafıza, dikkat, öğrenme ve problem çözme gibi zihinsel becerilerde görülen gerilemelerin dijital sağlık sistemlerinin karmaşıklığı ile birleştiğinde yaşlı bireylerin bu sistemlere uyum sağlamasını zorlaştırdığını göstermektedir. Czaja vd. (2020), yaşlı bireylerin bilgi işleme hızlarında yaşa bağlı azalmaların bulunduğunu, bu durumun yeni teknolojilere adaptasyonu güçleştirdiğini belirtmiştir. Leist (2013) de dijital platformların öğrenilmesinde yaşlı bireylerin bilişsel kapasite sınırlılıklarının temel bir engel oluşturduğunu ifade etmiştir. Charness ve Boot (2016), dijital sistemlerin çok adımlı bilişsel işlem gerektirmesinin yaşlı bireyler için teknik değil, bilişsel bir bariyer olduğunu vurgulamaktadır.

İkinci öncelikli engel olan öz yeterlilik eksikliği, bireyin teknoloji kullanımı konusundaki özgüven eksikliği ile ilişkilidir. Bandura (1977)'nin öz yeterlilik teorisine göre, bir bireyin başarılı olabileceğine dair inancı, davranışa geçip geçmeyeceğini belirleyen temel etkidir. Mitzner vd. (2010), yaşlı bireylerin çoğunun teknolojiyi denemekten kaçındığını çünkü başarısız olacaklarına inandıklarını göstermiştir. Benzer şekilde, Berkowsky vd. (2013), daha önceki olumsuz deneyimlerin bireylerin dijital araçlardan uzaklaşmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Üçüncü sırada yer alan algılanan kullanım kolaylığı eksikliği, dijital sistemlerin yaşlı bireylerin algısında karmaşık, anlaşılabilir ve kullanıcı dostu olmaktan uzak olduğunu göstermektedir. Or ve Karsh (2009), dijital sağlık teknolojilerinin tasarımında yaşlı kullanıcıların bilişsel, görsel ve işitsel özelliklerinin çoğunlukla göz ardı edildiğini; bu durumun kullanım isteğini düşürdüğünü ifade etmiştir.

Mollenkopf vd. (2005) de yaşlı bireyler için tasarlanmamış sistemlerin kullanıcı deneyimini olumsuz etkilediğini ve bu durumun dışlanma hissini artırdığını savunmuştur.

Bu engellere karşı geliştirilen stratejiler MARCOS yöntemi ile önceliklendirilmiş; en etkili çözüm olarak sosyal etkileşim temelli stratejiler belirlenmiştir (ST5). Bu stratejiler, sohbet odaları, sanal topluluklar, müzik içerikleri ve etkileşimli dijital uygulamalar aracılığıyla yaşlı bireylerin yalnızlık duygusunu azaltmayı ve dijital sistemlerle duygusal bir bağ geliştirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Berkowsky vd. (2017), sosyal etkileşim içeren dijital uygulamaların yaşlı bireylerin sistemlere olan tutumlarını önemli ölçüde iyileştirdiğini belirtmiştir. İkinci sırada yer alan akıllı bileklikler ve otomatik sağlık verisi takibi (ST2) gibi pasif kullanım gerektiren çözümler, bilişsel yükü azaltmaları nedeniyle yaşlı bireyler tarafından daha kolay benimsenmektedir (Heart ve Kalderon, 2013).

Bu bulgular, yalnızca Türkiye özelinde değil, farklı ülkelerde yapılan çalışmalarla da karşılaştırıldığında anlamlı benzerlikler ve ayrımlar sunmaktadır. Mumtaz (2022) tarafından Pakistan'da yürütülen benzer bir AHP çalışmasında da sağlık ve beceri kaynaklı engeller (SB) öne çıkmıştır. Ancak Pakistan'da en yüksek öncelikli alt engel "kaygı bozukluğu (SB5)" olarak belirlenmiş, bilişsel yetenek eksikliği daha düşük öncelik kazanmıştır. Bu durum, ülkeler arasında dijital okuryazarlık, sosyal destek yapıları ve psikolojik güven düzeylerinin farklılık gösterdiğini düşündürmektedir.

Elde edilen bulgular ayrıca dijital eşitsizlik literatürüyle güçlü biçimde örtüşmektedir. Van Dijk ve Hacker (2003) tarafından ortaya konulan "motivasyonel erişim" kavramı, dijital uçurumun yalnızca teknik altyapı yoksunluğuyla değil; bireylerin psikososyal faktörler nedeniyle dijital sistemleri kullanmaktan kaçınmalarıyla da ilgili olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, öz yeterlilik eksikliği, bilişsel yetersizlik ve kaygı bozukluğu gibi etkenler, bireyin dijital ortamlarda "görünmez dışlanma" yaşamasına neden olmaktadır. Dobransky ve Hargittai (2006), fiziksel erişim düzeyi yüksek olsa bile, motivasyonel düzeyde eksiklik yaşayan bireylerin dijital dünyada etkili olamadığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, çalışmamızda en öncelikli engellerin bu tür bireysel ve psikososyal faktörlerden oluşması, dijital dışlanmanın görünmeyen yüzünü yansıtmaktadır.

Ek olarak, bu çalışmanın sonuçları Xie (2011), Tavares ve Oliveira (2016), Peek vd. (2014) gibi farklı coğrafyalarda yapılmış çalışmalarla da örtüşmektedir. Bu çalışmalarda da yaşlı bireylerin dijital sağlık sistemlerine katılımında rehberlik, sosyal etki, dijital sağlık okuryazarlığı, teknolojik tasarım ve bireysel motivasyon gibi faktörlerin belirleyici olduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak, yaşlı bireylerin dijital sağlık sistemlerinden eşit, etkili ve sürdürülebilir biçimde yararlanabilmeleri için çok boyutlu stratejiler geliştirilmelidir. Sadece donanım ve bağlantı altyapısı değil; aynı zamanda psikolojik destek, teknoloji eğitimi, kullanıcı dostu tasarım, sosyal etkileşim fırsatları ve rehberlik mekanizmaları da dijital sağlık politikalarının ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Türkiye özelinde bu bulgular, yaşlı bireylere yönelik dijital sağlık sistemlerinin sadece bir

"teknoloji yatırımı" olarak değil; aynı zamanda bir "toplumsal kapsayıcılık politikası" olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu bağlamda çalışma, literatüre hem teorik katkı (motivasyonel erişim, dijital dışlanma, yaşlı dostu dijital tasarım) hem de uygulamalı politika önerisi (strateji önceliklendirme, ülke karşılaştırması, çok kriterli karar desteği) sunmaktadır. Bulguların hem akademik çevrelere hem de sağlık politikası üreticilerine yön gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yazarların Notu

Bu çalışma Gözde KOCA danışmanlığında Cennet BULUT tarafından hazırlanan "Yaşlılarda e-sağlık kullanımının önündeki engellerin önceliklendirilmesi: Analitik hiyerarşi prosesi uygulaması" başlıklı dönem projesinden türetilmiştir.

Kaynakça

Akyazı, A. (2018). Dijitalleşen Ticaret: Yaşlı Dostu E-Ticaret Siteleri Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 8(4), 602-614.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.

Berkowsky, R. W., Cotton, S. R., Yost, E. A., & Winstead, V. P. (2013). Attitudes towards and limitations to ICT use in assisted and independent living communities: Findings from a specially-designed technological intervention. *Educational gerontology*, 39(11), 797-811.

Berkowsky, R. W., Sharit, J., & Czaja, S. J. (2017). Factors predicting decisions about technology adoption among older adults. *Innovation in aging*, 1(3), igy002.

Charness, N., & Boot, W. R. (2016). Technology, gaming, and social networking. *Handbook of the Psychology of Aging*, 389-407.

Czaja, S. J., Kallestrup, P., & Harvey, P. D. (2020). Evaluation of a novel technology-based program designed to assess and train everyday skills in older adults. *Innovation in Aging*, 4(6), igaa052.

Çiftçioğlu, B. (2013). İnşaat Sektöründe AHP Yöntemi İle Alt Yüklenici Seçimi: Bir Konut Projesinde Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dobransky, K., & Hargittai, E. (2006). The disability divide in internet access and use. *Information, Communication & Society*, 9(3), 313-334.

Durdudiler, M. (2006). Perakende Sektöründe Tedarikçi Performans Değerlendirilmesinde AHP ve Bulanık AHP Uygulanması, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Ecer, F. ve Küçük, O. (2008). Tedarikçi seçiminde analitik hiyerarşi yöntemi ve bir uygulama. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1): 359.
- Eğilmez, O., & Koca, G. (2021). Drivers, Challenges, and Integration of Health 4.0 Societal Engagement: Evidence from Turkey. Istanbul Business Research, 50(1), 127-148.
- Fisk, A. D., Czaja, S. J., Rogers, W. A., Charness, N., & Sharit, J. (2020). Designing for older adults: Principles and creative human factors approaches. CRC press.
- Heart, T., & Kalderon, E. (2013). Older adults: Are they ready to adopt health-related ICT? International Journal of Medical Informatics, 82(11), e209–e231.
- Kannus, P., Sievänen, H., Palvanen, M., Järvinen, T., & Parkkari, J. (2005). Prevention of falls and consequent injuries in elderly people. The Lancet, 366(9500), 1885-1893.
- Kaya, E., & Eke, E. (2023). Bireylerin mobil sağlık uygulaması kullanım durumu ve e-sağlık okuryazarlığı ilişkisi. İşletme Bilimi Dergisi, 11(1), 1-15.
- Kelley, E., Klazinga, N., Forde, I., Veillard, J., Leatherman, S., Syed, S., Kim, S.M., Nejad, S.B., Donaldson, S.L. (2018). Delivering Quality Health Services: A Global Imperative. OECD Publishing.
- Köse, N., & Erkan, N. (2021). A Quality of Life Investigation of the Population Over 65 Years Old Concerning Turkish Provinces with Different Agglomeration Levels of Elderly Population. Megaron, 16(1).
- Krishnamoorthy, S., Dua, A., & Gupta, S. (2023). Role of emerging technologies in future IoT-driven Healthcare 4.0 technologies: A survey, current challenges and future directions. Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing, 14(1), 361-407.
- Kuruüzüm A., Atsan N. (2001). Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alanındaki Uygulamaları, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:1, s.83-105.
- Leist, A. K. (2013). Social media use of older adults: A mini-review. Gerontology, 59(4), 378-384.
- Lind, L., & Karlsson, D. (2014). Telehealth for “the digital illiterate”-elderly heart failure patients experiences. In e-Health-For Continuity of Care (pp. 353-357). IOS Press.
- Mitzner, T. L., Boron, J. B., Fausset, C. B., Adams, A. E., Charness, N., Czaja, S. J., ... & Sharit, J. (2010). Older adults talk technology: Technology usage and attitudes. Computers in human behavior, 26(6), 1710-1721.
- Mollenkopf, H. (Ed.). (2005). Enhancing mobility in later life: personal coping, environmental resources and technical support; the out-of-home mobility of older adults in urban and rural regions of five European countries (Vol. 17). Ios Press.
- Mumtaz, A. (2022). Prioritizing and Overcoming Barriers to e-Health Use among Elderly People: Implementation of the Analytical Hierarchical Process (AHP). Journal of Healthcare Engineering, 2022(1), 7852806.
- Nadeem, A., Mehmood, A., & Rizwan, K. (2019). A dataset build using wearable inertial measurement and ECG sensors for activity recognition, fall detection and basic heart anomaly detection system. Data in brief, 27, 104717.
- Olson, K. E., O'Brien, M. A., Rogers, W. A., & Charness, N. (2021). Diffusion of technology: Frequency of use for younger and older adults. Innovation in Aging, 5(4), 1-12.
- Or, C. K., & Karsh, B. T. (2009). A systematic review of patient acceptance of consumer health information technology. Journal of the American Medical Informatics Association, 16(4), 550-560.
- Özer, Ö., Şantaş, F., & Budak, F. (2012). Sağlık Web Sitelerinin Kullanım Düzeylerinin İncelenmesi: Örnek Bir Uygulama. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 1(4).
- Özkan, Y., & Purutçuoğlu, E. (2010). Yaşlılıkta teknolojik yeniliklerin kabulünü etkileyen sosyalizasyon süreci. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(23), 37-46.
- Peek, S. T. M., Wouters, E. J. M., van Hoof, J., Luijkx, K. G., Boeije, H. R., & Vrijhoef, H. J. M. (2014). Factors influencing acceptance of technology for aging in place: A systematic review. International Journal of Medical Informatics, 83(4), 235–248.
- Roy, S., Roy, U., Sinha, D., & Pal, R. K. (2023). Imbalanced ensemble learning in determining Parkinson's disease using Keystroke dynamics. Expert Systems with Applications, 217, 119522.
- Saaty, T.L. (1990). How to make a decision: the analytic hierarchy process, European Journal of Operational Research, 48, p.9-26
- Shehab, M., Abualigah, L., Shambour, Q., Abu-Hashem, M. A., Shambour, M. K. Y., Alslibi, A. I., & Gandomi, A. H. (2022). Machine learning in medical applications: A review of state-of-the-art methods. Computers in Biology and Medicine, 145, 105458.
- Smith, K.H. & Nolan, M.E. (2014). Aging and health literacy. Journal of Consumer Health On the Internet, 18(1), 94-100.
- Smith, A. B., Jones, K. M., & Taylor, R. (2020). E-health solutions for aging populations: Challenges and innovations. Journal of Digital Health, 7(1), 45-60.

Stević, Ž., & Brković, N. (2020). A Novel Integrated FU-COM-MARCOS Model for Evaluation of Human Resources in a Transport Company. *Logistics*, 4(1), 1-14.

Susic, J. (2009). NIH senior health classes for senior citizens at a public library in Louisiana. *Journal of Consumer Health on Internet*, 13, 417-419.

Tavares, J., & Oliveira, T. (2016). Electronic health record patient portal adoption by health care consumers: an acceptance model and survey. *Journal of medical Internet research*, 18(3), e5069.

Thuemmler, C., & Bai, C. (Eds.). (2017). *Health 4.0: How virtualization and big data are revolutionizing health-care* (pp. 23-37). New York: Springer.

Toygar, Ş. A. (2018). E-sağlık uygulamaları. *Yasama Dergisi*, (37), 101-123.

Uysal, M. T. (2020). Yaşlı bireylerin sosyalleşmesinde dijital teknolojinin rolü: dijital yaşlılar üzerine bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 43-59.

Uysal, B., & Ulusinan, E. (2020). Güncel Dijital Sağlık Uygulamalarının İncelenmesi. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 1(1), 46-60.

Ülke, R., & Atilla, E. A. (2020). Sağlık hizmetlerinde bilişim sistemleri ve e-sağlık: Ankara ili örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(1), 86-100.

Xie, B. (2011). Effects of an eHealth literacy intervention for older adults. *Journal of Medical Internet Research*, 13(4), e90.

Van Dijk, J., & Hacker, K. (2003). The digital divide as a complex and dynamic phenomenon. *The information society*, 19(4), 315-326.

2025 Yılı Hakemleri / Referees in 2025

Miki Suzuki Him

Ekin Kaynak İltar

Göksenin İnalhan

Beren Kandemir

Funda Sönmez Öğütle

Tuba Sütlüoğlu

Süleyman Ertan Tağman

Tahsin Yılmaz

senex

9 (1) • 2025

ISSN 2602-4268

◆ Editorial

Yoksulluğa, Ayrımcılığa ve Dışlanmaya Karşı: Bakım Ekonomisi
Özgür Arun

◆ Araştırma Makaleleri

Kırdaki Yaşlılara Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi ve Topluluk
Temelli Politika Önerileri
Bengü Kurtege Sefer

Nüfus Yaşlanmasının Etkileri ve Yaş Dostu Kent Planlama: Antalya
Örneği
Elifnur Ulu, Nilüfer Gürer

Avrupa Ortaçağ Kırsal-Kentsel Yaşamında Cadılık Olgusunun Yaşlı
Kadınlar Bağlamında Değerlendirilmesi
Gökçe Karabacak

Yaşlı Bireylerde E-Sağlık Hizmetlerinin Kullanım Engelleri ve Çözüm
Stratejileri: AHP-MARCOS Uygulaması
Gözde Koca, Özüm Eğilmez, Cennet Bulut